

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

SEBEVRAŽDA A SEBEOBĚTOVÁNÍ

LUCIE RŮŽIČKOVÁ

2011

Název školy a fakulty	Univerzita Karlova v Praze Evangelická teologická fakulta
Název práce	Sebevražda a sebeobětování
Typ práce	Diplomová práce
Jméno:	Lucie Růžičková
Katedra:	Teologická etika
Vedoucí práce:	doc. ThDr. Jindřich Halama
Studijní program:	Teologie N6141
Studijní obor:	Křesťanská humanitární a pastorační práce diakonika
Rok odevzdání:	2011

Prohlašuji, že jsem tuto písemnou diplomovou práci s názvem Sebevražda a sebeobětování napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.
Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro účely výzkumu a samostatného studia.

.....Podpis.....

V Praze dne 12.4. 2011

Anotace:

Tématem diplomové práce je sebevražda a sebeobětování.

Hlavním cílem práce je seznámit se s pojmy sebevražda a sebeobětování na základě odborné literatury a odpovědět na otázku, jak se od sebe tyto pojmy liší s ohledem na etické hodnocení.

Práce obsahuje dvě teoretické části. V první části stručně definuji pojmy sebevražda a sebeobětování na základě odborné literatury, vyvracím některé obvyklé mýty a uvádím poznatky z oblasti medicíny, psychologie, sociologie a teologie.

Dále zkoumám, jak se vyvíjí hodnocení sebevraždy v historii a v různých kulturách, způsoby, formy a prostředky sebevražedného jednání a jeho specifika podle věku, pohlaví a různých motivů.

Druhá část práce je věnována případu Jana Palacha. V této části se pokouším odpovědět na otázku, zda se dá Palachův čin považovat za sebevraždu, či sebeobětování a zabývám se i jeho etickou přijatelností. Zkoumám motivy Palachova jednání, jeho životní příběh, postoje a názory a zabývám se také ohlasy soudobých i dnešních autorů a církevních představitelů. Zároveň provádím také vlastní kritické hodnocení a pokouším se odpovědět na otázku, zda je pro mě Palachovo sebeupálení přijatelnou formou protestu proti tehdejšímu politickým a společenským podmínkám.

Klíčová slova:

Sebevražda, sebeobětování, medicína, psychologie, sociologie, teologie, Jan Palach, sebeupálení.

Annotation:

The topic of my thesis is 'suicide' and 'self-sacrifice'.

The main target of the paper is to become familiar with the terms 'suicide' and 'self-sacrifice' and to find a difference between the two terms with reference to the ethical assessment.

The paper has two theoretical parts. In the first part I briefly define terms 'suicide' and 'self-sacrifice' based on literature exploring some common myths and I present medical, psychological, sociological and theological knowledge on the subject.

I also study historical, as well as cultural development of a suicide classification, methods, forms and means of the suicidal act and its specifics according to age, gender and different motives.

The second part of the paper is dedicated to the Jan Palach case. In this part, I am trying to answer the question of whether the Palach's act is to be considered a suicide or self-sacrifice and I am also considering its ethical acceptability. I am examining motives of Palach's act, his life story, conducts and opinions, and I am dealing with responses of contemporary as well as present authors and the church representatives. At the same time, I also carry on my own critical evaluation and I am trying to answer the question whether the Palach's burn-to death act is for me an acceptable form of a protest against former political and social conditions.

The main terms:

suicide, self-sacrifice, medicine, psychology, sociology, theology, Jan Palach, burn-to-death act

Poděkování

Děkuji vedoucímu své práce doc. ThDr. Jindřichu Halamovi, za konzultace a metodické vedení a všem, kteří mi pomohli s napsáním mé práce.

Obsah

1. Vymezení základních pojmů.....	11
1.1. Sebevražda a sebezabití.....	11
1.2. Sebeobětování	16
2. Vymezení sebevražedného jednání z hlediska bio-psycho-socio-spirituálního pojetí	20
2.1. Biologické a medicínské pojetí sebevraždy	20
2.2. Psychologické pojetí	23
2.3. Sociologické pojetí.....	26
2.4. Teologické pojetí.....	28
2.5. Etické zhodnocení	36
3. Historický a kulturní vývoj	37
3.1. Historický vývoj pohledu na sebevražedné jednání.....	37
3.2. Rozdíly mezi jednotlivými kulturami	44
4. Formy a způsoby sebevražedného jednání.....	50
4.1. Druhy sebevražedného jednání	50
5. Příčiny sebevražedného jednání	58
5.1. Příčiny a specifika z hlediska věku	58
5.2. Ostatní příčiny	62
6. Jan Palach a jeho čin	67
6.1. Východiska a motivy Palachova činu	67
6.2. Ohlasy tehdejších i dnešních autorů.....	73
6.3. Ohlasy církevních představitelů.....	78
6.4. Kritická úvaha k problematice sebeupálení	81
Závěr	85
Literatura	90

Úvod

Téma své diplomové práce sebevražda a sebeobětování jsem zvolila zejména proto, že se jedná o problematiku, která je stále aktuální, zahrnuje klíčové otázky lidského života a smrti a provokuje od nepaměti k laickým i odborným diskusím.

Druhým důvodem je pak skutečnost, že jsem se v rámci svého studia, ale i soukromého života, několikrát zabývala a zabývám případem Jana Palacha a toto téma ve mně stále vyvolává řadu rozporuplných pocitů a potřebu kritického vyjádření.

Jako cíl práce jsem vymezila analyzovat pojmy sebevražda a sebeobětování na základě odborné literatury a odpovědět na otázku, jak se sebevražda a sebeobětování liší z hlediska etického hodnocení.

Práce má dvě teoretické části. V obou zkoumám tyto pojmy pomocí literatury z oblasti etiky, psychologie, medicíny, historie a teologie.

První část se věnuje spíše všeobecnému seznámení s tématem, na základě obecných poznatků a jednotlivé případy sebevraždy a sebeobětování jsou jmenovány spíše okrajově.

Ve druhé části se pak zaměřuji hlavně na osobu Jana Palacha, jako na konkrétní příklad člověka, který se rozhodl položit vlastní život za hodnoty, které považoval za důležité.

Na jeho případu pak zkoumám, jak se pohledy na sebevraždu a sebeobětování liší v praxi.

V první kapitole práce definuji základní pojmy sebevražda, sebezabití a sebeobětování a vysvětluji, jak se tyto kategorie od sebe liší. Zároveň uvádím některé často zmiňované mýty, které se sebevražedným jednáním souvisejí, a pokouším se o jejich kritické hodnocení.

Druhá kapitola je věnována vymezení sebevražedného jednání na základě čtyř dimenzí člověka biologické, psychologické, sociální a spirituální a zmiňuji také některá úskalí, která s sebou jednotlivé oblasti přinášejí při hodnocení sebevraždy.

Třetí kapitola vymezuje sebedestruktivní jednání z hlediska historie. V této části práce zkoumám především změny v morálních postojích k sebevraždě a k sebeobětování v průběhu historie, zmiňuji některé významné osobnosti, které se touto problematikou zabývaly, a sleduji také legislativní změny, které se týkají hlavně církevního práva.

Kapitola rovněž obsahuje vymezení postojů k sebevraždě a k sebeobětování podle jednotlivých kultur a náboženství.

Kladu si zde otázku, zda se liší postoje k této problematice z hlediska kultury a náboženství a pokud ano, jak. Zaměřuji se hlavně na pět významných náboženství křesťanství, judaismus, islám, buddhismus a brahmaismus.

Dále zmiňuji výskyt sebevraždnosti v Číně, Indii, Japonsku, Africe a některých vybraných zemích západní Evropy.

Ve čtvrté kapitole je téma sebevraždnosti vymezeno na základě forem a způsobů provedení. Užívám zde obvyklé dělení sebevraždy, jaké je uváděno v literatuře z oblasti psychologie. Toto jednání je členěno podle časového úseku, ve kterém se suicidiant rozhoduje, podle záměru a intenzity s jakou si dotyčná osoba přeje zemřít a podle počtu osob, které jsou do sebevražedného jednání zahrnuty. V kapitole se také pokouším odpovědět na to, jaký má zvolený způsob sebevraždy a forma provedení vliv na morální hodnocení. Dále v kapitole uvádím dělení sebevraždy podle Emila Durkheima, které vychází ze vztahu jedince a společnosti. Podle způsobů provedení vymezuji tzv. měkké a tvrdé prostředky k sebevraždě, které se odlišují šancí na záchranu života suicidianta.

V kapitole také uvádím odlišnosti při volbě sebevražedných prostředků, s ohledem na věk a pohlaví.

Obsahem páté kapitoly je seznámení s některými specifiky sebevražedného jednání na základě věku. Jsou zde uvedeny základní věkové skupiny, tedy děti, adolescenti, dospělí a senioři. U každé věkové skupiny jsou popisovány některé charakteristické motivy, které mohou vést k ukončení života a formy sebevražedného jednání. V této kapitole také zkoumám, zda je sebevražda u některé z těchto věkových skupin hodnocena příznivěji než u jiné. Kromě věku jsou v kapitole popsány ještě další příčiny sebevražednosti. Je zde uveden dynamický proces sebevražedného činu podle Ringela a vybrané rizikové faktory, které jsou nezávislé na věku. Jedná se především o profesní zátěže, sociální izolaci, finanční problémy, nedostatečné uspokojení lidských vášní, politické a společenské faktory.

Šestá kapitola se zabývá případem Jana Palacha, etickými dopady jeho činu a etickým hodnocením. V úvodu kapitoly stručně seznamuji s Palachovým životním příběhem a s jeho názory a postoji. Na základě těchto poznatků se pokouším odpovědět na otázku, do jaké míry byl jeho čin sebeupálení promyšleným aktem a zda zahrnoval schopnost kritického náhledu. V další části se zabývám tím, jaká stanoviska zaujímali k Palachovi soudobí, i dnešní autoři a představitelé katolické a evangelické církve.

Základní otázkou, kterou jsem si v této kapitole položila je, zda byl Palachův čin spisovatelem a představitelem církve hodnocen spíše jako sebevražda nebo jako sebeobětování, jaké má toto hodnocení etické dopady a jestli se v některé z těchto svou skupin objevuje větší názorová shoda. Kapitulu pak uzavírám vlastní kritickou úvahou k problematice sebeupálení, ve které se vyjadřuji k tomu, do jaké míry je pro mě Palachovo sebeupálení eticky přijatelné, či nikoliv.

V práci jsem dospěla k tomu, že sebevražda se od sebeobětování liší hlavně záměrem a úmyslem zemřít. V případě sebeobětování se vyskytuje určitá nadosobní motivace a hodnoty, za které je obětován vlastní život. Oba pojmy se liší motivací, okolnostmi, způsobem provedení a jejich hodnocení závisí na historickém období, kultuře i společenských zvyklostech. Sebeobětování bývá častěji hodnoceno jako konstruktivní a altruistické jednání, i když se v morálním hodnocení vždy vyskytuje určitá míra nejistoty.

1. Vymezení základních pojmů

1.1. Sebevražda a sebezabití

Pro lepší pochopení problematiky je nejprve třeba definovat základní pojmy, tedy sebevraždu a sebeobětování.

Sebevražda (lat. suicidium) je většinou definována jako „*vědomé a záměrné chování, které je vedeno s cílem ukončit vlastní život*“.¹

Zároveň tento pojem sebevražda odlišujeme od sebezabití. „*Sebezabití je rovněž usmrčení sama sebe, ale úmysl zemřít zde nebyl.*“²

Sebeobětování je pak podle Zemka sebezabitím, a nikoliv sebevraždou.³

Obdobné vymezení pojmu sebevražda, jaké má Zemek, uvádí také Světová zdravotnická organizace, která v roce 1968 přijala následující definici:

„*Sebevražedný čin je útok proti vlastní osobě s různým stupněm úmyslu zemřít. Sebevražda je pak sebezničující čin s fatálním výsledkem.*“⁴ Za důležitá kritéria považuje WHO především vědomost a dobrovolnost takového jednání.⁵

Monestier považuje za sebevraždu jednání, při kterém se dotyčná osoba dobrovolně vystavuje smrti nebo ji vyhledává, a v této souvislosti zmiňuje určitý počet prvních křesťanů.⁶

Masaryk sebevraždu vymezuje dvěma způsoby, které se však na rozdíl od jiných autorů liší daleko větší mírou morálního hodnocení.

V širším smyslu slova je pro Masaryka sebevrahem ten, kdo pro nemravný nebo nemoudrý život nalezne předčasnou smrt, neboť normální by bylo, kdyby každý dosáhl stařeckého věku a pak teprve opustil tento svět, kvůli celkové slabosti z důvodů vysokého věku a života. V užším smyslu je pak sebevrahem ten, kdo ukončil svůj život úmyslně a vědomě, kdo si smrt přeje a je si jistý, že si ji svým jednáním přivodí. Nerozhoduje přitom rychlost ani pomalost sebedestruktivního činu. Podle Masaryka je vždy podstatný úmysl jednat.⁷

Sebevraždou se také podrobněji zabýval Emile Durkheim. Ten chápal sebevražednost jako sociologický fenomén.

¹ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/>

² Zemek, in Zvolský, str. 189

³ Zemek, in Zvolský, str. 189

⁴ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/>

⁵ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/>

⁶ Monestier, str. 334

⁷ Masaryk, str. 16

Tento jev pak zkoumal hlavně jako důsledek nedostatečného zapojení jedince do společnosti a popsal také jeho psychologické dopady na jedince, rodinu a společnost.⁸

Durkheim přitom nehledal individuální ani sociální příčiny sebevraždy.

Za základní otázku považoval to, jak lze míru sebevraždy vysvětlit v různých společnostech. Spolu se svými spolupracovníky sesbíral statistické údaje o sebevraždy v jednotlivých zemích.⁹ Jako hlavní ukazatele sebevraždy pak určil rozsah sociální integrace a morální regulace v dané společnosti.¹⁰

James Hillman vnímá sebevraždu jako nejvíce znepokojivý problém lidského života.

Pojem sebevražda spojuje především s termínem odpovědnost, kterou takové jednání zahrnuje. Zároveň sebevraždu vnímá jako neřešitelný problém, který se vymyká lidskému úsudku. Hillman také připouští, že je velice obtížné postupovat při analyzování tohoto pojmu objektivně. Objektivní zkoumání neznamená jen zaujmout osobní stanovisko, ale zároveň svým způsobem znamená zradu na životě samém.¹¹

Někteří autoři, jako je například Jindřich Šrajfer, však považují za problematické již samotné označení „sebevražda“, neboť tento termín podle něj poukazuje na určitou morální zvrhlost a neslučitelnost zabití sebe sama s konkrétní etickou a náboženskou pozicí.¹² Šrajfer má tedy za to, že pokud budeme užívat termín sebevražda, znamená to již určitou formu odsouzení a opovržení nad takovým jednáním.

Podle Franze Furgera je však téměř nemožné zpracovat téma sebevraždy tak, aby bylo zbaveno jakýchkoliv hodnot či soudů, a proto se dává přednost označení, které pokud možno co možná nejvíce vyloučí předsudky spojené s užíváním těchto pojmů.¹³

Současná, především německá literatura proto raději užívá termín „suicidium“, „sebezabití“ či „sebeusmrcení“, zatímco česká literatura i nadále běžně uvádí pojem „sebevražda“ i „suicidium“.¹⁴

Kromě uvedených úskalí spojených s používáním pojmu sebevražda panuje o této problematice také řada předsudků a mýtů, které mnohdy značně zkreslují celkový pohled na suicidianta a mohou být také překážkou v poskytování účinné pomoci.

Domnívám se tedy, že pro uvedení do tohoto tématu je namístě některé z těchto mýtů a nepřesností uvést na pravou míru.

⁸ Durkheim, str. 410

⁹ Durkheim, str. 49-50

¹⁰ <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=108&lst=107>

¹¹ Hillman, str. 12-14

¹² Šrajfer, str. 33-34

¹³ Šrajfer, str. 34

¹⁴ Šrajfer, str. 35

Frankel a Kranzová připouštějí, že při zkoumání sebevraždnosti nepanuje mezi odborníky vždy shoda a některá základní fakta se mohou značně lišit. Zároveň však existují některé mýty a polopravdy, které ve většinové společnosti nejčastěji panují.¹⁵

1. Lidé, kteří o sebevraždě mluví, ji nikdy nespáchají.

Tento často rozšířený názor vyvrací například M. O. Hydeová a E. H. Forsythová, podle kterých 60-80 procent sebevrahů dává svůj záměr nějak najevo. Hovory o sebevraždě pak mohou mít různé podoby, od prostého sdělování záměru zemřít až po žertování o vlastní smrti, či lhostejné uvádění příkladů o sebevraždách jiných lidí.

Někdy se také objevují úvahy o posmrtném životě nebo o podobě pohřbu. Takové signály mohou znamenat, že se člověk k sebevraždě chystá, ale také nemusí.

Frankel a Kranzová však zdůrazňují, že jsou v každém případě důvodem k tomu, aby okolí začalo dotyčnému naslouchat, zvláště v případech, kdy je jejich blízký v depresi nebo v nedávné době zažil nějakou ztrátu či zklamání.

2. Když mluvíme s někým, kdo je v depresi, o sebevraždě, můžeme ho k takovému jednání podnítit.

Tento mýtus bývá častým důvodem, proč není osobám ohroženým sebevraždou poskytována odpovídající pomoc a dochází k tabuizování jejich závažných potíží.

Podle Frankela a Kranzové je vždy lepší o těchto tématech otevřeně mluvit, než se jim vyhýbat. Pokud se totiž dotyčná osoba o sebevraždu nezajímá, nebude ji ani zajímat, co právě sdělujeme, a těžko se tedy lze domnívat, že by ji taková rozmluva mohla navést k extrémnímu jednání. Naopak, pokud o sebevraždě skutečně uvažuje, může jí tento rozhovor pomoci vyjádřit své pocity a možná i nalézt adekvátní pomoc. Pokud je blízký člověk v depresi, doporučuje se, aby mu okolí dalo jasně najevo, že si dělá starosti o jeho zdraví a život.

Okolí člověka, který trpí depresemi nebo je ohrožen sebevraždou, mu tedy má nabídnout odpovídající pomoc a nepodléhat obavám z navádění k sebevraždě, ale ani bezmoci a představám, že když už se dotyčný jednou k sebevraždě rozhodl, nikdo mu v ní stejně nemůže zabránit.

¹⁵ Frankel, Kranzová, str. 29-40

3. Když se někdo po dlouhé depresi zdá být veselejší, bývá to špatné znamení.

Frankel a Kranzová uvádějí, že tato změna může být skutečně zapříčiněna rozhodnutím spáchat sebevraždu, které konečně přinese uvolnění. Člověk se začíná zotavovat z fáze, kdy nebyl vlivem deprese schopen žádného jednání, a začíná mít dostatek energie k tomu, aby si dělal plány a odhodlal se k nějakému činu. Takovým činem pak může být i sebevražda.

U osob se schizofrenií pak bývá tento stav spojován s dočasným ústupem iracionálních myšlenek a pocitů. V takové fázi je pak nemocný schopen racionálně plánovat, a může tak zvolit sebevraždu.

Podle mého názoru je vždy nutné posuzovat toto kritérium individuálně, podle jednotlivých případů. Je třeba zjišťovat, co je příčinou náhlého zlepšení, zda je to skutečně plánování sebevraždy, či jiné důvody (například nalezení odborné pomoci, zahájení adekvátní léčby, zlepšení sociálního zázemí apod.)

4. V dubnu bývá nejvíce sebevražd.

Na výskyt sebevraždnosti může mít skutečně vliv i počasí. Lidé si často s příchodem jara přejí, aby jim počasí zlepšilo náladu, a pokud se tak nestane, mohou se prohlubovat jejich pocity beznaděje. Někdy se také zdá, že ostatní jsou s příchodem jara šťastnější a spokojenější, což podporuje pocit osamocení. Vyšší vzestup sebevraždnosti bývá zaznamenán také v prosinci, kvůli většímu stresu v rodině, který je patrně spojen s blížícími se vánočními svátky.

Obecně je však možné říci, že vliv počasí a ročního období je velmi individuální záležitostí a statistické údaje se v této oblasti natolik liší, že není prakticky možné vyvodit z nich jakékoliv jednoznačné závěry. Podobný názor zastával také Masaryk, podle kterého sice přírodní vlivy existují a dají se vypožorovat, nicméně jejich působení je slabé a nepřímé.¹⁶

5. Většina sebevrahů trpí duševní nemocí.

Tento mýtus jsem kromě této podkapitoly popsala také v kapitole věnované pojetí sebevraždnosti z hlediska čtyř základních dimenzí člověka.

Frankel a Kranzová zdůrazňují, že toto tvrzení je velmi nepřesné a zkreslené.

¹⁶ Masaryk, str. 26

Řada duševních poruch sice skutečně může zapříčinit sebevražedné jednání, nicméně není pravdou, že sebevraždu páchají výlučně tyto osoby. Takové názory jsou zřejmě zapříčiněny také skutečností, že duševní onemocnění se někdy výrazněji projevuje, a proto je snadnější identifikovat tyto lidi, na rozdíl od těch, kteří své utrpení dokážou více skrývat. V některých případech se pak blízcí sebevraha cítí velmi zrazeni a zarmouceni, protože se jim se svým záměrem a utrpením nesvěřil.

6. Lidé, kteří se o sebevraždu již pokusili, tento čin nezopakují.

Předchozí pokusy o sebevraždu neznamenaají, že je člověk od sebevraždy navždy uchráněn. Suicidiální pokus může rovněž znamenat vyřešení závažného konfliktu nebo získání odpovídající pomoci, nebo je důsledkem touhy zemřít. Často jsou opakované pokusy také prostředkem k dosažení dalších zamýšlených cílů, zejména v případě demonstrativního suicidia, o kterém pojednává kapitola Formy a způsoby sebevražedného jednání. Koutek a Kocourková nicméně poukazují na to, že předchozí tvrzení nemusí platit vždy a osoby, které se pokoušejí o sebevraždu, mohou tímto stavem trpět pouze v určitých obdobích života.¹⁷ Vždy je tedy nutné přistupovat ke každému člověku individuálně v kontextu jeho životního příběhu, zkušeností a dalších faktorů.

¹⁷ Koutek, Kocourková, str. 15

1.2. Sebeobětování

Jak už bylo naznačeno v předchozí podkapitole, bývá sebeobětování odlišováno od sebevraždy absencí úmyslu zemřít.¹⁸

Podle Šrajera „jde o čin usmrcení sebe sama na základě specifické nadosobní motivace“.¹⁹

Viewegh poukazuje na to, že někteří autoři mají tendenci přiřazovat sebeobětování k suicidiu, jiní ho pojmají jako zvláštní kategorii. Toto odlišné posuzování je podmíněno hlavně vlivy tradice.²⁰ Dále Viewegh poukazuje na dva aspekty, podle kterých můžeme sebevraždu a sebeobětování snadněji vymezit:²¹

- 1) Sebevražda a sebeoběť jsou extrémní formy jednání, které vyrůstají ze společného základu. Obě vyjadřují, byť tragickým způsobem, schopnost a možnost člověka dokumentovat vědomým sebezničením určitý hodnotový postoj.
- 2) Sebeoběť (podobně jako sebevražda) je souhrnným označením pro různá jednání, která se odlišují podle způsobu provedení, motivace a etiologie.

Pro představu uvádí Viewegh příklad matky, která se bez váhání vystaví nebezpečí při záchraně svého dítěte. Jedná z okamžitého popudu, nepřeje si smrt a hlavním cílem je ochránit zdraví a život dítěte. V tomto případě by měla sebeoběť charakter sebezabití.

Naopak vědec vědomě riskující svůj život tím, že na sobě zkouší chemické preparáty, bude nejspíše posuzován jako sebevrah a bude zařazen do zvláštní kategorie tzv. heroických sebevražd, jejichž hlavní motivací bude představa oběti za nějaký ideál. Zčásti půjde určitě o sebeoběť, a nikoliv o nemotivované sebezabití.²²

Za jednoznačnou sebeoběť pak Viewegh považuje čin katolického kněze Maxmiliána Kolbeho, který se v roce 1941 dobrovolně obětoval za svého spoluvězně v koncentračním táboře, zároveň podle Prokopa toto jednání přechází do kategorie mučednictví. To se od sebeobětování liší kultickým uctíváním, vyzdvihováním a připomínáním.²³

¹⁸ Šrajec, str. 41

¹⁹ Šrajec, str. 41

²⁰ Viewegh, str. 21

²¹ Viewegh, str. 21

²² Viewegh, str. 21

²³ Prokop, in Šrajec, str. 42-43

Kolbeho jednání dokládá příklad dilematu, kdy je zvažována cena vlastního života oproti životu druhého. Kolbe nakonec dochází k názoru, že prioritou je zachránit život spoluvězně, a tato hodnota u něj převládla a stala se významnější než vůle k přežití.²⁴

Zajímavým způsobem odlišuje sebeobětování od sebevraždy Améry.

Améry se domnívá, že sebeobětování je pouze výrazem přirozeného sklonu ke smrti.

K dokreslení svého názoru odvážně volí příklad Ježíše Krista, umírajícího na kříži.

Tvrdí, že Kristus nejen volal Boha, nechápaje, že ho opustil, ale zároveň jako by chtěl naznačit lidem, že ať je dobře, nebo špatně, stejně všichni zajdeme.

Podle něj navíc mučedník na rozdíl od sebevraha nezná přesný okamžik své smrti a jeho čin nikdy nemůže být zcela dobrovolný. Mučedník totiž může být nakonec ušetřen a dostat milost, což neplatí pro sebevraha.²⁵

Sebevrah však umírá z vlastního rozhodnutí a milost si může udělit pouze on sám. Pokud tak neučiní, neexistuje žádná instance, která by ho mohla označit za nesvobodného. Člověk, který volí sebevraždu, navíc často užívá způsoby, při kterých si stále ponechává určitou možnost návratu zpátky do života. Jako příklad uvádí požití prášků na spaní, které jsou dávkovány tak, že lze s určitou pravděpodobností určit, zda ke smrti dojde, či nikoliv.²⁶

Prokop odlišuje sebevraždu a sebeobětování na základě pojmů egoismus a altruismus.

Uvádí, že suicidium je činem, který pramení z egoismu, zatímco sebeobětování převážně z altruismu. Sebevražda je činem destruktivním, ale sebeobětování spíše činem konstruktivním. Za důležitá kritéria pro rozlišování považuje motivaci a cíl sebedestruktivního jednání.²⁷ Sebeobětování je tak vymezeno jako čin provedený v zájmu vyšších hodnot, které mají v dané situaci větší cenu než vlastní život.²⁸

Zároveň je podle Prokopa důležité uvést, že sebeobětování se týká především krajních situací, kdy se člověk rozhoduje pod vlivem výjimečného duševního stavu, v exaltaci nebo extázi, nebo kdy je fascinován představou hrozící katastrofy či ztráty milované osoby, či jedná z okamžitého popudu vstípeného zásadami a tradicí. Důvody pro sebeobětování jsou více citové než rozumové.²⁹

²⁴ Viewegh, str. 21

²⁵ Améry, str. 104-105

²⁶ Améry, str. 15

²⁷ Prokop, in Šrajer, str. 41

²⁸ Koutek, Kocourková, in Šrajer, str. 41

²⁹ Prokop, in Šrajer, str. 42

Podobně vymezuje sebeobětování také Masaryk, ten dokonce sebeobětování označuje jako nejvyšší lidskou ctnost, na rozdíl od sebevraždy, na které lpí mravně negativní soud. Zároveň ale připouští, že je zde životní síla obětována častěji, než je nutné.³⁰

Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že vymezení pojmu sebeobětování s sebou nese přece jen příznivější náhled, než je tomu v případě sebevraždy.

Šrajfer ale zároveň poukazuje na to, že takový postoj může být velmi zavádějící.

Důvodem je především nebezpečí zkreslení a přecenění pohledu na to, pro co se nasazuje vlastní život, a v některých případech není ani dostatečně doceněno nebezpečí, kterému se člověk vystavuje. Stejně tak může být objektivní a subjektivní hodnocení přinesené oběti velmi protichůdné. Dále Šrajfer upozorňuje na situace, kdy je sebeobětování projevem protestu, který dokazuje nesouhlas s během událostí.³¹

Jako další známý příklad sebeobětování je pak Šrajferem a dalšími autory hodnocen čin Jana Palacha. Avšak právě na Palachovi je možné poměrně dobře doložit, jak protichůdné mohou být názory na to, do jaké míry bylo jeho sebeupálení adekvátní a přijatelnou odpovědí na tehdejší politickou a společenskou situaci.

V této kapitole jsem se pokusila vymezit základní pojmy, tedy sebevraždu, sebezabití a sebeobětování.

Termín sebevražda je výše uváděnými autory vymezován různě:

Sebevraždou může být například jednání, pro které je charakteristická vědomost a dobrovolnost, či úmysl zemřít, jednání, při kterém se dotyčný vědomě vystavuje smrti nebo ji vyhledává, nalezení předčasné smrti v důsledku nemoudrého nebo nemravného života, či jednání, které se vymyká lidskému úsudku a vztahuje se k osobní odpovědnosti. Někteří autoři se přiklání k označení sebevražda, jiní dávají přednost termínu suicidium, aby se tak vyhnuli možnému negativnímu hodnocení.

Rovněž jsem se v této kapitole snažila o vyvrácení některých mýtů, které kolem sebevraždy panují a které je třeba mít na zřeteli, pokud se touto problematikou zabýváme, ať už teoreticky nebo v případě poskytování pomoci ohroženým osobám.

Obecně je třeba vědět následující: ten, kdo často hovoří o sebevraždě, může být vážně ohrožen, není chybou zeptat se, zda dotyčný o sebevraždě přemýšlí, pozor na náhlá zlepšení depresivních stavů, na výskyt sebevražd nemá rozhodující vliv počasí.

³⁰ Masaryk, str. 16

³¹ Šrajfer, str. 42

Ne všichni sebevrazi trpí duševní nemocí. Ten, kdo se jednou o sebevraždu pokusí, může svůj čin v budoucnu zopakovat.

Termín sebezabití je v kapitole vymezen jako zabití sebe, ale na rozdíl od sebevraždy zde chybí úmysl zemřít, někdy je sebezabití řazeno k sebeobětování.

Sebeobětování má některé společné rysy se sebevraždou, ale v některých se zásadně liší. Obě tyto formy mají společný základ, jsou extrémními druhy jednání a vyjadřují sebezničením určitý hodnotový postoj.

Sebeobětování se od sebevraždy odlišuje způsobem provedení a motivací.

Motivací k sebeobětování bývá obvykle snaha ochránit hodnoty, které jsou v dané situaci dotčeny a které dotyčný považuje za důležitější než vlastní život.

Takovými hodnotami jsou například zdraví a život druhých a základní práva a svobody. Z poslední uvedené kategorie můžeme vyjmenovat třeba svobodu vyjadřování, myšlení, svědomí, náboženství, pohybu, svobodu od strachu apod.

Vzhledem k tomu, že se mnohdy jedná o hodnoty, které jsou všeobecně společensky uznávány a zůstávají v paměti i tam, kde dochází k jejich porušování, bývá sebeobětování hodnoceno spíše jako altruistický, konstruktivní a morálně ospravedlnitelný čin.

Smrt je pak v tomto pojetí vnímána spíše jako prostředek k prosazení těchto hodnot než jako výraz slabosti jednotlivce, který už neodkáže déle zvládat svou tíživou situaci.

Z těchto důvodů rovněž vnímám sebeobětování jako morálně ospravedlnitelnější než sebevraždu, ale zároveň souhlasím s názorem Šrajera, že je třeba vždy vážit adekvátnost takového jednání vzhledem k situaci a hodnotám, pro které se obětuje vlastní život.

Obecně se pak přikláním k názoru, že se jedná o problematiku, kterou lze jen těžko hodnotit objektivně a vždy se v ní odráží osobní postoj k lidskému životu, hodnotový systém i konkrétní světonázorová, či náboženská orientace.

2. Vymezení sebevražedného jednání z hlediska bio-psycho-socio-spirituálního pojetí

2.1. Biologické a medicínské pojetí sebevraždy

Vedle základního definování pojmů sebevraždy, sebezabití a sebeobětování je pak možné nahlížet na problematiku sebedestruktivního jednání z hlediska základních dimenzí člověka, tedy biologické, psychologické, sociální i spirituální.

Každá z těchto oblastí zkoumá sebevraždy a sebeobětování na základě různých postojů a argumentací a vychází také z poznatků dané oblasti.

Podle Prokopova biologizujícího pojetí sebevražednosti je toto jednání zvrácením a negací pudu sebezachování, který je dán každému organismu jako ochrana jeho vlastní existence. Pud sebezachování považuje za normu ze všech pudů, nejpůvodnější a nejmocnější, a může být překonán jen v případě oslabení či přehlušení nově vzniklým afektem.³²

Viewegh vůči tomuto pojetí namítá, že pud sebezáchovy, společný zvířeti i člověku, nelze brát za základní kritérium patologie. V případě člověka je totiž tento pud výrazně hominizován a spojuje se ještě s dalšími faktory, především psychologickými a sociokulturními.

Viewegh zároveň poukazuje na to, že pokud budeme sebevraždy hodnotit pouze z hlediska psychopatologie, můžeme za patologické označovat také sebeobětování či další lidské činnosti, při kterých je organismus vystavován nadměrnému přetížení.³³

S podobnými postoji se často setkáváme i v oblasti medicíny, která s biologií úzce souvisí.

Podle Hillmana je základním cílem medicíny napomáhání lidskému životu.

Na základě této zásady je lékař oprávněn použít jakýkoliv prostředek k tomu, aby zabránil pacientovi vzít si život. Tato lékařská zásada pak podporuje základní pravidlo, že jakýkoliv náznak sebevraždy či nebezpečí smrti vyžaduje okamžitý zákrok, ať už se jedná o hospitalizaci, podávání léků, či zajištění trvalého dozoru. Nejnázornějším měřítkem úspěchu lékařského konání je pak prodloužení lidského života a často je zde uplatňováno měřítko dobrý život = dlouhý život. Sebevraždy se pak stávají eventualitou, které je třeba zabránit.

³² Viewegh, str. 46

³³ Viewegh, str. 46

Hillman se domnívá, že pokud je primárním cílem lékaře prodloužit pacientovi život, může k problematice sebevraždy jen stěží přistupovat objektivně. Sebevražda znamená smrt a ta je hlavním nepřítelem medicíny, a z lékařského hlediska je tak především poruchou a úchylkou, které je třeba pokud možno zamezit.³⁴

Z hlediska příčin sebevražděného jednání se medicínské a biologické pojetí této problematiky soustředí více na vnitřní příčiny, zejména pak na biologické procesy v lidském organismu.

V souvislosti s medicínským pohledem na problematiku sebevražd poukazuje Šrajer podobně jako Viewegh na určité úskalí, kterým je právě přesvědčení, že každé suicidium je završením patologického vývoje, což může vést k redukování tématu pouze na medicínský problém, vyžadující lékařskou péči.³⁵

Součástí medicínského odvětví je i výzkum genetických předpokladů ke vzniku sebevražděného jednání.

Vzhledem k tomu, že zatím neexistuje žádný univerzální klinický test, který by dovedl odhalit nakolik je člověk disponovaný k sebevražděným pokusům, zaměřují se dosavadní lékařské studie spíše na produkci hormonů a dalších látek v lidském těle, které jsou považovány za důležité. Zároveň však tyto metody nejsou využitelné v klinické praxi. Určitým posunem jsou pak výzkumy španělských a amerických vědců, které se zabývají především genetickými mutacemi v lidské mozkové tkáni jako možnými podklady pro budoucí genetické testy.³⁶

Existenci genetické zátěže ve smyslu sklonu k sebevraždě, nesouvisející s duševní poruchou či nemocí, se podle Vágnerové zatím nepodařilo prokázat.³⁷ Zároveň však někteří odborníci připouštějí vliv některých tělesných onemocnění na zvýšenou četnost sebevražd.³⁸

Již Hippokrates vyzoroval, že lidé se špatným trávením mívají častější sklon k sebevraždám, stejně jako ženy během menstruačního cyklu.³⁹

Monestier dále zmiňuje i některé další zdravotní obtíže, jako je kastrace, extrémní nedostatek vitamínu B3, či infekce močových cest, ale neuvádí bližší vysvětlení, proč právě tyto problémy souvisejí s vyšším výskytem sebevražd.⁴⁰

³⁴ Hillman, str. 33-34

³⁵ Šrajer, str. 36

³⁶ http://www.rozhlas.cz/zpravy/clovek/_zprava/748126

³⁷ Vágnerová, str. 241

³⁸ srov. Šrajer, str. 36

³⁹ Monestier, str. 199

⁴⁰ Monestier, str. 199

Podobně se vyjadřuje také Masaryk, který přičítá podíl na rozhodnutí ukončit vlastní život nevyлéčitelným onemocněním, zejména pokud s sebou přinášejí bolesti, ztrátu radosti ze života a změněné stavy vědomí. Takovými chorobami jsou třeba onemocnění mozku, jater, nervové nebo zažívací soustavy.⁴¹ Zároveň se však Masaryk přiklání k názoru, že tělesná konstituce a fyziologická onemocnění jsou pouze vzdálenějšími příčinami takového chování.⁴²

Vágnerová uvádí jako příklad osoby trpící nemocí AIDS a připouští vysokou míru stigmatizace spojené s touto nemocí, která může výrazně přispět k rozhodnutí ukončit svůj život.⁴³

Z dalších organických onemocnění lze jmenovat ještě roztroušenou sklerózu, nemoci kloubů, kostí a pohybového ústrojí, poruchy zraku a sluchu či dysfunkce v sexuální oblasti.⁴⁴

Výše uvedená onemocnění bývají spojená s omezením kvality života, některá také s chronickými bolestmi apod. Svou roli může hrát nejen obava z bolesti a ztráta radosti ze života, ale i strach z postupného zhoršování zdravotního stavu a narůstající závislosti na okolí. Tyto faktory pak mohou v konečném důsledku vést k rozhodnutí raději ukončit vlastní život.

Monestier pak v této souvislosti zdůrazňuje především závislost na tom, do jaké míry je člověk svou nemocí zasažen. Radikálněji může zareagovat třeba sochař či malíř postižený slepotou nebo hudebník, který ohluchne.⁴⁵

Pozoruhodné jsou ale i jeho poznatky o případech, kdy se tlak v podobě tělesných nedostatků a nemocí projeví až rozvojem sebevražedných epidemií v celých profesních skupinách. V této souvislosti zmiňuje případ francouzských a anglických havířů počátkem 20. století. Ti pod vlivem postižení rozedmou plic a srdečními chorobami páchali hromadné sebevraždy kvůli obavám z konečné fáze nemoci, kterou viděli u svých kamarádů.⁴⁶

⁴¹ Masaryk, str. 28-30

⁴² Masaryk, str. 34

⁴³ Vágnerová, str. 241

⁴⁴ http://www.cmhcd.cz/dokumenty/brozury/amepra_brozura_03.pdf.

⁴⁵ Monestier, str. 197

⁴⁶ Monestier, str. 198

2.2. Psychologické pojetí

Psychologické pojetí se soustřeďuje hlavně na psychické faktory sebevražedného jednání.⁴⁷

Vágnerová uvádí tři základní psychologické teorie, z nichž každá vysvětluje motivaci k sebezničení odlišným způsobem.⁴⁸

První teorie je výrazně ovlivněna Freudem a jeho teorií o působení pudu smrti na lidské jednání. Pud smrti Thanatos stojí proti pudu života a za určitých okolností může výrazně převládnout. Podle Freuda není primárním cílem zabít se, ale dochází zde k přenosu agrese. Takový člověk chtěl původně zabít někoho jiného, avšak místo toho přenesl svou agresi na sebe, a ztotožnil se tak s potencionální obětí. Podle Vágnerové je na této teorii problematická přílišná jednostrannost a opomíjení případů, kdy je opravdu primárním cílem ukončit vlastní život.

Na Freudovu teorii navazuje psychiatr Manninger, rozlišující tři motivy k sebevraždě: přání zabít, přání být zabit a přání zemřít.

Druhým přístupem je teorie Jamese Hillmana, vycházející z hlubinné psychologie C. G. Junga. Podle tohoto pojetí člověk neustále prochází osobnostním vývojem, se kterým je spojena silná potřeba osobního růstu a změny. Dosažení takové změny je někdy pro člověka natolik nesnadné, že se sebevražda jeví jako jediný prostředek, jak této změny dosáhnout. Hillman se proto domnívá, že možnost spáchat sebevraždu je tak pro člověka výrazem svobody, individuality a nezávislosti.

Třetím významným myšlenkovým proudem je klinická psychologie, která se zejména v 60. a 70. letech pokoušela nalézt typický osobností profil člověka se sklonem k sebevražednému jednání, aby mohla v těchto případech preventivně zasáhnout.

Mezi hlavní příčiny sebevražednosti patří podle těchto teorií například genetická zátěž, organická onemocnění, či osobnostní rysy vykazující známky zvýšené zranitelnosti.

Vágnerová je však toho názoru, že takové výzkumy nemohou být objektivní. Jednak lze testovat pouze osoby, které se již o sebevraždu pokusily, a je zde nebezpečí zkreslení jejich postojů vlivem prožití takové události. Výsledkem takového zkoumání byl tedy nakonec závěr, že žádný typický profil osobnosti sebevraha neexistuje.

Jednou z klíčových otázek psychologického zkoumání je ta, zda má každé sebevražedné jednání psychopatologický charakter, či nikoliv.

⁴⁷ Vágnerová, str. 244

⁴⁸ Vágnerová, str. 244-245

Někteří odborníci, jako například psychiatr Esquirol, se domnívali, že jakékoliv sebevražedné jednání představuje ve své podstatě duševní poruchu.

Podle Koutka a Kocourkové se však v dnešní době připouští i suicidiální jednání bez přítomné psychopatologie, například tzv. biické suicidium či bilanční suicidium,⁴⁹

O něm se budu zmiňovat v pozdějších kapitolách. Koutek a Kocourková uvádějí jako příklad sebevraždu československých parašutistů, kteří spáchali atentát na Heydricha, která nebyla projevem duševní poruchy, ale spíše důkazem síly ducha.⁵⁰

Autoři pro tento příklad používají pojem sebevražda, nicméně podle mého názoru by bylo vhodnější zařadit ho spíše do kategorie sebeobětování, neboť zde byly chráněny hodnoty, které parašutisté považovali v dané chvíli za „důležitější“ než vlastní životy.

Koutek a Kocourková jsou však toho názoru, že ve většině případů představuje sebevražedné jednání spíše slabost a bezradnost, pocit bezvýchodnosti a utrpení.⁵¹

Podle Vágnerové se obecně setkáváme spíše s ambivalentními postoji ze strany většinové společnosti. Veřejnost na jednu stranu uznává právo na svobodné rozhodování o vlastním životě, ale zároveň závisí tolerance takového jednání především na tom, jak závažné jsou jeho motivy. Příčinou této nejednotnosti je i skutečnost, jak výrazně takové jednání zasáhne také další lidi, jako jsou například příbuzní a přátelé suicidianta. Sebevražda je pak chápána nejen jako odmítnutí vlastního života, ale i odmítnutí vztahů s ostatními.⁵²

Sebevražedné jednání nevytváří žádnou samostatnou psychiatrickou jednotku ani není uváděno v mezinárodní klasifikaci nemocí, ale zároveň se pojí s celou řadou psychiatrických onemocnění. Proto je nutné tato onemocnění rozpoznat na základě odpovídajícího psychiatrického a psychologického vyšetření.⁵³

Při zkoumání psychopatologických příčin sebevražedného jednání dochází k úzkému propojení a prolínání s medicínským pojetím.

Pokud je sebevražda pojímána z hlediska psychopatologie, vychází se často z hypotézy, že podstata tohoto jednání spočívá v oslabeném či jinak deformovaném pudu sebezáchovy.⁵⁴

Vágnerová v této souvislosti uvádí tři možné příčiny toho, proč se osoba uchýlí ke zničení vlastního života.

⁴⁹ Koutek, Kocourková, str. 14-15

⁵⁰ Koutek, Kocourková, str. 15

⁵¹ Koutek, Kocourková, str. 15

⁵² Vágnerová, str. 253

⁵³ Koutek, Kocourková, str. 15

⁵⁴ Viewegh, str. 45

Jsou jimi především depresivní epizody, ve kterých se často objevují myšlenky na smrt, schizofrenie a narůstání psychické zátěže v souvislosti s užíváním alkoholu a dalších omamných látek.⁵⁵

Uvádí se, že až 90 % osob páchajících sebevraždu trpí některým druhem duševní poruchy.

V případech schizofrenie jde často o vliv specifických faktorů, které jsou s touto nemocí spojeny. Těmi jsou především.⁵⁶

- pozitivní příznaky, jako halucinace a bludy, často ponoukající k sebevraždě,
- přidružené depresivní stavy,
- nedostatek odborné péče a nedůvěra okolí,
- akademické vzdělání a s tím spojené vyšší nároky na výkonnost,
- vysoké IQ,
- zhoršení společenského a profesního postavení v důsledku nemoci,
- zvýšené užívání návykových látek ve spojitosti s nemocí.

Kromě výše uvedených poruch a zátěží se vyskytuje zvýšené riziko sebevraždy například u bipolárních poruch, zejména v obdobích krizových stavů, dále u neurotických poruch (zejména sociální fobie, obsedantně kompulzivní poruchy a generalizované úzkostné poruchy), u poruchy osobnosti (hraniční a hysterické poruchy osobnosti, asociální poruchy a narcismus) a poruchy příjmu potravy (bulimie a anorexie). U případů mentální anorexie je zaznamenán vyšší výskyt než u mentální bulimie. Do této kategorie bývají zařazeny jak případy sebevražd spojených s negativním náhledem na vlastní tělo, tak úmrtí spojená se zdravotními komplikacemi vyplývajícími z těchto poruch (jedná se například o podvýživu, nedostatek životně důležitých látek, poranění při vyvolávání zvracení a poškození orgánů vyplývající z nadužívání návykových látek, apod.).⁵⁷

⁵⁵ Vágnerová, str. 240-241

⁵⁶ http://www.cmhcd.cz/dokumenty/brozury/amepra_brozura_03.pdf.

⁵⁷ http://www.cmhcd.cz/dokumenty/brozury/amepra_brozura_03.pdf.

2.3. Sociologické pojetí

Při vymezení sociologického pojetí vychází Hillman ze základního pojmu společnost.

Ta je podle něj sama o sobě živou realitou a poskytuje model myšlení, na jehož základě je možné vytvářet hypotézy a oblast zkušenosti, v nichž by mohly být uplatněny.⁵⁸

Hillman uvádí, že sociolog se nezabývá jednotlivými případy sebevrahů, kteří naplňují předpokládaný počet sebevražd. Sebevražda je pokládána za kolektivní tendenci v životě společnosti, řídí se vlastními zákonitostmi a vybírá si každým rokem jiný počet obětí.⁵⁹ Hillman vychází z předpokladu, že pokud se naplní určité podmínky, začne mít člověk sebevražedné sklony a pak se pokusí o sebevraždu.

Každý může podlehnout tomuto sklonu, jakmile se ocitne v určitých sociálních podmínkách.⁶⁰

Podle Durkheima jsou příčiny smrti spíše vnější než vnitřní a stávají se účinnými až v situaci, kdy se člověk dostane do sféry jejich vlivu.⁶¹

Jak doplňuje Hillman, postrádá sociologické pojetí sebevraždy hodnocení jednání jako morálního či nemorálního, neexistuje zde totiž osobní rozhodování, a sebevražda je tak spíše problémem vypovídajícím o stavu společnosti. Zároveň je však pro sociologii vždy činem spíše negativním, neboť představuje uvolnění sociální struktury, oslabení skupinových vazeb a rozklad. Je zjevným nepřítelem společnosti, a proto je třeba proti ní bojovat.⁶²

Sama sociologie se pak zabývá otázkou prevence sebevražd. Durkheim radí, že prvotním cílem je začlenit jedince do společnosti, ze které se vydělil například smrtí partnera či rozvodem, protože sebevražedná tendence se rodí především z pocitu vydědění a ztráty pospolitosti.⁶³

T. G. Masaryk připisoval podíl na růstu sebevražednosti negativnímu vývoji civilizace, který se projevuje mravním a náboženským úpadkem.⁶⁴

Masaryk se domníval, že všeobecné společenské poměry působí na vznik sebevražednosti nepřímo.

⁵⁸ Hillman, str. 22

⁵⁹ Hillman, str. 23

⁶⁰ Hillman, str. 23

⁶¹ Hillman, str. 23

⁶² Hillman, str. 23

⁶³ Durkheim, in Hilman, str. 23

⁶⁴ Šrajfer, str. 38

Jejich působnost tedy není dost velká na to, aby bylo možné z nich odvodit společenské zlo. Ve srovnání s ostatními příčinami jsou však tyto poměry podle Masaryka rozhodně bližšími příčinami sebevraždy.⁶⁵

Sociologický přístup má podle Šrajera s medicínským a psychologickým společný hlavně důraz na souvislost lidského jednání s hodnotami, světonázorovou orientací a postojem ke smrti.⁶⁶

⁶⁵ Masaryk, str. 45

⁶⁶ Šrajec, str. 38

2.4. Teologické pojetí

Jedním ze základních pramenů, ke kterému se vztahuje teologická oblast zkoumání sebevraždy a sebeobětování, je Bible.

Téma sebevraždy se pak v Bibli objevuje v první knize Makabejské, ve Starém i v Novém zákoně.⁶⁷

V knize Makabejské je zmíněna sebevražda Elaezara a jeho bratří.

Elaezar Makabejský byl židovský válečník, který dobrovolně zahynul pod hřbetem slona a jeden z jeho bratří se sám dobrovolně vrhl do ohně.⁶⁸ Ostatní bratři pak byli naopak zabíjeni, neboť odmítali z náboženských důvodů konzumovat vepřové maso.

Ze Starého zákona lze jmenovat například sebevraždy Saula a Samsona.

Saul byl králem a vůdcem izraelských kmenů. Po porážce v bitvě, kterou vedl se svým budoucím nástupcem Davidem, nalehl Saul, z obavy před zneuctěním od neobřezaných Pelištejců, na meč.⁶⁹

Podle Sýkory byl Saulův čin vyjádřením věrnosti k úctě, která mu coby pomazanému králi z Boží vůle příslušela. Saulovu sebevraždu pak Sýkora hodnotí stejně jako v případě Samsona. Zdůrazňuje zde především odpovědnost za vyvolený lid a za jeho čistotu, která nakonec Saula vedla k tomuto radikálnímu činu.⁷⁰

U Samsona čteme o jiném typu sebevraždy.

Sýkora vnímá Samsona především jako vykonavatele Boží vůle, který je zodpovědný za své poslání a úlohu. Pod vlivem tohoto uvědomění se opírá do sloupů a při jejich sesuvu zahyne společně se svými nepřáteli.^{71 72}

Známým příkladem z Nového zákona je příběh o Jidáši Iškariotském.⁷³

Sýkora připomíná, že tato postava završuje nejen symbolické číslo 7, což je počet sebevražd v Bibli, ale uvádí ho také jako poslední z příkladů biblických sebevražd.

Podle Sýkory je případ Jidáše ojedinělý, neboť existují dvě varianty tohoto příběhu.

V jedné verzi se oběsí, ve druhé skočí ze skály. Jidáš zrazuje Ježíše, svého mistra, kterého nechá protektor Pilát na přání veřejnosti ukřižovat.

⁶⁷ Monestier, str. 347-348

⁶⁸ 1.Mk 6,43-46

⁶⁹ 1 S 31,4

⁷⁰ Sýkora, str. 44

⁷¹ Sýkora, str. 43-44

⁷² Sd 16

⁷³ Mt 27, 5, Sk 1,18

Hlavní provinění spočívá v tom, že ukáže na Ježíše v kohortě římských soldátů. Možná ani netušil, že bude Ježíš popraven, jenže vše dopadlo mnohem hůře, než si původně představoval. Sýkora pokládá Jidášův čin na doklad exemplární nezodpovědnosti, důsledkem je pak podlehnutí bolesti, úzkosti a výčitkám svědomí.⁷⁴

Pozdější církevní autoři dále rozpracovávali otázku, zda sebevražda je nebo není hříchem. Z nich můžeme jmenovat například Tomáše Akvinského.

Akvinský toto téma pojímá na základě své obvyklé metody, kdy nejprve předkládá argumenty pro možné ospravedlnění sebevraždy, pak argumenty proti a nakonec dochází k závěru, že sebevraždu není možné dovolit a ospravedlnit.

Argumenty pro sebevraždu jsou podle Akvinského tyto:⁷⁵

Sebevraždou na sobě člověk nemůže vykonat nespravedlnost, zabít zločince je dovoleno tomu, kdo má veřejnou moc, ale mnohdy ten, kdo ji má, je sám zločinec, zabitím sebe může člověk předejít většímu zlu a hříchu, Samson také zabil sám sebe, a přesto je řazen mezi svaté, sebevraždou se člověk může vyhnout poddanství a snášení křivdy.

Akvinský výše uvedené argumenty odmítá s poukazem na Augustina a přikázání Nezabiješ.

Z argumentů proti ospravedlnění sebevraždy pak vyjmenovává následující:⁷⁶

Zabít sám sebe je proti přirozenému sklonu člověka a proti lásce, kterou má každý sám sebe milovat, člověk je součástí společnosti, a pokud se sám zabije, způsobí tím společnosti bezpráví, lidský život je dobro pocházející od Boha a pouze Bohu náleží soudit ho.

Podle Akvinského je tedy sebevražda vždy smrtelný hřích, který odporuje spravedlnosti a lásce, nikdo také nemá právo být sám sobě soudcem. Dále Akvinský dodává, že lidská svoboda spočívá v rozhodování o tom, co náleží tomuto životu, přechod k jinému životu nepodléhá rozhodování člověka, ale pouze Bohu.

Za legitimní důvod k sebevraždě nepovažuje Akvinský ani spáchání hříchu, protože si tak člověk odnímá nutný čas k pokání a brání tím také výkonu veřejné moci.

Rovněž nepovažuje za ospravedlnitelné, aby se žena tímto způsobem vyhnula znásilnění, neboť sebevraždu Akvinský považuje za mnohem horší hřích.

⁷⁴ Sýkora, str. 45

⁷⁵ <http://www.krystal.op.cz/sth/sth.php?&A=5>

⁷⁶ <http://www.krystal.op.cz/sth/sth.php?&A=5>

Sebevraždu rovněž není možné omluvit tím, že dotyčný má obavu ze souhlasu s hříchem, protože není dovoleno konat zlé a osvobození od hříchu náleží výhradně Bohu.

Akvinský neuznává ani pohnutky Samsona, ani některých svatých žen, které se v době pronásledování zabily. Zásadně také neuznává argument, že sebevražda je projevem statečnosti. Za statečnost považuje pouze to, když člověk snese smrt od druhého pro dobro ctnosti a vyhnutí se hříchu. Sebevražda je však podle jeho názoru změkčilost ducha, který není schopen snést zlo trestu.⁷⁷

Některé z výše uvedených motivů, které Akvinský odmítá, jsou však přijímány například v židovství.

Hillman poukazuje na to, že v tomto náboženství byla sebevražda ospravedlnitelná, jestliže člověku umožňovala vyhnout se těm nejhorším hříchům, jako je modlářství, incest či vražda, a byla tedy zvláštním případem mučednictví. Sebevraždu bylo také možné ospravedlnit, jestliže byla spojena s myšlenkou na Boha a měla náboženský charakter. Přesnější určování pak probíhalo na základě dogmatu. Hillman však doplňuje, že se není možné spoléhat pouze na dogma, ale také na lidskou duši, skrze kterou se Bůh manifestuje, a proto je v případě ospravedlňování sebevraždy nezbytné obrátit se na ni a při analýze sebevražedného jednání je třeba hledat vlastní řešení této problematiky.⁷⁸

Téma vztahu člověka k Bohu v souvislosti s problematikou sebevraždy podrobněji rozpracovává například Dietrich Bonhoeffer.

Podle něj je základem našeho lidství zejména svoboda, která umožňuje jednak vlastní život vnímat jako dar a zároveň v sobě zahrnuje možnost život přijmout nebo ho zničit. Zároveň také umožňuje obětovat se pro vyšší dobro.

Pokud by člověk neměl tuto svobodu ve smrti život obětovat, nebyl by svobodný pro Boha a jeho život by nebyl lidský život.⁷⁹ Sebevraždu pak Bonhoeffer vnímá především jako pokus člověka dát poslední lidský smysl životu, který se pro něj stal nesmyslným. Bonhoeffer je toho názoru, že hrůza, která pramení z konfrontace člověka s problémem sebevraždy, nemá příčinu v zavrženíhodnosti takového jednání, ale v hrozném osamělosti a svobodě takového činu, se kterou se zároveň životu přitakává už jen tak, že se zničí.

⁷⁷ <http://www.krystal.op.cz/sth/sth.php?&A=5>

⁷⁸ Hillman, str. 30-31

⁷⁹ Bonhoeffer, str. 168

Bonhoeffer tedy přímo nehovoří o tom, že by bylo sebevraždu třeba zavrhat a morálně odsuzovat, a zároveň se domnívá, že pokud má být toto jednání posuzováno, pak by tato role měla příslušet pouze Bohu a nikoli lidem. Jako důvod uvádí skutečnost, že sebevrah se provinuje jedině před Bohem, Stvořitelem a Pánem svého života. Protože tu je živý Bůh, je sebevražda hodná zavržení jakožto hřích nevěry.

Nevěra však zároveň není žádným morálním přestupkem a je schopná jak ušlechtilých, tak i podlých pohnutek a činů. Nevěra je také důvod, pro který člověk sebevraždou sahá k tomu, aby se sám ospravedlnil, protože v božské ospravedlnění nevěří. Ani nevěra však podle Bonhoeffera nevytrhuje člověka z rukou Boha, který mu připravil jeho úděl. Nevěra neuznává, že jedině Bůh má právo disponovat se svým stvořením. Přirozený lidský život však nemá své právo sám v sobě, ale v Bohu, a svoboda zemřít je tak v případě sebevraždy zneužívána.

Bonhoeffer se dále zásadně vyhýbá hodnocení sebevraždy z hlediska motivů.

Toto hodnocení považuje za bezvýznamné z toho důvodu, že je možné zůstat z nízkých pohnutek naživu, stejně jako z ušlechtilých pohnutek ze života odejít. Lidský život pro něj zároveň není „nejvyšším“ ze všech statků a člověk má na základě své přirozenosti právo o sobě rozhodovat nejen vůči sobě, ale i vůči společenství.

Bonhoeffer nesouhlasí s tvrzením, že sebevražda znemožňuje pokání a odpuštění, a dokládá to tvrzením, že mnoho křesťanů zemřelo náhlou smrtí, aniž by se káli ze hříchů. Bonhoeffer je stejného názoru jako Ondok, tedy že právo na lidský život je vyhrazeno Bohu, a domnívá se, že si tedy člověk nemusí brát život, aby ho ospravedlnil. A protože nemusí, ani nesmí.^{80 81}

Bonhoeffer připomíná, že Bible sice nikde sebevraždu výslovně nezakazuje, ale zároveň se zde sebevražda zpravidla objevuje (i když ne vždy) jako důsledek nejtěžšího hříchu. Důvodem však není to, že by Bible sebevraždu schvalovala, ale místo aby ji zakazovala, volá zoufale k milosti a pokání, nikoliv k zákonným nařízením.

Zákon totiž nemůže zachránit žádného zoufalého člověka, ale spíše ho žene do ještě větší beznaděje a zoufalství.

Bonhoeffer považuje za adekvátní formu pomoci pouze záchranu od druhého a nabídku nového života, který nežijeme z vlastní síly, ale z boží milosti. Bůh proto hájí právo na život i proti tomu, kdo si nad svým životem zoufá.⁸²

⁸⁰ Bonhoeffer, str. 168-171

⁸¹ srov. Kennedy, <http://www.christianitytoday.com/ct/2000/julyweb-only/42.0.html>

⁸² Bonhoeffer, str. 171

Přesto však byla v minulosti sebevražda považována, především římskokatolickou církví, za těžký hřích a bývala častým důvodem k odepření křesťanského pohřbu.⁸³

Hillman tento radikální přístup vysvětluje opět shrnutím křesťanské ideje Stvoření.

Všemohoucí Bůh stvořil život, který patří Jemu. Nemůžeme si tedy vzít život, protože nám nepatří. Tím, že zvolíme smrt, vlastně odmítáme Boží svět a popíráme Stvoření a proviňujeme se velkou pýchou. Sebevražda je proto odpadnutím od víry.⁸⁴

Z následujícího je tedy zřejmé, že hodnocení sebevraždy a sebeobětování je z pohledu katolické církve značně odlišné. Konkrétněji se to projevilo zejména v souvislosti s případem Jana Palacha, o kterém se zmíním až v pozdějších podkapitolách práce.

Kromě této odlišnosti se, i v případě sebevraždy, začalo postupně v katolické církvi uplatňovat méně přísné hodnocení takového jednání.

Šrajer v této souvislosti zmiňuje například Katechismus katolické církve, vydaný po druhém ekumenickém vatikánském koncilu.⁸⁵ Ten na jedné straně zdůrazňuje, že každý je zodpovědný za svůj život před Bohem, který život dává a zůstává nad ním svrchovaným pánem.

Lidský život má být v tomto pojetí přijímán s vděčností a ochraňován ke cti a spáse duší a člověk jím není oprávněn disponovat.

Sebevražda se pak přiči vrozenému lidskému sklonu zachovat si svůj život a udržet ho, závažně odporuje správné lásce k sobě a zároveň znamená urážku lásky k bližnímu, protože nespravedlivě láme lidské společenství, vůči kterému máme závazky, a znamená také jednání proti lásce k živému Bohu.

Za zvlášť závažnou a pohoršující, je považována sebevražda spáchaná s úmyslem dát příklad, především mladým lidem, nebo úmyslná spolupráce na sebevraždě. Toto jednání se podle katechismu přiči mravnímu zákonu.

Na druhou stranu ovšem katechismus připouští situace, které mohou odpovědnost suicidianta zmenšit. Jedná se především o těžké psychické poruchy, úzkost nebo nadměrný strach ze zkoušky, z utrpení nebo mučení.

Rovněž není třeba zoufat nad tím, jestli suicidiat dosáhne, či nedosáhne věčné spásy. I těmto osobám může dát Bůh příležitost pro spasitelnou lítost, ale děje se tak cestami, které zná jen on sám. Katechismus také zdůrazňuje, že za osoby, které si sáhly na život, se církev modlí.

⁸³ Hillman, str. 29

⁸⁴ Hillman, str. 29

⁸⁵ Katechismus katolické církve, str. 559, 2280-2283

Všechny empirické vědy zabývající se sebevraždami jsou do určité míry limitované metodami, jakými k této otázce přistupují, a zároveň složitostí tohoto jevu.

Přesto jsou podle Šrajera významné, neboť mohou podhalit míru ovlivnění takového činu vnitřními a vnějšími faktory, a pomoci tak upřesnit, nakolik šlo o projev svobodného rozhodnutí a osobní odpovědnosti.

V teologickém pojetí je možné někdy hovořit o sebevraždě v důsledku ztráty víry, naděje a pocitu opuštěnosti Bohem.

Podle Havránkové je sice výskyt sebevražd mezi praktikujícími křesťany výrazně nižší než v ostatní populaci, ale zároveň jsou tito, v případě sebevražedné situace, ve výrazně horší pozici. Důvodem může být třeba pocit viny za přestoupení řádu a za vzpouru proti morálce, jakou je vzít si život. Významným faktorem jsou rovněž představy o posmrtném životě.⁸⁶

Tyto představy mohou mít nejen podobu radosti a naděje z možnosti vzkříšení, ale také strachu z trestu a věčného zatracení.

Havránková zdůrazňuje, že ani křesťané či členové dalších náboženství nejsou zcela imunní vůči zoufalství, které přesáhne jejich možnosti, a situacím, kdy dosavadní zdroje opory přestanou fungovat. V těchto případech se často dostavuje již zmiňovaný pocit opuštěnosti Bohem. Někdy se také objevují různé spekulace a konstrukce o tom, že když se nepodařil tento život, podaří se další.⁸⁷ Podobné myšlenky se často pojí s krajními a extrémními výklady a chápáním víry.

Otázkou etické ospravedlnitelnosti sebevraždy v souvislosti s teologií se zabývá, jak jsem již naznačila, také Josef Petr Ondok.

Ondok připomíná, že podle křesťanské etiky není život plně vlastnictvím člověka, a proto s ním nemůže libovolně nakládat, neboť by tím zasahoval do práva, které náleží pouze Bohu.

Někteří křesťanští autoři však připouštějí situace, kdy je sebevražda morálně ospravedlnitelná.

Pro historika Eusebia je takovou situací zejména sebevražda panny, která se tímto způsobem snaží dobrovolně ochránit před znásilněním.⁸⁸

Etická ospravedlnitelnost sebevraždy závisí, podle Ondoka, vždy na výchozí etické koncepci.

⁸⁶ Havránková in Vodáčková, str. 487

⁸⁷ Havránková in Vodáčková, str. 487

⁸⁸ Ondok, str. 165

Obecně lze ale říci, že etiky založené na náboženských principech sebevraždu odmítají, i když připouštějí různé stupně kvalifikování podle okolností, zejména v oblasti psychosociální.

Mezi těmito koncepcemi však v zásadě existuje konsenzus, že je etickou povinností věnovat jak preventivní, tak následnou péči osobám, které mají sklon k sebevraždě, a také pozůstalým členům rodiny, jestliže k sebevraždě dojde.⁸⁹

V této kapitole jsem se věnovala především vymezení sebevraždy na základě čtyř dimenzí člověka, tedy biologické, psychologické, sociální a duchovní.

Každá z těchto oblastí využívá při studiu sebevraždnosti poznatky charakteristické pro daný obor a využívá i řadu specifických teorií, které vysvětlují motivy tohoto jednání.

Biologické pojetí se zaměřuje především na vnitřní příčiny a procesy v lidském organismu. Sebevražda je také často v tomto pojetí chápána jako negativní jednání, vyžadující okamžitý zákrok a dozor nad ohroženými osobami.

Možnou nevýhodou této dimenze je riziko redukování sebevraždy na patologický problém a s tím spojeného nebezpečí stigmatizace suicidianta a jeho okolí.

Psychologické pojetí se zabývá především psychickými faktory, které vedou k rozvoji sebevraždného jednání, a bývá úzce propojeno s medicínským zkoumáním různých onemocnění.

V současné době spíše převládá názor, že psychopatologické příčiny nejsou nutnou podmínkou, a prosazuje se možné odlišení sebevraždy a sebeobětování.

Sociologické pojetí zkoumá spíše vnější příčiny sebevraždnosti. Na rozdíl od předchozích dvou oblastí bývá sebevražda chápána jako záležitost celé společnosti a jako důsledek naplnění širších sociálních faktorů. Často je také prosazován spíše nehodnotící přístup k této problematice.

Tato oblast zkoumá například oslabení sociálních struktur, otázky celospolečenské prevence a zapojení člověka do společnosti.

S medicínským a psychologickým pojetím má společný důraz na vzájemnou souvislost mezi lidským jednáním, hodnotami, názory a postoji ke smrti.

Jednou ze základních otázek je, zda společenské poměry mají rozhodující vliv na rozvoj sebevraždnosti. Podle Masaryka je tento vliv spíše menší a nepřímý.

⁸⁹ Ondok, str. 166

Teologie sebevraždy zkoumá hlavně v kontextu víry, naděje a spolehnutí se na boží pomoc.

Co se týče katolické církve, není morální hodnocení sebevraždy a sebeobětování jednoznačné.

Základním zdrojem je Bible a církevní právo, které obsahuje přikázání „Nezabiješ“.

Společný je také předpoklad, že lidský život není vlastnictvím člověka, ale náleží pouze Bohu. Proto je vyslovení konečného soudu nad lidským životem pouze boží a nikoliv lidskou záležitostí. Morální hodnocení pak závisí na výchozí etické koncepci.

Někteří katoličtí autoři jakékoliv odnětí vlastního života striktně odmítají a žádné motivy nepovažují za ospravedlnitelné.

Jiné koncepce naopak připouštějí určité situace, kdy je možno zaujmout tolerantnější přístup, a připouštějí i možnost položit vlastní život v zájmu vyšších hodnot.

Co se týče historického vývoje v katolické církvi, objevily se jak koncepce, které odnětí vlastního života uctívaly, tak ty, které toto jednání tvrdě potíraly a trestaly.

V současné době se v Katechismu katolické církve prosazuje názor, že za určitých výjimečných okolností může být odpovědnost suicidianta menší. Jde například o vážnou duševní chorobu, či strach z utrpení a zkoušek.

Obecně lze říci, že křesťanská víra není vždy spolehlivou prevencí sebevražedného jednání a neznamená, že praktikující křesťan nemůže podlehnout negativním vlivům, ať už vnitřním, nebo vnějším, které ho k sebevraždě dovedou.

Židovské náboženství historicky připouští určité motivy, za kterých je možné sebevraždy ospravedlnit. Těmi byla například snaha vyhnout se horšímu hříchu, sebevražda vykonaná s myšlenkou na Boha, či pokud mělo toto jednání náboženský charakter.

Domnívám se, že je velmi důležité, aby jednotlivé dimenze, tedy biologická, psychologická, sociální a duchovní, byly chápány propojeně.

Je to zejména z toho důvodu, aby problematika sebevraždy a sebeobětování nebyla chápána redukovane, buď jen jako důsledek tělesné či duševní nemoci, nebo pouze jako ztráta víry a odpadnutí od Boha.

Takové pojetí totiž s sebou přináší riziko zjednodušování, které může být příčinou jednostranného odsouzení toho, kdo sebevraždy spáchal, či zanedbávání některých zdrojů pomoci.

2.5. Etické zhodnocení

Vedle výše zmíněných pojetí sebevraždy je třeba zabývat se tímto jevem i z hlediska kulturních odlišností a historického vývoje. Hodnocení takového jednání totiž závisí nejen na konkrétním historickém období a úrovni lidského poznání, ale liší se i v jednotlivých národech, zemích a celkovém kulturním zázemí.

Co se týče mého názoru na otázku, zda je správné, či nesprávné, aby člověk ukončil svůj život sebevraždou, sdílím spíše odmítavý postoj, ale zároveň souhlasím s názorem, že je třeba zvážit, jak závažná je motivace suicidianta.

Sebevražda pro mě nikdy neznamená pouze svobodnou a dobrovolnou záležitost jednotlivce a vždy si pokládám otázku, jak velkou zátěž představuje tento čin pro rodinu, přátele a širší okolí, a v mnoha případech se mi takové jednání jeví jako projev určitého sobectví vůči pocitům druhých.

Připouštím, že v lidském životě mohou nastat situace, kdy je dotyčná osoba natolik pohlcena samotou, depresemi, bolestí či závažným onemocněním, kdy se ukončení vlastního života jeví jako poslední možnost. Proto považuji za velmi důležité, aby se dotyčnému dostalo v této situaci odpovídající pomoci zvenčí. Tato pomoc má spočívat v adekvátní psychoterapeutické, lékařské a duchovní péči a v podpoře základních sociálních vztahů s rodinou, přáteli, širším okolím apod.

Vedle zdrojů podpory je pak pro mě neméně podstatná také otázka, nakolik je ukončení vlastního života skutečně svobodným a dobrovolným rozhodnutím, když se pro ni člověk často rozhoduje pod tlakem vnějších okolností nebo závažných tělesných či duševních onemocnění.

3. Historický a kulturní vývoj

3.1. Historický vývoj pohledu na sebevražedné jednání

Sebevražedné jednání se vyskytuje odnepaměti a napříč celou lidskou historií.

Antická společnost nepovažovala sebevraždu za mravně zavrženíhodný čin, nicméně zpočátku ostřeji vymezovala okolnosti, za kterých bylo takové jednání vůbec přijatelné.

I tak se však názory na tuto problematiku značně lišily.⁹⁰

Podle Aristotela byli sebevrahové zbabělci, kteří se pouze chtěli vyhnout protivenství. Sebevraždu vnímal jako překročení zákona, a logicky tak chápal, že takové jednání je hodnoceno negativně a sebevrah se stává předmětem opovržení.⁹¹

Jako hlavní argument, proč je sebevražda nepřijatelná, uváděl Aristoteles především to, že takové jednání oslabuje obec braním užitečných občanů, a přivolává tak na celé společenství hněv bohů.⁹² I přes tyto radikální názory však Aristoteles připouštěl situace, kdy je možné sebevraždu ospravedlnit.⁹³ Tou je třeba těžká nemoc, spojená s velkým utrpením.

Opačný názor zastávala stoická škola, která považovala kvalitu života za důležitější než jeho délku. Příkladem byl filozof Seneca, který vnímal sebevraždu jako lepší než čekání na vážnou nemoc nebo krutost druhých.⁹⁴

Základy stoicismu položil kolem roku 308 př.n.l. Zenón z Kitia. Stoikové popírali veškerou metafyzickou realitu, uznávali pouze existenci těla a šířili přesvědčení, že se člověk musí zbavit všeho, co stojí mimo něj. Sebevražda je pak v tomto pojetí poslední realita, která se nabízí, jestliže člověk již nemá důvody žít.⁹⁵

Podobně propagovali dobrovolnou smrt také stoupenci řeckého epikureismu.

Tento myšlenkový směr přikazoval věřit pouze svým smyslům, za základ morálky považoval rozkoš a hlavním cílem mělo být zajistit člověku dokonalé štěstí, jehož podstatou je radost. Radost pak spočívala v tom, že se člověk zbavil strachu a bolesti, což bylo epikurejci považováno za ideální stav.

⁹⁰ Viewegh, in Vágnerová, str. 239

⁹¹ Aristoteles, Viewegh, in Vágnerová, str. 239

⁹² Monestier, str. 318

⁹³ Regan, str. 40

⁹⁴ Viewegh, in Vágnerová, str. 239

⁹⁵ Monestier, str. 320

Současně také nabádali k tomu, aby se lidé spřátelili se smrtí, a byli toho názoru, že moudrý člověk neusiluje o co nejdelší život, ale o co nejpříjemnější. Nejdůležitější bylo vyhnout se bolesti a utrpení a sebevražda byla vnímána jako nejvyšší zdroj.^{96 97}

Co se týče starověkého Říma, nacházíme zde inspiraci v řeckém zákoníku, který zpočátku sebevrahům odpíral řádný pohřeb, ale postupně, hlavně mezi 2. a 1. stoletím, pronikl na toto území stoicismus a epikureismus, což mělo zásadní význam pro posuzování sebevraždy na základě motivů suicidianta.⁹⁸

Postupně začala být sebevražda posuzována bez obav a bez odporu jako čin, který nacházel oprávnění sám v sobě, s dobře promyšleným motivem. Tyto postoje však často vedly k extrémům v podobě sebevražd mladých mužů a žen, opouštějících tento svět na vrcholu sil.

Někteří se dokonce záměrně vydávali veřejnému odsouzení nebo páchali veřejné sebevraždy, aby tak pobavili publikum za určitou finanční částku, která pak byla určena dědicům.⁹⁹

Z výše uvedeného je tedy patrné, že nárůst tolerance, či dokonce obhajování sebevražděného jednání jako obvyklé možnosti řešení s sebou přinášelo spíše negativa.

Stejně, jako se lišilo a proměňovalo morální hodnocení takového jednání, vyvíjelo se i hodnocení právní.

V Thébách či na Kypru byl sebevrah zbaven poct řádného pohřbu a zahrabán někde v ústraní, zatímco později se v Řecku stávalo, že senát dával k sebevraždě povolení, pokud k tomu byly vážné důvody. Postupem času se seznam povolovaných důvodů rozšiřoval například na situace, kdy byl čin spáchán ve chvíli slabosti, ze znučenosti či z neschopnosti snášet bolest. Připouštěla se rovněž z pohnutek, jako byla třeba snaha vyhnout se ztrátě cti nebo pro záchranu vlasti.¹⁰⁰ Je tedy patrné, že některé důvody se mohly překrývat s přáním po sebeobětování.

Předmětem legislativního postihu bylo naopak vzít si život ze strachu před trestem, nebo pokud někdo svou sebevraždou projevil neúctu vůči bohům. Vlivem filozofie se však časem z ukončení života vlastní rukou stala vznešená instituce.

Z významných osobností té doby vystupoval proti sebevraždě Platón, neboť člověk podle něj patřil bohům a sebevražda znamenala porušení tohoto vlastnictví.

⁹⁶ Monestier, str. 321

⁹⁷ srov. Regan, str. 41

⁹⁸ Monestier, str. 322

⁹⁹ Monestier, str. 325-327

¹⁰⁰ Monestier, str. 315

Zároveň však připouštěl situace, kdy bylo toto jednání povoleno úředníky a dotyčný k němu byl dohnán strastiplnou a nesnesitelnou situací nebo obavami z budoucnosti plné neštěstí.¹⁰¹

Platónovy názory se tak určitým způsobem podobají dnešním nejednotným postojům k sebevražednému jednání. Na jednu stranu zohledňoval náboženské stanovisko, ale zároveň zvažoval, jaká motivace suicidianta k jeho rozhodování vede.

Platón sebevraždu připouštěl, stejně jako Aristoteles, například v případě, kdy dotyčný trpěl nevyhléditelnou chorobou spojenou s velkými bolestmi.¹⁰²

Podobné stanovisko jako Platón zastával také Sokrates. Ten sice sebevraždu odsuzoval, nicméně za určitých okolností ji považoval alespoň za lepší možnost. Sám, jak je známo, tuto alternativu nakonec také zvolil.

K ještě většímu uvolnění pout k životu přispěli v pozdější době skeptikové, podle kterých nebylo o věcech možné vyslovit ani pozitivní, ani negativní soud, pokud šlo o metafyziku. Toto období bývá také spojováno s fenoménem sebevraždy z důvodů únavy při hledání odpovědí na tyto základní otázky.

S nástupem křesťanství se situace začínala výrazně měnit a sebevražda již nejenže nebyla obecně tolerovaným jevem, ale zároveň se opět stala předmětem nejrůznějších sankcí.¹⁰³

Jak ale ukážou následující řádky, nebylo tomu tak vždy a za všech okolností.

Monestier doslova uvádí toto:

„Lze říci, že křesťanství vybudovalo svou církev na sebevraždě maskované jako mučednictví.

Dokonce i katolická církev kanonizovala světce, kteří byli sami sobě katy.“¹⁰⁴

Dokládá to kanonizací světců, kteří se vyznačovali sebedestruktivním jednáním, jako například Svatý František Serafínský, Svatá Badegunda či Svatý Dominik. Často byla ospravedlněním takového jednání snaha ztotožnit se s obětí Ježíše Krista.¹⁰⁵

Svatý František pokládal pryčnu žhavým uhlím, na které si pak lehal a Svatá Badegunda lila vroucí olej do svých ran. V případě Svatého Dominika ve zbroji se jednalo o vrážení kovových hrotů do těla.¹⁰⁶

¹⁰¹ Monestier, str. 319-318

¹⁰² Regan, str. 40

¹⁰³ Regan, str. 41

¹⁰⁴ Monestier, str. 334

¹⁰⁵ Monestier, str. 334

¹⁰⁶ Monestier, str. 334

Tertullianus, jeden z církevních otců, dokonce považoval Ježíšovu smrt za sebevraždu, neboť si z různých řešení vybral pozemskou oběť.

Podobné otázky si kladl také Tomáš Akvinský, který uvažoval nad tím, jak mohl Syn boží zemřít, pokud to opravdu z hloubi duše nechtěl.

Monestier také připomíná oficiální učení prvotní katolické církve, která zdůrazňovala nesnesitelnost pozemského života a věčnou slávu nacházející se mimo něj.¹⁰⁷

Tato situace mnohdy vedla k nárůstu počtu lidí, kteří se dobrovolně zřikali vlastního života. Jako příklad uvádí Monestier akty úmyslné provokace ze strany křesťanů ve starém Římě, v důsledku kterých byly tisíce křesťanů poslány na smrt.

Někteří lidé byli dokonce podle historika Gibbona tak dychtiví mučednictví, že se mnozí dali pokřtít jen proto, aby se okamžitě poté nechali popravit nebo spáchali sebevraždu. Na tento jev musela katolická církev nutně zareagovat.

Jeden z prvních, kdo se rozhodl zakročit, byl svatý Augustin. Ten vyvíjel tlak na biskupy prostřednictvím Platónových textů, kde se píše, že sebevražda je předmětem hněvu bohů, protože je zbavuje jejich majetku, tedy lidí. Zároveň také vycházel ze šestého přikázání „Nezabiješ“, podle kterého je zabití vlastní osoby jako zabití Boha samotného.

Později se církev rozhodla označit sebevraždu za zločin, ale až v 6. století byl tento postoj zakotven v církevním právu.

Roku 533 koncil v Orleánsu rozhodl upírat nábožensky motivovaným sebevrahům právo na církevní pohřeb.¹⁰⁸

Roku 562 se tento zákaz rozšířil na všechny sebevrahy bez výjimky.

V průběhu 5. a 6. století pak začalo sebevražd ubývat mezi laiky, ale na druhou stranu se jejich počet výrazně navýšil mezi představiteli církve, především z důvodů obavy před barbary a znechucení životem.¹⁰⁹

Podobná situace se opakovala také ve 12. a 13. století, především u mnichů, kteří vlivem přísného klášterního života často podléhali melancholii a smutku.¹¹⁰

I přes tyto skutečnosti je však zřejmé, že snahou oficiálního církevního učení bylo sebevražednost co možná nejvíce potírat.

Později na tuto problematiku zareagoval Tomáš Akvinský a rozpracoval ji způsobem, který jsem již zmínila v části věnované teologickému pojetí sebevraždy.

¹⁰⁷ Monestier, str. 334-335

¹⁰⁸ Monestier, str. 336-337

¹⁰⁹ Monestier, str. 336-337

¹¹⁰ Monestier, str. 338

Vágnerová, kromě odpírání křesťanského pohřbu, uvádí ještě další sankce, nejen církevního, ale i světského charakteru. Mezi takové postihy patřila například exkomunikace z církve či konfiskace sebevrahova majetku. Zároveň církev působila nejen prostřednictvím sankcí, ale i nepřímo, tj. poskytováním smyslu života, zmírňováním těžkostí a snahou o vytváření rovnosti alespoň před Bohem.¹¹¹

Koutek a Kocourková doplňují, že sebevražda byla stigmatizující nejen pro samotného suicidianta, ale i pro jeho rodinné příslušníky. V případě, že k ní došlo, nejenže neproběhl křesťanský pohřeb, ale mrtvý musel být pohřben za hřbitovní zdí.¹¹²

Na rozdíl od Monestiera nahlížel Masaryk na rozšiřování křesťanství jako na období, kdy sebevražednost vymizela, a podle něj dokonce katolický středověk toto jednání vůbec neznal.

Podle něj byly případy sebevražd, které se v té době udály, ojedinělé a nebyly výsledkem žádné obecně rozšířené náchylnosti, ale jednalo se pouze o důsledky nepříznivých názorů, společenských zřízení a poměrů.¹¹³

Masaryk uvádí, že k většímu počtu sebevražd docházelo v období renesance a reformace. V 18. století pak dokonce hovoří o chorobné sebevražednosti a poukazuje na zvyšování náchylnosti k tomuto jednání.¹¹⁴

Tyto skutečnosti však mohly souviset s určitým uvolněním společenských poměrů, jaké zmiňuje Monestier. Především se jednalo o uvolnění v oblasti víry, věd, filozofie i literatury. Navíc se v 16. století začali objevovat spisovatelé, kteří církvi oponovali a snažili se sebevraždu ospravedlnit. Tyto snahy se pak ještě propojovaly s obdivem k římskému právu a starověku, kde byla, jak jsem již zmínila, sebevražda mnohem tolerovanějším jevem.¹¹⁵

Z nejznámějších autorů, kteří sebevraždu tolerovali, lze jmenovat například Thomase Mora a jeho dílo *Utopie*¹¹⁶ či Roberta Bacona s dílem *Nová Atlantida*. Liberální postoj k této problematice zastával i John Donne.

Frankel a Kranzová v této souvislosti připomínají známou knihu Johanna Wolfganga von Goetha *Utrpení mladého Werthera*. V tomto díle se mladý hrdina zabije, když nemůže získat ženu svého srdce. Později bylo toto dílo kritizováno pro nabádání k sebevraždám z romantických pohnutek.

¹¹¹ Voráček, Davison, Neale, in Vágnerová, str. 240

¹¹² Koutek, Kocourková, str. 13

¹¹³ Masaryk, str. 110

¹¹⁴ Masaryk, str. 114

¹¹⁵ Monestier, str. 339

¹¹⁶ Monestier, str. 339

Podobné příklady se však podle autorů objevují i dnes a podle některých výzkumů je skutečně prokázána určitá souvislost mezi publikováním příběhů o sebevraždách a nárůstem takového jednání, i když jiné zase tuto souvislost popírají.¹¹⁷

Církev proti sebevraždám i nadále bojovala. Vedle obvyklých, výše uváděných sankcí začala v 17. století ve Francii uplatňovat například uvěznění, veřejné mrskání nebo galeje.

Co se Francie týče, přišel zásadní zlom v roce 1789, kdy byla sebevražda vyškrtuta ze seznamu zločinů.¹¹⁸

Pomocný pařížský biskup Monsignor Albert Rouet poukázal, v tomto období, na studie o konci 17. a o 18. století, které uváděly, že člověk zcela neodpovídá za své činy, a pokud tedy někdo spáchá tak nepochopitelný čin, jako je sebevražda, není možné připisovat ji rozumu, ale zvířecí složce v člověku.¹¹⁹

V 19. století pak sebevraždu, jako legitimní uznávají třeba Thomas Moore či Arthur Schopenhauer, který v ní viděl jediný lék proti strastem života.

Významný průlom představoval objev psychoanalýzy, která přišla s pojmem nevědomí a která přispěla k novému pojetí člověka. Církev tak začala pozvolna připouštět, že jedinec může podléhat podnětům, které neovládá.¹²⁰

Do výrazného popředí odborného zájmu a obecného povědomí se tato problematika dostala na sklonku 70. a počátku 80. let 20. století.

Co se týče dějinného vývoje, je možné říci, že se během lidské historie pohled na problematiku sebevraždnosti neustále vyvíjí a mění.

V období antiky měla pro některé myslitele rozhodující význam především motivace, na základě které se suicidant rozhoduje, to platilo například pro Platóna a Sokrata.

Jiní sebevraždu spíše odmítali, například Aristoteles, který poukazoval na to, že takové jednání oslabuje společenství.

Pro stoiky byla důležitá hlavně kvalita života a za přijatelné motivy k sebevraždě považovali například utrpení či nemoc.

¹¹⁷ Frankel, Kranzová, str. 18-20

¹¹⁸ Monestier, str. 339

¹¹⁹ Monestier, str. 339

¹²⁰ Monestier, str. 341-342

Epikurejci sebevraždu tolerovali a chápali ji jako prostředek, jak se vyhnout utrpení.

Ve starověkém Římě byla sebevražda zpočátku odmítána. Později, vlivem řecké kultury, začala rozhodovat motivace takového jednání, což postupně vedlo někdy až k extrémní toleranci jakýchkoliv forem sebevraždy.

V Thébách a na Kypru bylo sebevražedné jednání podrobováno sankcím, v Řecku bylo tolerováno ze závažných důvodů. Těmi byly například slabost, znuděnost, bolest či ztráta cti.

Sebevražda byla také ospravedlnitelná, pokud nebyla projevem neúcty k bohům.

S příchodem křesťanství začala být sebevražda podrobována sankcím, ale někteří světci ji naopak upřednostňovali z důvodů nesnesitelnosti pozemského života a kvůli snaze přiblížit se oběti Krista. To vedlo k nárůstu sebevražedného jednání, na které reagovali především svatý Augustin a Tomáš Akvinský, kteří sebevraždu odmítali a nebrali při tom v potaz, z jakých pohnutek k ní dochází. Jejich snahy sebevraždu potírat nakonec vedly k ustanovení zákazu sebevraždy do církevního práva.

V 16. století dochází vlivem renesance k větší toleranci sebevraždy, také se objevují sebevraždy na základě romantických pohnutek.

17. a 18. století přichází s teoriemi, že člověk není zcela odpovědný za své jednání a vznik sebevražednosti ovlivňuje hlavně zvířecí složka v lidské duši.

V 19. století tolerují sebevraždu například Moore nebo Schopenhauer. Ten považuje sebevraždu za lék proti strastem života.

Značný vliv má v 19. století také rozvoj psychoanalýzy, která zkoumá nevědomé motivy člověka, které mohou odpovědnost sebevraha zmenšit.

3.2. Rozdíly mezi jednotlivými kulturami

Základní otázkou této podkapitoly je, zda se liší sebevražednost z hlediska různých kultur.

Masaryk má za to, že ano. Podle něj se například židovský národ vyznačoval i přes mnohá historická pronásledování radostí, optimismem a střídavým způsobem života. Masaryk je přesvědčen, že tyto vlastnosti nepřipouštějí rozvoj chorobné sebevražednosti. Zároveň však připouštěl, že i mezi Židy se rozmáhala náboženská lhostejnost, skepticismus a nevěra. Za hlavní důvod považoval skutečnost, že žijí mezi nenáboženskými křesťany.¹²¹

Stejně jako judaismus, považoval také muslimské náboženství za nepříznivé pro rozvoj sebevražednosti. Zároveň ale připouští, že se toto jednání častěji vyskytuje u poevropštěných Turků a Egyptanů, což připisuje negativnímu vlivu evropské vzdělanosti.¹²²

Je logické, že Masaryk nahlížel na muslimské náboženství s ohledem na dobu, ve které své názory publikoval, a proto nezmiňuje etickou problematiku nevhodných až extrémních výkladů Koránu, které podněcují k sebevražedným útokům, ani příznivější stránky soužití křesťanů a muslimů ve smyslu náboženské tolerance.

Stejně jako Masaryk, poukazuje na nízkou sebevražednost v muslimských zemích také Monestier, zároveň ale upozorňuje na to, že je třeba brát tyto statistické údaje s určitou rezervou kvůli menší spolehlivosti.¹²³

Co se týče obecného postoje, zaujímá islámská kultura k sebevražednému jednání jednoznačně negativní stanovisko. Výjimečný postoj zastávají islámští fundamentalisté, kteří stejně jako sekta hašašínů kolem roku 750 páchají sebevražedné mise, spojené s politickými vraždami.

Kropáček vysvětluje, kde se v islámské kultuře berou extrémní výklady mučednictví a sebeobětování.¹²⁴ Často jsou v této souvislosti zmiňovány případy tzv. hašašínů, islámské sekty, která v období křížových válek podnikala atentáty na významné politické osobnosti. Někdy se hovoří o tom, že tyto atentáty podnikali sebevražedně.

Podle Kropáčka je však toto chápání nepřesné, neboť úmrtí nastávala spíše jako vedlejší efekt v souvislosti s potrestáním od nepřátel.

¹²¹ Masaryk, str. 174

¹²² Masaryk, str. 174

¹²³ Monestier, str. 348

¹²⁴ <http://www.cdk.cz/ts/clanky/14/tema-islam-na-podzim-roku-2001/>

Islámské náboženství sebevraždu oficiálně zakazuje. Dokládá to verš 2:195, který zdůrazňuje, aby se lidé nevrhali do zkázy vlastníma rukama.

Kult mučednictví se pak objevuje spíše v šíitském než v sunnitském islámu.

Častěji se sebeobětování objevovalo v souvislosti s Íránskou revolucí v r. 1978 při konfrontacích s vojáky perského šáha a v útocích na irácká minová pole během Íránsko-Irácké války v letech 1980-1988 a v podobě dalších sebevražedných útoků. Tyto útoky se pak dostaly do povědomí širší veřejnosti, a často se tak stává, že je zákaz sebevraždy deklarovaný Koránem přehlušen oslavováním padlého bojovníka, kterému je podle učení slibován okamžitý vstup do ráje.¹²⁵

Ve staré Číně, Indii a Japonsku se zprávy o sebevražedném jednání objevují už staletí před Kristem. V Japonsku bylo častou formou tzv. harakiri, rituální sebevražda rozříznutím břicha. Původně byl tento způsob smrti významnou součástí kodexu cti válečnické kasty samurajů a vyjadřoval odhodlanost těchto bojovníků ke krajní oběti pro vládcu. Později se stal symbolem protestu proti pokořujícímu jednání.¹²⁶

Frankel a Kranzová uvádějí, že japonské náboženství nemá proti sebevraždě jasné výhrady a sebevražda je v některých případech považována za čestné řešení, které je v některých situacích lepší než jiné druhy potupy.

V souvislosti s Japonskem je pak velmi často zmiňované a připomínané tzv. hnutí kamikadze. Záměrem kamikadze bylo vrhnout se na své cíle jako lidské bomby a k rozhodnutí vždy docházelo několik dní či týdnů předem. Svůj vzor pak nacházeli v již zmiňovaných samurajích, pro které byly nejvyššími ctnostmi odolnost vůči bolesti, umění boje s mečem, oddanost, odříkání, láska k císaři a především pohrdání smrtí beze slávy. Vedle těchto dávných bojovníků bylo kamikadze rovněž výrazně ovlivněno také šintoismem a buddhismem. Počátky tohoto hnutí lze datovat do roku 1944, kdy výrazně poklesl počet japonských letadel a letek, které dosáhly stanoveného cíle. Pro některé piloty tak sebevražedný nálet znamenal šanci za zvýšení úspěchu a jediný způsob, jak zničit nepřátelské americké síly.¹²⁷

V tomto hnutí lze spatřovat paralelu k sebevražedným atentátům v islámu, kdy se obětuje vlastní život v zájmu subjektivně vnímaných „vyšších hodnot“, ale zároveň při takovém činu zpravidla dochází k ohrožení zdraví a života dalších osob.

¹²⁵ <http://www.cdk.cz/ts/clanky/14/tema-islam-na-podzim-roku-2001/>

¹²⁶ Viewegh, str. 15

¹²⁷ Monestier, str. 124-125

Frankel a Kranzová také poukazují na to, že tyto kladné přístupy k sebevraždě, spolu s vysokou mírou konkurence ve smyslu společenské úspěšnosti, vedou k nejvyšší míře sebevražd mezi dospívajícími na světě. Zvláště vysoké míře stresu jsou mladí lidé vystavováni při povinných školních postupových zkouškách, během kterých se rozhoduje o jejich budoucím vzdělání a kariéře. Japonský středoškolák tak nezdědka volí raději smrt než život se špatnými výsledky.

Dalším možným vysvětlením vysoké míry sebevraždnosti je důraz na rodinnou úctu.

Od mladých Japonců se očekává značné sebeovládání a vyhýbání se sporům s rodiči, což může přispívat k frustraci a ve spojení s přehnanými nároky ve škole, vést k těmto fatálním řešením.¹²⁸

Oproti náboženstvím, jako je křesťanství či judaismus, která se pokoušela nebo pokoušejí sebevražděné jednání odmítnout, jsou podle Masaryka brahmaismus¹²⁹ a buddhismus náboženství, která k sebevraždám přímo vybízejí. Masaryk zmiňuje především myslitele, kteří považovali smrt za kýženou změnu a následkem toho se často dopouštěli skupinových sebevražd.¹³⁰

Co se týče buddhismu, uvádí Monestier jako významné období zejména 7. - 9. století, kdy se buddhistické učení rozšířilo do Číny. V té době se také výrazně rozšířily sebevraždy, páchané v rámci hledání vysvobození a skutečného přežití s příslibem lepšího světa, v němž budou vyvoleni. Koncem 19. století však došlo v Číně, stejně jako v Indii, k vydání výnosů, které toto jednání zakazovaly jako zvrácenost, vyplývající se špatného výkladu posvátných textů. Zároveň zmiňuje i případy sebeupálení, vyskytující se například u buddhistických mnichů.

Takové sebevraždy pak bývaly často spojovány s cílem upoutat pozornost na nesnesitelné politické či společenské poměry a sebevrah je považoval za prospěšný a nezištný čin pro svou zemi a společnost. Podle Monestiera jsou důvody pro toto jednání racionální a logické.

Racionalitu spatřuje ve snaze vzbudit vlnu veřejného rozhořčení a donutit úřady k přijetí nových opatření. Logika pak spočívá ve snaze zasáhnout protivníka a vystavit ho veřejnému odsouzení.¹³¹

¹²⁸ Frankel, Kranzová, str. 26-27

¹²⁹ Brahmaismus – indické náboženství věřící v reinkarnaci.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:E9yu1nPyTw4J:road.euweb.cz/dej/2008.odt+brahmaismus&cd=16&hl=cs&ct=clnk&gl=cz&lr=lang_cs

¹³⁰ Masaryk, str. 174-175

¹³¹ Monestier, str. 358-359, 132, srov. Kroupa, Faltýnek,

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/ocem/sebevrazedne-upaleni-je-volani-o-pomoc-tvrdi-psychologove>

Podle Kroupy a Faltýnka se sebeupálení vyskytuje více právě v asijských než v evropských kulturách a jedná se o jakousi formu vyhrocené, symbolické smrti. Zároveň zde můžeme sledovat určitou analogii s trestem ohně, jaký se používal ve středověku.¹³²

V souvislosti s jednotlivými kulturami je rovněž zajímavé sledovat jak odlišný historický vývoj pohledů na sebevraždu, tak i způsoby provedení sebevražedného činu. Svou roli přitom hraje nejen tradice, ale i přírodní podmínky dané země.

Sebevraždy utonutím jsou například relativně vzácné ve Švédsku, Norsku a Dánsku. Naopak ve Španělsku či Itálii je častá otrava plynem. V Německu a Francii pak dominuje oběšení a v poslední době také použití sečných či bodných zbraní a v Africe se rozmáhají sebevraždy střelnou zbraní. To lze vysvětlit zejména tím, že v těchto oblastech jsou střelné zbraně mnohem dostupnější, než tomu bylo dříve.

Kromě toho se v Africe můžeme setkat také s takovými prostředky, jako je ledová lázeň, ponechání v buši, či odmítání potravy, tyto způsoby jsou častěji voleny u nábožensky a mysticky motivovaných sebevražď.¹³³

Viewegh upozorňuje na skutečnost, že v případech méně rozvinutých civilizací se motivy i způsoby provedení sebevražď podstatně liší od sebevražedného jednání vyspělých civilizací. V technicky méně rozvinutých kulturách jsou výraznější sexuální motivy (např. nevěra, obava před trestem za nevěru, ztráta životního partnera, apod.), sociálně-ekonomické (nedostatek potravy) a motivy vůči nesvobodě a špatnému nakládání (např. ženy u Indiánů a Inuitů se chtějí sebevražedným činem vyhnout nelidskému zacházení od rodičů a manželů). Ve větší míře se uplatňuje také motiv msty (v našich podmínkách se tento motiv častěji objevuje u dospívajících).¹³⁴

Sebevražedné jednání je také ovlivněno pověrami a specifickými životními podmínkami, např. nedostatek potravy může vést k zabíjení slabších jedinců nebo k sebevraždám starých a nemocných. Důvodem jsou zejména obavy z toho, že by pro své příbuzné představovali přítěž.

V některých severoasijských kmenech se navíc dobrovolná smrt považuje za zcela přirozenou. Stárí je zde nežádoucí, neboť panuje představa, že se člověk na onen svět dostane v tom stavu, v jakém opustil ten pozemský.

¹³² <http://www.radio.cz/cz/rubrika/ocem/sebevrazedne-upaleni-je-volani-o-pomoc-tvrdi-psychologove>

¹³³ Monestier, str. 17

¹³⁴ Viewegh, str. 14

Sebevražda je v těchto kulturách velmi častá, a dokonce se zde objevuje povinnost vykonat zabití na požádání. Jde tedy o určitou formu eutanazie.¹³⁵

V této kapitole jsem jako hlavní cíl vymezila odpovědět na otázku, jak se výskyt sebevraždy liší v jednotlivých historických etapách a kulturách a jaké důvody k sebevraždě mohou být eticky ospravedlnitelné.

Z hlediska historického přehledu je možné říci, že hodnocení sebevraždy závisí nejen na daném dějinném období, ale i na úrovni dosažených poznatků.

V některých historických etapách byla sebevražda odmítána a odsuzována (křesťanský středověk), zatímco v jiných záleželo více na výchozích podmínkách a motivacích suicidianta.

Shovívavější náhled na sebevražedné jednání s sebou přinesla renesance a 19. století, kdy se rozvíjela psychoanalýza a sociologie. Tyto vědecké obory s sebou přinesly větší poučenost o vnitřních i vnějších příčinách sebevražedného jednání a poukázaly na to, že ne vždy je člověk tyto příčiny schopen ovlivnit svou vůlí.

Tam, kde je možné říci, že je vůle člověka zásadním způsobem oslabena, bývá etické hodnocení sebevraždy příznivější. To platí zejména o sebevraždách v důsledku těžkého duševního onemocnění, ale může to být vztaženo i na případy, kdy je člověk vystaven extrémnímu vnitřnímu nebo vnějšímu tlaku.

Co se týče vlivu jednotlivých kultur na vznik sebevraždy, je možné říci, že židovské, křesťanské a islámské náboženství sebevraždu jako takovou neschvaluje, což ovšem neznamená, že se v těchto kulturách nevyskytují některá extrémní pojetí, která sebevraždu schvalují a praktikují.

Východní náboženství, například brahmaismus a buddhismus, sebevraždu neodmítají a v některých případech ji považují za legitimní prostředek.

Důvody k etickému ospravedlnění sebevraždy jsou například snaha osvobodit se z pozemského světa či protest proti porušování lidských práv.

V Japonsku, Číně a Indii není sebevražda zpravidla jednoznačně odsuzována a často se zde toto jednání objevuje jako součást tradice či rituálu.

Pro Japonce je sebevražda často prostředkem, jak se vyhnout potupě, porážce a společenskému selhání, a způsobem, jak vyjádřit lásku a oddanost k dané kultuře.

Výskyt a motivace k sebevraždě se liší také podle vyspělosti zkoumaných kultur.

¹³⁵ Viewegh, str. 15

V zemích, které jsou méně hospodářsky rozvinuté, jsou nejčastějšími motivy k sebevraždě partnerské problémy, nepříznivá sociální situace a utiskování.

V některých kmenech severní Asie je sebevražda akceptovatelná jako způsob, jak se vyhnout stáří a s ním spojené závislosti na okolí.

Obecně lze říci, že se napříč historií a kulturami nejčastěji objevoval motiv strachu z nemoci, stáří, závislosti na okolí a selhání při plnění rolí a očekávání.

Tyto motivace pak úzce souvisí s pojmem lidská důstojnost. Tento pojem v sobě zahrnuje nejen představy společnosti o tom, co znamená plnohodnotný život, ale i subjektivní představy člověka o tom, jak má jeho život vypadat.

Tlak na plnění společenských rolí, očekávání a podávání odpovídajících výkonů se objevuje napříč historií i jednotlivými kulturami a liší se pouze intenzitou, jakou daná kultura plnění těchto rolí, očekávání a výkonů vyžaduje.

Více se tento tlak projevuje v Japonsku a Číně, kde se klade silný důraz na dobré výsledky a soutěživost.

4. Formy a způsoby sebevražedného jednání

4.1. Druhy sebevražedného jednání

V této kapitole se věnuji hlavně otázce, jak se liší sebevražedné jednání podle motivů suicidianta i časového vývoje, který činu předcházela.

Sebevražedné jednání můžeme nejprve rozdělit podle toho, v jakém časovém úseku se takový čin odehrál.

Z tohoto hlediska dělí nejčastěji odborná literatura sebevraždy na tzv. bilanční a impulzivní.

Bilanční sebevražda – podle některých odborníků se jedná o jediný druh jednání, který je skutečně adekvátní označovat pojmem sebevražda.

Jde o čin, ke kterému člověk dospěje na základě zvážení všech pro a proti svého bytí, své existence a životních podmínek.¹³⁶

Důvodem bilanční sebevraždy může být podle Havránkové například závažné onemocnění, při kterém člověk nechce být závislý na svém okolí, či má strach z nedůstojného umírání ve zdravotnickém zařízení.

Dalšími motivy jsou například stáří a s ním spojená vykořeněnost, způsobená třeba přestěhováním do menšího bytu nebo do zařízení pro seniory.

Někdy se také toto jednání vyskytuje u osob, které mají i jinak omezenou možnost pohybu, např. z důvodů uvěznění. Havránková zároveň upozorňuje, že impulzivních sebevražd je asi čtyřikrát více než bilančních. Bilanční sebevraždy, jsou podle ní, pro okolí srozumitelnější, ale zároveň považuje za příliš troufalé předpokládat, že jsou snadnější. Ani bilančování totiž není možné bez emocí, ale není to vždy jen racionální proces, jak by se mohlo na první pohled zdát.¹³⁷

Koutek a Kocourková dále uvádějí termín biická sebevražda. Toto označení bývá označováno jako příbuzný pojem k bilanční sebevraždě, neboť se jedná o čin provedený v normálním duševním stavu na základě motivů vycházejících z reality.

Dále zdůrazňují, že při hodnocení sebevražedného jednání musíme vždy odlišovat motivy patologické a nepatologické. I u sebevražd s jednoznačně patologickým motivem a obsahem můžeme nacházet bilančování.

¹³⁶ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹³⁷ Havránková, in Vodáčková, str. 488

V takových případech je však hodnocení situace chybné a vychází z nemoci. Příkladem je pacient trpící depresí, který se nadměrně sebeobviňuje, či pacient trpící strachem z onkologického onemocnění.¹³⁸

Impulzivní sebevražda – jde o reakci na nějakou aktuální událost (např. špatné vysvědčení, úmrtí blízké osoby, neúmyslné nebo úmyslné zabití druhé osoby apod.).

Impulzivní sebevražda se rovněž označuje termínem zkratkovitá.¹³⁹

U tohoto druhu sebevraždy je hlavním motivem vidina rychlého dosažení cíle a řešení tíživé situace i za cenu vlastního života.¹⁴⁰

Na rozdíl od bilanční nebývá impulzivní sebevražda dopředu promyšlená, ale jde o jednání vznikající z náhlého popudu, pod vlivem výrazně stresující události.

Třetím typem sebevražedného jednání je tzv. demonstrativní suicidiální jednání.

Demonstrativní suicidiální jednání – na rozdíl od předchozích dvou forem, člověk nejedná s úmyslem zabít se, ale snaží se připoutat pozornost okolí. Nejčastěji se demonstrativního suicidia dopouštějí výrazněji predisponované, tzv. histriónské osoby. Někdy se rovněž může jednat o určité volání o pomoc.¹⁴¹

Vágnerová je toho názoru, že demonstrativní sebevražedné pokusy, zvláště pokud jsou opakované, vyvolávají u ostatních lidí spíše nechuť a odmítání. Toto nepřijetí se ovšem děje i v případech, kdy člověk opravdu potřebuje pomoc, protože způsob, jakým tuto potřebu signalizuje, není pro ostatní příjemný a přijatelný.¹⁴²

Kašparů uvádí, že tyto sebevraždy bývají často spojené s chybným odhadem suicidianta, který má pak za následek původně nezamýšlenou smrt.¹⁴³

Tato forma sebevražedného jednání může být spojována s předchozím vyhrožováním, že si osoba vezme život, a se snahou manipulovat tímto způsobem s ostatními.

Jako příklad z vyprávění okolí mohu uvést případ muže, který své rodině opakovaně tvrdil, že je vážně nemocen, ačkoliv všechna lékařská vyšetření byla negativní.

Vždy, když začal podléhat těmto úvahám, vyhrožoval, že se oběsí. Po určité době přestala rodina na toto chování reflektovat, a někteří dokonce pouze přitakávali. Muž se pak vždycky rychle uklidnil a přestal o sebevraždě hovořit. Jeho rodina tedy našla řešení, které se pro danou situaci ukázalo jako účinné.

¹³⁸ Koutek, Kocourková, str. 31

¹³⁹ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹⁴⁰ http://www.pedagog.ic.cz/skopalova_dok/index.php?file=Sem.suicidalita.pdf

¹⁴¹ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹⁴² Vágnerová, str. 506

¹⁴³ http://www.rozhlas.cz/jaktovidi/prepisy/_zprava/728884

Podle mého názoru jsou však tyto metody vždy věci individuálního přístupu ke každému potencionálnímu suicidiantovi a vyžadují velmi dobrou znalost jeho povahy a odhad konkrétní situace.

Kromě časového vývoje můžeme sebevraždy dále dělit podle intenzity, s jakou si člověk přeje ukončit svůj život. V této kategorii lze odlišit sebevražedný pokus a dokonanou sebevraždu.

Sebevražedný pokus – nedokonaná sebevražda, člověk svůj úmysl vzít si život přehodnotí, případně mu někdo v sebevraždě zabrání.¹⁴⁴

Vágnerová uvádí, že společnost mnohdy zaujímá rozdílný postoj k dokonané sebevraždě a k sebevražednému pokusu. Sebevrah, kterého se podařilo zachránit, bývá jistým způsobem stigmatizován. Často je považován za podivného a duševně nemocného člověka, protože jeho důvody nemusejí být hodnoceny jako dostatečně závažné. Dokonaná sebevražda bývá naopak podle Vágnerové hodnocena spíše jako tragédie, kterou nelze změnit. Smrt jako následek suicidiálního jednání pak potvrzuje vážnost rozhodnutí dotyčného, které nelze zpochybňovat a podezírat ho z citového vydírání okolí.¹⁴⁵

Kromě tohoto rozdělení je třeba také posuzovat, zda je sebevrahem pouze jedinec sám, či zda jsou do jeho činu zahrnuty ještě další osoby. Podle počtu těchto angažovaných osob se rozlišují sebevraždy:¹⁴⁶

Párové – sebevražedného jednání se po vzájemné dohodě dopustí manželé nebo milenci.

Rozšířené – osoba, která spáchá sebevražedný čin, takřkajíc vezme někoho s sebou, například matka předávkuje sebe i děti, aby nezůstaly samy.

Podle Koutka a Kocourkové mívá rozšířená sebevražda jednoznačně patologický podklad a motivací často bývá nesnesitelnost života nejen pro matku, ale i pro dítě. Tyto situace je však zároveň nutné z terapeutických a forenzních důvodů odlišovat od situace, kdy není přítomna psychotická motivace. Příkladem je rozvodová situace, kdy matka zabije dítě, aby se pomstila jeho otci, a následně se pokusí, či dokoná suicidium.¹⁴⁷

¹⁴⁴ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹⁴⁵ Vágnerová, str. 506

¹⁴⁶ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹⁴⁷ Koutek, Kocourková, str. 32

Hromadné – často souvisí s různými hnutími, které se zabývají například problematikou konce světa.¹⁴⁸ Tato uskupení mnohdy vycházejí z představy, že jim sebevražda zajistí okamžitý vstup do ráje. To se děje například v případech extrémních výkladů Koránu.

Frankel a Kranzová však upozorňují na to, že mezi odborníky nepanuje všeobecná shoda v tom, zda vůbec existuje něco jako hromadná sebevražda.¹⁴⁹ Někteří odborníci jako Masaryk a Monestier však tento pojem běžně užívají.

Jako příklad takové sebevraždy lze uvést Sektu svatyně lidu - Jonestown.

Toto uskupení pod vedením kazatele Jima Johnese hlásalo o sociální rovnosti, rasové snášenlivosti a právech chudých. V roce 1974 si společenství pronajalo půdu v Guyaně a pokoušelo se vytvořit jakési nové město Jonestown, kde by měli všichni rovná práva. Tyto plány však brzy ztroskotaly, lidé se museli tísnit v chatrčích, pracovat dvanáct hodin denně a každý den povinně navštěvovat přednášky svého vůdce. Vše nakonec vyvrcholilo společnou sebevraždou, při které členové sekty úmyslně vypili limonádu smíchanou s jedem. Celkem tímto způsobem zemřelo 918 osob.¹⁵⁰

Podle Vágnerové je v takových případech důležité odlišení člověka, který byl iniciátorem, a ostatních lidí, kteří byli primárně pasivní, i když takové jednání mohli nakonec dobrovolně akceptovat. Iniciátor sebevraždy si tím může potvrzovat vlastní hodnotu a moc nad ostatními.¹⁵¹

Někdy se toto jednání definuje také jako suicidiální dohoda, kdy se více lidí dohodne, že si vezme život. V některých případech se dokonce stává, že jeden z přítomných trpí duševní poruchou a své symptomy přenese na svého blízkého, který je pak pod jeho vlivem.¹⁵²

S hromadnými sebevraždami se také někdy pojí tzv. **rituální sebevraždy**, kdy je sebevražda vykonána jako oběť vyšší mocnosti, popř. božstvu. Aktér takové sebevraždy nechce zemřít z vlastní vůle, ale svůj život přináší jako oběť či dar.¹⁵³

Kromě tohoto, základního členění sebevražedného jednání, bývá často uváděna také klasifikace Emila Durkheima, o kterém jsem se již zmiňovala v podkapitole týkající se sociologického pojetí sebevražednosti.

¹⁴⁸ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/typy-sebevrazd>

¹⁴⁹ Frankel, Kranzová, str. 17

¹⁵⁰ <http://www.ct24.cz/kalendarium/36117-hromadna-sebevrazda-prislusniku-sekty-svatyne-lidu-v-guyane/>

¹⁵¹ Vágnerová, str. 249

¹⁵² Koutek, Kocourková, str. 32

¹⁵³ http://www.pedagog.ic.cz/skopalova_dok/index.php?file=Sem.suicidalita.pdf

Durkheim rozlišuje tři základní typy sebevražd, které vznikají na základě problematických vztahů mezi jedincem a společností:¹⁵⁴

Egoistická sebevražda – mívá příčinu v nedostatku sociálních vazeb. U tohoto druhu sebevražedného jednání chybí člověku sociální podpora a cítí se odcizen.

Příkladem takové situace může být bezdomovectví, osamělost v důsledku stáří, či vyloučení z komunity, která je pro člověka důležitá apod.

Altruistická sebevražda – vzniká jako reakce na sociální požadavky, které jedinec nemůže splnit. Je v zásadě výrazem sociální konformity a akceptace společenských hodnot. Člověk má pocit, že v této oblasti selhal, a proto se zabije.

Taková situace může vzniknout například tehdy, pokud jedinec není schopen splnit nadměrné požadavky v zaměstnání nebo ve škole, kde hrozí opakování ročníku či vyloučení z důvodu nezvládnání učiva.

Anomická sebevražda – je reakcí na náhlou změnu mezilidského vztahu či společenské pozice, která narušila sociální rovnováhu člověka.

Může se jednat například o nezaměstnanost, rozvod či ztrátu společenského vlivu v důsledku náhlého sesazení z pozice, ve které byla dotyčná osoba obdivována a požívala mimořádných společenských výhod.

Kromě tohoto rozlišení sebevražedného jednání se ještě uplatňuje dělení dle použitých metod.

Způsoby provedení se obvykle dělí na tzv. **měkké a tvrdé metody**.¹⁵⁵

Měkkými metodami se rozumí ty, které nevedou okamžitě ke smrti a kde existuje větší naděje na záchranu života. Podmínkou je samozřejmě to, aby byl suicidiant včas nalezen a byla mu poskytnuta adekvátní zdravotnická pomoc.

Do měkkých metod patří hlavně intoxikace léky, povrchová pořezání nebo skok z nízké výšky.

Tvrdé metody se oproti měkkým vyznačují mizivou nadějí na záchranu života.

Ke smrti vedou zpravidla okamžitě a velice rychle. Do tvrdých metod je řazeno například oběšení, použití střelné zbraně nebo skok z velké výšky. Co se úspěšnosti týče, bývá k dokonané sebevraždě nejčastěji použito oběšení, otrávení a zastřelení.

¹⁵⁴ Durkheim, str. 152-241

¹⁵⁵ http://www.pedagog.ic.cz/skopalova_dok/index.php?file=Sem.suicidalita.pdf

Při hodnocení sebevražedného jednání dle této klasifikace by sebeupálení logicky spadalo mezi tvrdé metody, neboť při tomto jednání je pravděpodobnost smrti poměrně vysoká a v každém případě lze počítat s dlouhodobými zdravotními následky.

Pokud zkoumáme tyto způsoby sebevražedného jednání, zajímá nás přirozeně nejen úmysl suicidianta, ale zároveň zde vyvstává otázka, podle jakých kritérií se lidé pro konkrétní prostředek rozhodují.

Kašparů uvádí, že při volbě sebevražedného prostředku volí lidé zpravidla ten aktuálně nejdostupnější. Dalšími významnými faktory jsou také míra strachu z bolesti a ze smrti. Suicidiant mnohdy sice chce dosáhnout ukončení života, ale zároveň usiluje o co možná nejméně bolestivou cestu nebo naopak zvolí metodu pomalejší, či dokonce bizarní a neobvyklou.¹⁵⁶

Kromě výše uvedených faktorů, které vyplývají především z momentální situace, osobních postojů či individuálních predispozic, hraje důležitou roli také pohlaví, což je možné ukázat například na vzorku statistických údajů o sebevražednosti z let 2000 – 2004.¹⁵⁷

V uvedeném období byl zaznamenán jako nejdominantnější prostředek sebevraždy oběšení, a to a jak u mužů, tak u žen.

Podíl mužů, kteří ho zvolili, byl 63 %, podíl žen 44 %. Dalšími nejčastějšími prostředky z hlediska pohlaví byly u mužů užití střelné zbraně (13 %) a skok z výšky (7 %). Užití střelné zbraně u mužů v poslední době opět narůstá.

Dalším často voleným prostředkem u mužů byla otrava plynem, či jinými chemickými látkami. Méně často se pak vyskytovalo upálení (2-11 případů). Obecně lze říci, že muži volí k sebevraždě spíše tvrdé prostředky.

U žen se vedle skoku z výšky (16 %) výrazně častěji vyskytovaly také otravy léky (17 %). Ty byly u žen druhou nejčastější metodou při sebevraždě. Ženy také častěji volily utopení, či užití ostrého předmětu, i když podíl utopení u žen dlouhodobě klesá. Upálení se u žen téměř nevyskytlo. Na rozdíl od mužů volí ženy spíše měkké prostředky.

Je třeba upozornit na to, že výzkumy týkající se rozdílů sebevražednosti podle pohlaví vycházejí zejména z toho, jaká je závažnost přání zemřít. Dále zkoumají socializaci, emoce, interpersonální vztahy a přístup k sebevraždě.

¹⁵⁶ http://www.rozhlas.cz/jaktovidi/prepisy/_zprava/728884

¹⁵⁷ http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=246

Z této podrobné analýzy lze usuzovat, že u žen je záměr zemřít nižší, což vede k volbě méně násilných sebevražedných metod, než je tomu u mužů.

Tyto závěry však řada autorů popírá a odlišnosti z hlediska pohlaví zdůvodňují nikoliv podle závažnosti, s jakou chce muž nebo žena zemřít, ale především psychickými, sociálními a neurobiologickými faktory.

Významným faktorem je pak rovněž odlišný přístup k sebevražedným prostředkům.

To lze ukázat například v případě sebevraždy střelnou zbraní.

Odborníci vycházejí z toho, že muži mají ke zbraním obvykle bližší vztah i snadnější přístup než ženy.

Skutečnost, že ženy volí méně fatální metody odchodu ze života, také způsobuje fakt, že ženy své sebevražedné jednání tak často nedokonají. To také zapříčiňuje vyšší míru sebevražedných pokusů u žen než u mužů.

Vedle pohlaví rozhoduje významnou měrou také věk suicidianta.¹⁵⁸

U seniorů, tedy osob ve věku 60 let a více, dominuje sebevražda oběšením.

Starší osoby, zejména ženy, také mnohem častěji vykazovaly sebevraždu utopením.

Obecně lze také říci, že osoby v důchodovém věku volí dvakrát častěji násilné sebevražedné prostředky než mladé ženy a muži.

U osob mladších 30 let byly jako nejčastější prostředky odchodu ze života zaznamenány intoxikace medikamenty, sebevražda střelnou zbraní a skok z výšky.

V této kapitole jsem se věnovala dělení sebevražedného jednání podle způsobů provedení.

Sebevražedné jednání je zde rozděleno podle času, ve kterém se suicidiant rozhoduje.

Zde jsem odlišila sebevraždy bilanční, kterým předchází dlouhodobější plánování, a sebevraždy impulzivní, které vznikají z náhlého popudu a pocitu ohrožení.

Jako zvláštní kategorie jsou uvedeny sebevraždy demonstrativní, vedené zpravidla snahou upoutat pozornost, či voláním o pomoc.

Dále jsem sebevraždy rozdělila podle intenzity suicidiantova přání zemřít. V této kategorii můžeme jmenovat sebevražedný pokus, při kterém sebevražedné jednání není na rozdíl od sebevraždy dokonáno.

Sebevražedné jednání jsem také vymezila podle počtu osob, které zahrnuje.

¹⁵⁸ http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=246

Zde uvádím párové sebevraždy, zahrnující dvě osoby, často ve vzájemném partnerském vztahu, rozšířené sebevraždy, kdy suicidiant způsobí smrt svou i další osoby, a hromadné sebevraždy, většinou související s problematikou konce světa a představou rychlejší nebo výlučné spásy v případě sebevraždy.

Kromě tohoto dělení jsem ještě v kapitole rozdělila formy sebevražedného jednání na základě vztahu jedince a společnosti. Toto dělení jsem převzala od Emila Durkheima, který odlišuje sebevraždu egoistickou – způsobenou sociální izolací, altruistickou – z důvodů nezvládnutí požadavků společnosti, a anomickou – mající příčinu v náhlé změně sociálních vztahů.

V kapitole uvádím rovněž členění sebevraždy podle užitých metod, a to na měkké a tvrdé metody. Měkké metody se liší od tvrdých tím, že je při jejich užití větší šance na záchranu života a volí je spíše ženy. Tvrdé metody častěji vedou ke smrti a jsou častější u mužů.

Při volbě prostředků a metod se suicidiant rozhoduje například podle jejich dostupnosti, míry strachu z bolesti a smrti, podle aktuální situace, osobní predispozice i věku.

Senioři volí jako prostředek spíše oběšení a utopení, mladší osoby spíše otravu léky, užití zbraně a skok z výšky.

Co se týče etického hodnocení, bývají spíše příznivěji hodnoceny sebevraždy bilanční a dokonané. Možným důvodem k tomuto shovívavějšímu hodnocení může být to, že bilanční sebevraždy považuje veřejnost za racionálnější a rozumově promyšlenější.

U bilančního suicidia se více předpokládá, že dotyčný dostatečně promyslel všechna pro a proti než se rozhodl k tak radikálnímu kroku, a proto je tato forma sebevraždy hodnocena lépe než suicidium vznikající z náhlého popudu.

Dále jsou spíše příznivěji hodnoceny sebevraždy dokonané než sebevražedný pokus.

Společnost má patrně za to, že v případě dokonané sebevraždy byly motivy natolik závažné, že přiměly dotyčného k takovému způsobu sebevražedného jednání, u kterého již nebyla naděje na záchranu.

Méně příznivě pak bývají hodnoceny sebevražedné pokusy a demonstrativní sebevražedné jednání. Společnost mnohdy vnímá jako nepřijatelnou formu nátlaku a vydírání. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že žádnou z forem sebevražedného jednání není jednoduché eticky zhodnotit, neboť vždy zahrnuje lidské emoce a jedná se o setkání s krajní a mnohdy i nepochopitelnou situací.

5. Příčiny sebevražedného jednání

5.1. Příčiny a specifika z hlediska věku

V souvislosti s výskytem sebevražednosti bych se ještě blíže zastavila u výše zmíněného faktoru věku, který se spolu s ostatními faktory podílí na vzniku dalších, specifických příčin sebevražedného jednání.

Havránková zdůrazňuje, že před sebevraždou není ochráněna žádná věková skupina.¹⁵⁹

Každý člověk, od dítěte až po seniora, může být zastižen závažnými problémy, ať už se jedná o dimenzi biologickou, psychologickou, sociální, či duchovní, a každý v takové situaci vyžaduje pomoc a podporu.

Havránková uvádí jednotlivé věkové skupiny zvlášť a zdůrazňuje některá jejich specifika, týkající se výskytu sebevražednosti:¹⁶⁰

Děti – dětské sebevraždy jsou v České republice druhou nejčastější příčinou úmrtí dětí, hned po úrazech. Jejich četnost narůstá vždy dvakrát do roka v čase školního vysvědčení. Další příčinou bývají rodinné konflikty, ve kterých na sebe děti berou vinu za to, že se rodiče hádají nebo se navzájem chovají agresivně.

Dalšími rizikovými faktory je týrání a zneužívání dětí či dětská deprese, která může mít podobu skleslosti nebo se naopak vyskytuje podrážděnost a poruchy soustředění, se kterým se pojí problémy ve škole i doma. Dítě se tak často místo adekvátního léčení dočká spíše sankcí a výčitek.

Frankel a Kranzová uvádějí, že v případě týrání může mít dítě pocit, že je rodiče nenávidí, což se mu jeví jako nepřímé navádění k sebevraždě. Kromě toho mívá týrané dítě na rodiče vztek, ale protože je na nich zcela fyzicky a ekonomicky závislé, a nemůže tedy tento vztek obrátit proti nim, obrátí ho raději proti sobě.

Další možnou motivací pro sebevraždu v případě týrání či pohlavního zneužívání bývá snaha získat alespoň tímto způsobem kontrolu nad vlastním tělem.¹⁶¹

Příkladem dětských sebevražd v důsledku sexuálního zneužívání a týrání jsou případy zaznamenané v Číně a Thajsku, páchané kvůli utrpení v důsledku nedobrovolného pobytu v nevěstincích.¹⁶²

Podle Vágnerové četnost sebevražd u dětí stoupá až po desátém roce života.

¹⁵⁹ Havránková, in Vodáčková, str. 492

¹⁶⁰ Havránková, in Vodáčková, str. 492-493

¹⁶¹ Frankel, Kranzová, str. 87

¹⁶² <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/sebevrazednost-u-deti-a-adolescentu>

Významnou roli v tomto období hraje především proměna myšlení a schopnost uvažovat hypoteticky, tj. na úrovni pouhé možnosti. Jakmile je dítě schopno takto přemýšlet, začne chápat i význam smrti. Děti jsou navíc také hodně vázány na realitu, což mnohdy vylučuje možnost vidět jakoukoliv jinou alternativu než tu, která aktuálně existuje.¹⁶³

Koutek a Kocourková, kteří podrobněji pojednávají o suiciálním chování dětí a mládeže, poukazují na odlišný koncept smrti u normálních dětí a dětí vykazujících sebevražedné tendence. Běžně se podle nich děti školního věku zabývají smrtí převážně na základě reálné zkušenosti (například při úmrtí blízké osoby) a jejich prožívání má charakter smutku a truchlení, které je přizpůsobeno jejich věku.

U suicidiálních dětí je možné naopak pozorovat, že se výrazněji zaobírají smrtí ve fantaziích a že jejich představy často obsahují agresivní či autoagresivní charakteristiky. Tyto fantazie nebývá snadné objevit, ale často si jich okolí všimne v kresleném projevu či při hře. Častěji se také vyskytují fantazie o posmrtném životě. Na druhou stranu je zabývání se konečností života obvyklé v adolescentním vývojovém období, kdy probíhá skupinová identifikace a zvnitřňování hodnot.¹⁶⁴

Podle Koutka a Kocourkové ovlivňují aktuální postoje ke smrti dětí a adolescentů zejména tyto faktory:¹⁶⁵

- kognitivní a emocionální vyspělost,
- vlastní zkušenost s nemocí a smrtí,
- fantazijní zpracování smrti,
- způsoby vyrovnávání se se stresem,
- objektivní vztahy,
- vývojové a osobnostní poruchy,
- psychiatrické klinické syndromy,
- vliv rodiny, širšího okolí a sdělovacích prostředků.

Většina dětských sebevražd je podle Vágnerové zkratkovitou reakcí, výrazem strachu a pokusem vyhnout se trestu (jak už jsem výše zmínila například z důvodů špatného školního prospěchu).¹⁶⁶

Obecně mohou být údaje o sebevražednosti dětí podhodnocené, neboť ze společenských a jiných důvodů bývá tlak na to, aby byla smrt klasifikována jako nehoda.¹⁶⁷

¹⁶³ Vágnerová, str. 249-250

¹⁶⁴ Koutek, Kocourková, str. 49

¹⁶⁵ Koutek, Kocourková, str. 48

¹⁶⁶ Vágnerová, str. 249-250

Adolescenti – podle Příhody je toto období charakterizováno velkými změnami jak v duševní, tak v tělesné oblasti.¹⁶⁸

Dospívající se učí žít ve svém proměňujícím se těle, rychleji mluví i myslí, což někdy působí obtíže. Je to také období navazování prvních milostných vztahů a odmítání kompromisů, které mnohdy vedou k velkému zoufalství v případě odmítnutí. I krach milostného vztahu může být u adolescenta důvodem k sebevraždě, jakkoliv dospělí považují tento neúspěch za banální.

Havránková proto zdůrazňuje, že je nutné, aby se adolescentovi ohroženému sebevražedným jednáním, dostalo adekvátní pomoci ze strany okolí a krizového pracoviště a obdržel také jasnou zprávu o tom, že přišel za správné místo a udělal dobré rozhodnutí, když se rozhodl o svých problémech mluvit.

Vágnerová dále uvádí, že u dospívajícího mohou být suicidiální pokusy často voláním o pomoc, či výrazem potřeby vymáhat uspokojení za každou cenu, i vydíráním.¹⁶⁹

Podle Geldera se četnost sebevražedných pokusů zvyšuje zejména u chlapců mezi 15. – 24. rokem. Jako možnou příčinu uvádí komplexní zátěž spojenou s nejistotou a nedostatkem sociální opory a s ekonomickými potížemi.

Dalšími rizikovými faktory pro rozvoj suicidiálních tendencí v dospívání jsou především problémy mezi vrstevníky, osamělost, rodinný nesoulad, pocit nedostatku opory, problémy s vlastní identitou, nízké sebevědomí apod.¹⁷⁰

Mladí dospělí – i tato skupina prochází různými změnami, ať už vývojovými, nebo traumatickými, které mohou mít suicidiální vývoj, i když v tomto období nejsou sebevraždy tak časté. Příčinou může být nemoc, která vážně naruší životní dráhu člověka, partnerský rozchod, smrt blízkého, změna pracovní pozice, nadměrné zatížení odpovědností apod.¹⁷¹

V pozdějším období bývá riziko sebevražednosti spojeno zejména s **krizí středního věku**.

Tato etapa je obvykle provázena bilancováním dosavadního života, což může rovněž představovat zátěž, zejména pokud tato bilance není příliš pozitivní.

Významnou roli hraje osobní zázemí v mezilidských vztazích, zdravotní stav, ekonomická úroveň i profesní začlenění.

¹⁶⁷ <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/3/sebevrazednost-u-deti-a-adolescentu>

¹⁶⁸ Příhoda, in Vodáčková, str. 492

¹⁶⁹ Vágnerová, str. 250

¹⁷⁰ Gelder, in Vágnerová, str. 250

¹⁷¹ Havránková, in Vodáčková, str. 493

Tyto, i další faktory, je třeba vždy hodnotit v širším kontextu, například je třeba odpovědět na otázku, zda se u jedince neobjevuje ještě závislost na alkoholu apod.

Jak už naznačuje výše uvedený odstavec, nebývají v tomto období sebevražedné pokusy impulzivní jako v mládí. Člověk už více zvažuje svoje reálné možnosti a také více slevuje než v dětství či adolescenci. Přání jedince už více odpovídají realitě a dospělý většinou chápe, že nelze dosáhnout všeho, co si kdy přál.¹⁷²

R. W. Maris vyjmenovává jako hlavní příčiny sebevražedného jednání lidí středního věku ztrátu partnera, problémy v zaměstnání a závislost na alkoholu.¹⁷³

Havránková dodává, že v krizi středního věku lidé často pochybují o tom, co dříve jejich životy naplňovalo. Je to také doba, kdy se člověk buď pozitivně rozvine a transformuje, nebo zůstane v setrvačnosti a zkostnatí. Při práci s touto skupinou v rámci krizového pracoviště je důležitým úkolem nabídnout naději, která je protikladem této rezignace.¹⁷⁴

Vedle výše uvedených životních etap se Havránková a Vágnerová podrobněji věnují také sebevražednosti v období stáří.

Staří lidé – tato věková skupina se podle Havránkové k sebevraždě přiklání, když se cítí ohrožena možnou ztrátou soběstačnosti nebo pobytem v zařízení, k němuž nemají důvěru, nebo změnou, ke které už nemají psychickou a fyzickou kapacitu.

Často také zaujímají postoj, že už sami nemají okolí co nabídnout.¹⁷⁵

Vágnerová uvádí, že počet dokonaných sebevražd ve stáří je pětkrát až desetkrát vyšší, než ve středním věku. Vedle již naznačeného ohrožení somatickými chorobami je zátěžovým faktorem i odchod do důchodu, spojený se ztrátou mnoha společenských rolí. V tomto období převažují zejména bilanční sebevraždy.¹⁷⁶

Vágnerová dále dodává, že pokud člověk spáchá sebevraždu právě z důvodů velké zátěže, či nevléčitelného onemocnění, bývá toto jednání více společensky akceptováno. To odpovídá současnému civilizačnímu trendu, kdy lidé odmítají tělesné utrpení a preferují rychlou smrt před pomalým umíráním.¹⁷⁷

¹⁷² Vágnerová, str. 250-251

¹⁷³ Maris, in Vágnerová, str. 251

¹⁷⁴ Havránková, in Vodáčková, str. 493

¹⁷⁵ Havránková, in Vodáčková, str. 493

¹⁷⁶ Vágnerová, str. 251

¹⁷⁷ Vágnerová, str. 506

5.2. Ostatní příčiny

Podle Havránkové je v případě sebevraždy důležitou otázkou, co vlastně suicidiant od smrti očekává. Podle ní jde často o potřebu klidu, pokoje, bezstarostného spánku, úlevy a možnost zapomenout na všechno trýznivé.¹⁷⁸

Podle Ringela se často objevuje soubor určitých specifických příznaků, které posléze vyústí ve vlastní sebevražedný čin. Jsou to:¹⁷⁹

- 1) zúžení subjektivního prostoru,
- 2) zablokovaná nebo proti sobě zaměřená agresivita,
- 3) naléhavé sebevražedné fantazie.

V první fázi člověk ztrácí orientaci a neví kudy kam. Je přesvědčen, že jeho situace je neúnosná, dochází k psychickému přetížení a ztrátě dosavadních možností řešení.

K tomu se navíc přidává zúžení emocí, které jsou zaměřeny jedním směrem k úzkosti, strachu a bezmoci. Potencionální suicidiant tak ztrácí schopnost svoje emoce regulovat a čerpat zdroje pozitivní energie.

Objevuje se také zúžení ve vztahové rovině, kdy se objevuje sociální izolace nebo naopak přehnané idealizování znehodnocených a vyprázdněných vztahů s okolím.

Ve druhé fázi se dostavuje sebeobviňování z bezvýchodné situace, nenávisť k vlastní osobě a neschopnost vymanit se z negativního myšlení a prožívání.

V posledním stádiu se objevují suicidální fantazie, které přinášejí úlevu a osvobození.

Tyto představy se pak stávají čím dál laskavější a příjemnější a začnou vypadat jako jediná cesta k řešení a zároveň sílí agrese vůči sobě samému. V takové situaci je už pak velmi blízko ke konkrétnímu činu.¹⁸⁰

Kromě těchto motivů, které nemusejí vždy souviset s věkem, lze vyzorovat ještě další rizikové oblasti:

Výkon profese zahrnující kontakt s lidmi – tento rizikový faktor platí zejména pro profese, kde je častá konfrontace s problémy klientů a mnohdy také malý efekt vynaloženého úsilí.

Pracovníci nejprve procházejí počáteční fází nadšení, která se postupně přehoupne v syndrom vyhoření (deziluzi, apatii, fyzické obtíže apod.)

¹⁷⁸ Havránková, in Vodáčková, str. 487

¹⁷⁹ Havránková, in Vodáčková, str. 488-489

¹⁸⁰ Havránková, in Vodáčková, str. 488-489

Mezi tato riziková povolání patří například lékaři, zdravotní sestry, pedagogové, policisté, právníci apod. Vágnerová doplňuje, že v lékařských profesích hraje roli také zvýšená dostupnost prostředků použitelných k sebevraždě.¹⁸¹

V souvislosti s rizikovými faktory z hlediska profese zmiňuje Monestier také osoby, pohybující se v intelektuálních a vědeckých kruzích.¹⁸²

Monestier také uvádí časté sebevraždy mezi básníky a spisovateli, hlavně na přelomu 19. a 20. století. Tento nárůst vysvětluje hlavně úzkostí, vyplývající z velkého materiálního a vědeckého rozvoje té doby.¹⁸³

Osamělost – samota někdy bývá, jak už jsem naznačila v předchozích kapitolách, velmi špatně snášena. Tento stav může vzniknout například úmrtím partnera, rozvodem nebo celoživotní absencí sňatku či partnerského vztahu.

Podle Havránkové bývá mnohdy samota spojena s neschopností naplnit svůj život. Člověku je smutno a nenachází potřebné zdroje, ze kterých by mohl čerpat.¹⁸⁴

Dluhy a ztráta zaměstnání – tyto životní situace bývají doprovázeny velkou nejistotou a lidé o nich mají tendenci neustále a neproduktivně přemýšlet a často dospívají k tomu, že jejich situace je zcela bezvýchodná.

Havránková uvádí, že nezaměstnanost doprovázejí pocity selhání, bezmoci, beznaděje a rezignace, které se ještě zvyšují opakovanými neúspěchy při hledání nového zaměstnání.¹⁸⁵

Podle některých odborníků tyto potíže postihují ve větší míře muže než ženy.¹⁸⁶

Vágnerová však upozorňuje, že je vždy nutné uvažovat o obousměrnosti problému. Primární mohou být potíže, které vedly ke ztrátě zaměstnání, nebo naopak, výchozí zátěží je ztráta společenského statusu.¹⁸⁷

Podle Vágnerové bývá sebevražda z důvodů finanční tísně v české společnosti méně tolerována.¹⁸⁸ Za možné vysvětlení, proč tomu tak je, lze považovat skutečnost, že se půjčky a úvěry staly v posledních letech běžnou součástí života v České republice a finanční problémy, které z tohoto způsobu života plynou, mohou být sice chápány jako něco, co je hodné politování, ale není dostatečným ospravedlněním pro sebevraždu.

¹⁸¹ Vágnerová, str. 252

¹⁸² Monestier, str. 263

¹⁸³ Monestier, str. 373

¹⁸⁴ Havránková, in Vodáčková, str. 492

¹⁸⁵ Havránková, in Vodáčková, str. 492

¹⁸⁶ Smith, Charlton, Hjelmeland a Bjerke, Dopleť, Kellere, Johanson a Sundquist, in Vágnerová, str. 243

¹⁸⁷ Vágnerová, str. 244

¹⁸⁸ Vágnerová, str. 153

Kromě toho mohou takové případy vyvolávat přesvědčení, že dotyčný jednal sobecky, protože zanechal svoje bližní v zármutku nad ztrátou blízké osoby a ještě na ně převedl veškerou odpovědnost za své dluhy a závazky.

Nedostatečné uspokojení lidských vášní – zajímavý pohled na problematiku sebevraždy přináší Erich Fromm. Ten odůvodňuje vznik sebevraždy zejména lidskými vášněmi. Lidé podle něj páchají sebevraždy hlavně proto, že nemohou uspokojit vášnivou touhu po lásce, moci, slávě nebo pomstě. Tyto vášně nejsou podmíněny pudově a pro člověka jsou významné proto, že ho podněcují, rozohňují a dávají jeho životu cenu.¹⁸⁹

Z výše uvedeného je tedy patrné, že pokud nedochází k naplnění těchto vášní, lidský život je výrazně ochuzen, a člověk tak může dojít až k tomu, že nic nemá smysl a že bude lepší zemřít.

Další rizikové faktory zahrnují spíše celkové politické a společenské poměry.

Politická situace – podle Masaryka může být špatný výkon státní správy důvodem k pocitům beznaděje, a tak nepřímo přispívat ke vzniku a rozšiřování sebevraždy u příslušníků daného státu. Masaryk zastával také názor, že sebevraždy jsou vyšší ve svobodných státech než v nesvobodných.¹⁹⁰ Otázkou však je, zda se dá ve státech řízených totalitním způsobem sebevraždy spolehlivě měřit, neboť v rámci zachování ideologie mohou být údaje o této problematice záměrně zkreslovány či zamlčovány. Příkladem je i komunistické Československo, kde se počet sebevražd nesměl po dlouhé období vůbec zveřejňovat.

K politickým poměrům Masaryk ještě dodává, že určitý vliv může mít také politická nestabilita a náhlé neočekávané změny ve smyslu radikální změny stávající ideologie.

Masaryk také tvrdí, že v době revolucí bývá sebevraždy poměrně nízká, což vysvětluje tím, že potenciální sebevrazi často nalézají smrt v rámci boje za svobodu, i když by si jinak způsobili smrt sami. Dále rozebírá také období válek, ve kterém sebevraždy nestoupá, protože pozornost lidí je zaměřena jiným směrem, zároveň ale dodává, že nepříznivě působí následky války. V tomto období totiž výrazně narůstá chudoba, psychické i fyzické oslabení a dochází ke ztrátě mravnosti. Vysokou míru sebevraždy také zaznamenal u vojáků, kteří špatně snášejí změny vyplývající z pobytu v armádě, obávají se trestu a cítí vytržení ze svého prostředí.

¹⁸⁹ Fromm, str. 21

¹⁹⁰ Masaryk, str. 51

I přes tyto skutečnosti je však Masaryk toho mínění, že politické poměry nebývají hlavním rizikovým faktorem. Zvýšené riziko sebevraždnosti tak spojuje spíše s dalšími, hlubšími příčinami a společenskými silami.¹⁹¹

Sociální situace – chudoba a neuspořádané majetkové poměry mají podle Masaryka velmi důležitý vliv na hodnocení života a sebevraždnosti. Pokud člověk nemůže uspokojit své základní potřeby, život pro něj ztrácí cenu. V hodnocení takové situace pak hraje roli především to, jakou hodnotu lidský rozum přisuzuje hospodářským prostředkům.

V souvislosti s tímto rizikovým faktorem poukazyval Masaryk na ničivé účinky chudoby ve velkých městech a průmyslových okrscích, kde se sebevraždy vyskytovaly spíše ve vyšších třídách obyvatelstva, jako byli například úředníci.

Stejně tak se ovšem sebevraždy dopouštějí bohatí, z toho se dá vyvodit, že sociální postavení nemusí hrát tak významnou roli.¹⁹² Masaryk přesto připouští, že náhlé změny hospodářského postavení působí velmi nepříznivě, i když ani příznivé změny nemusejí udělat člověka šťastným. Navíc každá změna majetkové situace nemusí působit stejně silně.¹⁹³

V první části této kapitoly jsem vymezila příčiny sebevraždnosti z hlediska věku.

Před sebevraždou není chráněna žádná věková skupina, každý úsek lidského života může být poznamenán závažnými problémy, které mohou vyústit v suicidiální jednání.

U dětí se často jedná o rodinné konflikty, týrání, zneužívání a deprese. Častěji se v této skupině vyskytují impulzivní sebevraždy.

Adolescenti mohou sebevraždy páchat například z důvodů fatálního pojetí neúspěchu, nedostatku sociálních opor, osamělosti, ekonomického oslabení, či nízké sebedůvěry.

U dospívajících se častěji vyskytuje demonstrativní suicidiální jednání.

Mladí dospělí se potýkají více se zátěžemi, které vyplývají ze životních změn, z profesního a sociálního začlenění. Časté jsou bilanční sebevraždy.

Senioři volí sebevraždu například z důvodů sociální izolace a dále kvůli strachu z vážných onemocnění, která bývají spojena se snížením kvality života a závislostí na okolí. V této skupině jsou obvyklejší bilanční sebevraždy.

¹⁹¹ Masaryk, str. 56-57

¹⁹² Masaryk, str. 58-59, srov. Koutek, Kocourková, str. 16

¹⁹³ Masaryk, str. 59

Motivace k sebevraždě, které se vyskytují v této věkové kategorii, bývají zpravidla pro společnost více eticky ospravedlnitelné než ty, které jsem uvedla u dětí, adolescentů a dospělých.

Ve druhé podkapitole jsem se věnovala širším příčinám sebevraždnosti, které jsou méně závislé na věku. Tyto příčiny utvářejí určitý specifický proces, ve kterém u suicidianta nejprve dochází k dezorientaci na základě nepříznivých vlivů, dále k zúžení prostoru pro rozhodování a volbu adekvátních zdrojů pomoci, k suicidiálním fantaziím, které přinášejí úlevu, a následně k vlastnímu sebevraždnému jednání.

Z obecnějších příčin sebevraždnosti lze vyjmenovat například zátěže plynoucí z výkonu určité profese, hlavně z profesí pomáhajících, vědeckých a uměleckých, dále osamělost, finanční problémy, snahu uspokojit touhu po lásce či po pomstě. Dále politické příčiny, jako je například nestabilita, prudké politické změny nebo války. K nárůstu sebevraždnosti může rovněž přispívat sociální situace dotyčného a ekonomické změny, ať už v pozitivním, nebo negativním slova smyslu.

Tyto poznatky jsem zahrнула především z důvodů podrobnějšího seznámení s pojmem sebevražda. Zároveň jsem také v předchozích kapitolách práce naznačila, jak se vyvíjelo a vyvíjí morální hodnocení tohoto jednání a zda se nějakým způsobem liší od sebeobětování.

6. Jan Palach a jeho čin

6.1. Východiska a motivy Palachova činu

Doposud jsem se zabývala více problematikou sebevraždy než sebeobětování.

Sebeobětování bývá v odborné literatuře, spíše než v obecné rovině, zmiňováno v souvislosti s konkrétními příklady. Abych tedy blížeji vymezila rozdíl mezi hodnocením sebevraždy a sebeobětování na základě odborné literatury, budu se v další části práce věnovat těmto konkrétním příkladům, zejména pak činu Jana Palacha, na kterém lze dobře ukázat ambivalentní postoje k otázce, zda jsou věci, za které stojí za to zemřít.

Jan Palach byl v době své předčasné smrti dvacetiletým studentem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, oboru historie – politická ekonomie. Po přijetí na vysokou školu výrazně sledoval a prožíval společenský pohyb roku 1968 a nepochybně také podporoval, stejně jako většina tehdejších vysokoškoláků, politické a společenské změny, ve smyslu uvolňování tlaku ze strany tehdejšího politického režimu.

19. ledna 1969, tedy půl roku po vstupu sovětských vojsk na území Československa, se u rampy Národního muzea polil benzínem a zapálil. Přivolaná sanitka ho s těžkými popáleninami odvezla do nemocnice, kde po třech dnech zemřel.

Ještě před tímto činem napsal dopis, určený ke zveřejnění. Jeden exemplář si nechal a další adresoval tehdejšímu Svazu spisovatelů. Jeho pohřeb 25.1.1969 se stal důstojným a tichým vyjádřením všeobecného nesouhlasu s okupací země.¹⁹⁴

Pro podrobnější vysvětlení a pochopení motivací, které Jana Palacha k tomuto činu vedly, ještě upřesňuji některé části tohoto stručného popisu události.

Nejprve bych se zmínila o tom, co bylo obsahem Palachových dopisů.

Dopis, který Palach před smrtí napsal byl stručným vyjádřením pohledu na stávající společenskou a politickou situaci:¹⁹⁵

Palach zde píše o národech, které se ocitly na pokraji beznaděje, o rozhodnutí vyjádřit protest a probudit lid tímto způsobem.

Zmiňuje se také o skupině dobrovolníků, která je ochotná dát se upálit, nicméně existence takové skupiny se doposud nepodařilo prokázat.

Sebe pak popisuje jako člověka, který získal právo napsat první dopisy a nastoupit jako první pochodeň.

¹⁹⁴ Mazáčová, str. 6

¹⁹⁵ Palach in Mazáčová, str. 7

Dále v dopise zmiňuje dva požadavky: okamžité odstranění cenzury a zákazu rozšiřování zpráv. Zároveň upozorňuje na to, že pokud nebudou požadavky splněny do pěti dnů a nedojde k časově neomezené stávce, vzplanou další pochodně.

Jednalo se přitom o druhou verzi dopisu, ze které Palach vypustil některé obsáhlejší a více ultimativní pasáže.

Podle Lederera byl záměr obou verzí totožný: sebeupálení jako protest proti negativním jevům současného života v Československu a proti pasivitě širokých vrstev obyvatelstva proti vlastnímu osudu.¹⁹⁶

Je tedy zřejmé, že Palach svůj čin promýšlel v delším časovém úseku a snažil se své požadavky co možná nejpřesněji formulovat. Proto se dle mého názoru nejednalo o impulzivní čin provedený pod vlivem náhlého rozhodnutí, ale o promyšlené chování, kterému předcházela složitější příprava.

Dalším zajímavým aspektem kromě dopisů je to, jak se Jan Palach choval po svém převozu do nemocnice.

Kmuničková popisuje Palachovo chování před a po převozu do nemocnice takto:¹⁹⁷

Lidé byli Palachovým činem zděšeni, několik se jich snažilo mladého muže uhasit, Palach je mezi tím upozorňoval, aby přečetli dopis a říkal, že je v tašce, kterou zanechal na místě, odkud hořící vyběhl.

Hned po převozu do nemocnice na místo odborného ošetření, sděluje těžce ohořelý Jan, že se nechtěl zabít, že není sebevrah a že se chtěl jen popálit na protest proti současné politické situaci. Po celou dobu pochopitelně trpí velkými bolestmi a popálená ústa mu znesnadňují řeč, přesto má ale naléhavou potřebu přesně vysvětlit, co a proč udělal.

Kmuničková dále uvádí, že si po celou dobu pobytu na nemocničním lůžku jen málokdy a nepatrně postěžoval. Zároveň Palach znovu opakuje, že se zapálí další, nebudou-li požadavky splněny.

Později, když dojde k přechodnému zlepšení zdravotního stavu Jan vyjadřuje přání, aby nikdo další takto netrpěl a nabádá, aby se to rozhlásilo všude a že lidé mají jít do stávky za splnění svých požadavků. Když bude zřejmé, že jsou splněny, nikdo další se nezapálí avšak zároveň Palach nesděluje nic, co by mohlo vést k aktivnímu odvrácení takového hrozby.

Poté, co se dozvídá o podporujících vzkazech od studentů a učitelů své fakulty, vzkazuje jim, aby vydrželi, aby nezapomněli, oč jim jde a že to musí dokončit.

¹⁹⁶ Lederer in Blažek, Eichler, Jareš, str. 297-298

¹⁹⁷ Kmuničková, str. 23-30

I přes velmi vážný zdravotní stav říká: „*Musím věřit, že budu žít. Žádný z nás nechce zemřít.*“¹⁹⁸

Myslím, že je však nutné upozornit na to, že šance na přežití bývá u tak velkého rozsahu popálenin zpravidla nízká a vždy znamená doživotní zdravotní následky.

Palach také znovu opakuje svá stanoviska a svěřuje se, že k překonání strachu než se zapálil, potřeboval trochu vzteku. V nemocnici ho také navštívila jeho přítelkyně Helena a jeho matka, které neměly tušení o tom, co se chystal udělat.

Stavy, kdy byl schopen na lůžku komunikovat střídaly stavy útlumu a spánku a po třech dnech Palach svým zraněním podléhá.

Další významná svědectví poskytují také Zdena Straková a Svatava Pinkasová.¹⁹⁹ Straková uvádí, že pracovala jako zdravotní sestra na oddělení pro léčbu popálenin a 18. ledna konala u těžce popáleného Palacha službu.

Podle ní Palach snášel svá poranění velmi statečně, snažil se poděkovat za poskytovanou péči a se zájmem si vyslechl vzkazy svých kolegů z fakulty i básně Petra Kopty „Bratře Jene.“ Zároveň se také zmiňuje, že se jí Palach ptal „Nejsou tady?“ a že tím myslel ostatní studenty, kterým jejím prostřednictvím vzkázal, aby nedělali to, co on a bojovali jiným způsobem. Palach rovněž hovořil o potřebě aktivity, která je důležitá právě v této době a později ještě řekl: „*My se nechceme zabít, jen zapálit.*“²⁰⁰

Druhá ze zdravotních sester, Pinkasová navázala s Palachem kontakt již při převozu na pokoj.

Ptala se Palacha, proč to udělal a odpověď zněla takto: „*Zapálil jsem se sám, jako to dělali buddhisté ve Vietnamu.*“^{201 202} Na dotaz proč, pokračoval, „*Na protest proti všemu, co se tady děje, proti nesvobodě, slova, tisku a všeho ostatního. Říkejte to všem.*“²⁰³

Co se týče uvedených svědectví, domnívám se, že poukazují na Palachovu schopnost poměrně jasně formulovat své myšlenky, i když musel logicky pociťovat bolest, která je pro zdravého člověka asi jen těžko představitelná.

¹⁹⁸ Palach in Kmuničková, str. 29

¹⁹⁹ Straková, Pinkasová in Mazáčová, str. 8-9

²⁰⁰ Palach in Mazáčová, str. 9

²⁰¹ Palach in Mazáčová, str. 9

²⁰² Sebeupalování buddhistických mnichů se rozmáchalo v 60. letech jako protest proti vládě katolické menšiny ve Vietnamu, která mnichy označovala za komunistické štváče a podrobovala je věznění a pronásledování.

http://zpravy.idnes.cz/skrtil-sirkou-a-upalil-se-vietnamskym-buddhistum-zazehl-nadeji-p7c-/zahranicni.asp?c=A100719_135518_zahranicni_btw

²⁰³ Palach in Mazáčová, str. 9

Za sporný bod v těchto výpovědích však jak už jsem uvedla považuji Palachovu víru v to, že svůj čin přežije, vzhledem k tomu jak vážně byl zraněn a pokládám si tedy otázku, zda přece jen nemohlo aktuální fyzické utrpení částečně ovlivňovat jeho náhled na situaci.

Jako druhý rozpor se mi pak jeví Palachova zmínka o tom, že se on i ti druzí nechtějí zabít, jen zapálit.

Právě tento výrok totiž může zakládat nejednoznačné hodnocení toho, zda se jednalo o sebevraždu nebo sebeobětování. Pokud se totiž někdo rozhodne o protest formou sebeupálení, je riziko úmrtí poměrně vysoké, zvláště pokud dotyčný nejprve použije silně hořlavou látku tak, jako tomu bylo v případě Palacha.

Vedle dopisů a svědectví o tom, jak Palach prožíval svá závažná zranění, je možné Palachův čin zkoumat také v kontextu jeho předchozích zkušeností a celkového životního příběhu.

Právě na tuto třetí kategorii poukazuje Šrajger, stejně jako psychiatr Jaromír Rubeš.²⁰⁴

Tato oblast je významná především pro získání možné odpovědi na otázku, zda se v případě Jana Palacha jednalo či nejednalo o psychopatologický čin.

Rubeš zdůrazňuje, že klíčem pro provedení tak závažného činu, jako je sebeupálení, je osobnost toho, kdo takový čin vykonal.²⁰⁵ Podle něj se v případě Jana Palacha nejednalo o člověka rozvráceného, který jde z konfliktu do konfliktu, nezodpovědného a jeho čin nelze posuzovat jako něco, co bude patrně sledovat čistě osobní cíle a pseudořešení vlastních konfliktů.²⁰⁶

Podobného názoru je také Milan Černý, který Palachův čin posuzuje v kontextu dalších 28 případů, ke kterým došlo v Československu v průběhu ledna 1969.

Černý uvádí, že u sebevražedného činu sebeupálení je prokazatelně vyšší výskyt duševně nemocných osob, s výraznými poruchami osobnosti a u osob trpících chronickým alkoholismem. Tyto faktory se však neprokázaly ani u Jana Palacha, ani u Jana Zajíce a Evžena Plocka, kteří nedlouho po činu Jana Palacha zemřeli stejným způsobem.²⁰⁷

²⁰⁴ Šrajger, str. 91, str. 79

²⁰⁵ Rubeš in Šrajger, str. 79

²⁰⁶ Rubeš in Šrajger, str. 79

²⁰⁷ Černý in Šrajger, str. 79

Šrajger dále doplňuje, že v případě Palacha sice nelze s absolutní jistotou vyloučit psychopatologický podklad, nicméně převážná část zjištění tuto hypotézu nepotvrzuje a opačná tvrzení postrádají hlubší argumentační fundament.²⁰⁸

Po Palachově činu se sice objevily dohady o tom, že trpěl duševní chorobou, ale Šrajger je nepovažuje za objektivní.²⁰⁹

Jaké tedy vlastně byly povahové rysy Jana Palacha o které se někteří autoři opírají? V předchozí části práce jsem naznačila, že byl hluboce zneklidněn stávající politickou situací v Československu a porušováním základních práv a svobod, které s sebou komunistický režim přinášel.

Podle Šrajgera se dá z Palachovy psychiatrické a medicínské dokumentace vyrozumět, že byl osobností s výraznými rysy přímosti, čestnosti, se smyslem pro pravdu, spravedlnost, svobodu a sebeobětování.²¹⁰

K podobnému hodnocení se přiklání také Lederer. Ten poukazuje na některé skutečnosti z Palachova dětství, které mohly výraznějším způsobem utvářet jeho osobnost.

Příkladem je vliv Palachova otce, který se od mládí velmi intenzivně zajímal o veřejné záležitosti a dal se charakterizovat jako zapálený vlastenec s obdivem k Žižkovi a Husovi.

Druhým důležitým faktorem byl dopad poúnorového převratu na rodinu Palachových, kdy jim státní moc zabavila cukrářský obchod, takže Janův otec musel hledat jinou práci.

Lederer také uvádí, že malý Jan měl živelný vztah ke všemu živému a nenáviděl, pokud se ubližovalo zvířatům.²¹¹ Tato skutečnost podle mého názoru možná vysvětluje fakt, proč se později rozhodl protestovat proti komunistickému režimu, který dovedl velmi promyšleně ubližovat člověku, ale zároveň může být v této souvislosti překvapující, že připouštěl možnost sebeupálení u jiných lidí.

O tom, jak Jan prožíval rok 1968 nejsou podle Lederera žádné ucelené informace, ale spíš se jedná o zlomkovitá svědectví.

Podle kolegů z koleje, navštěvoval v té době četné diskuse a schůze, byl velice zvědavý, co se děje a oč jde. Také uvádějí, že většinou neviděl problémy černobíle a snažil se udržovat objektivní pohled.²¹²

²⁰⁸ Šrajger, str. 81

²⁰⁹ Srov. Šrajger, str. 81, srov. Chalupceky in Mazáčová, str. 61

²¹⁰ Šrajger, str. 79

²¹¹ Lederer, str. 234-235

²¹² Lederer, str. 252

Jako zajímavý příklad Palachovy angažovanosti ve veřejných záležitostech zmiňuje Lederer Janův pobyt na brigádě v SSSR.

V dopisech matce Jan píše o nespojenosti se stravou a s vedoucím tábora, který studentům většinou jen rozkazuje. Jan se tuto situaci rozhodl řešit omezením pracovní doby a nakonec i stávkou, díky které se mu podařilo dosáhnout výrazného zlepšení podmínek.²¹³

Z těchto skutečností je tedy patrné, že se Palach aktivně zajímal o veřejný život, měl potřebu stavět se proti bezpráví a zároveň měl i dobré vyjednávací schopnosti.

Z dosavadního studia Palachova života jsem tedy nenalezla žádné známky duševního onemocnění nebo jiné psychopatologie, což ve mně spíše podporuje názor, že se nejednalo o sebevraždu na podkladě duševního onemocnění.

²¹³ Lederer, str. 256

6.2. Ohlasy tehdejších i dnešních autorů

Případ Jana Palacha a problematika sebeupálení vůbec vyvolává znovu a znovu ohlasy a názory, které se pohybují mezi zdůrazňováním hrdinství a obdivem k odhodlanosti položit svůj život ve jménu lidské svobody a spravedlnosti až po kritiku a poukazování na nepříznivé společenské účinky takového jednání.

Tyto reakce jsou podle mého názoru přirozené a opodstatněné, neboť se jedná o čin velmi radikální a pro mnoho lidí i těžko pochopitelný.

V následující podkapitole se věnuji ohlasům ze strany některých autorů, kteří na čin Jana Palacha ve své tvorbě reagovali. Zároveň jsem se v této podkapitole snažila odpovědět na otázku, zda se dá, podle uvedených autorů, považovat Palachovo jednání za příklad sebeobětování, či sebevraždy a jaký má tato kategorizace dopad na morální hodnocení Palachova činu.

Šrajger uvádí, že případ Jana Palacha nesplňuje kritéria pro sebevraždu, a svou argumentaci shrnuje do několika bodů, které jsou základem tohoto etického hodnocení. O některých z těchto bodů jsem se již zmiňovala v předchozí podkapitole.

Podle Šrajgera jsou to především tyto:²¹⁴

- 1) Psychicky vyzrálá osobnost, která je prokázána z obsahu Palachových dopisů a svědectví osob, které ho znaly.
- 2) Znaky činu samotného. Těmi jsou zejména rozhodný úmysl apelovat na národ drastickým aktem, který podtrhuje rozhodnost a význam tohoto apelu a je rovněž dokumentován v dopisech i podstatnými charakteristikami Palachova jednání.
- 3) Daný společenský kontext, tím je myšlena hlavně rezignace národa vůči okupantům a nedůstojné podřízení se nenáviděnému komunistickému režimu.

Z těchto uvedených bodů se Šrajger domnívá, že se v případě Jana Palacha jednalo o sebeobětování.

Podobně hodnotí toto jednání také Chalupecký, který užívá termínu oběť.²¹⁵

Podle něj není v případě Jana Palacha na místě provádět racionální analýzu a zároveň dodává, že ani kdyby byla jeho oběť jen předstírána, i tak by se nic nezměnilo. Za důležitý totiž nepovažuje materiální fakt, ale symbolický smysl a způsob jeho čtení. Oběť tedy považuje za platnou a významnou i pokud by byla vykonána jen obrazně, protože důležitější je zbožnost myslí.

²¹⁴ Šrajger, str. 91

²¹⁵ Chalupecký in Mazáčová, str. 61-62

Jindřich Chalupecký vidí v Palachově činu cosi naprosto mimořádného, co se vymyká zákonům našeho světa a nepatří do řádu světského ale posvátného.²¹⁶

K sebeobětování se přiklání také Josef Zvěřina. Ten zásadně odmítá, že by se v případě Palacha jednalo o sebevraždu, neboť sebevrah podle něj ztrácí víru v život a násilím ho ukončí, ať už má k tomu jakékoliv pohnutky.²¹⁷

Eugen Spitz rovněž nesouhlasí s tím, že by Palach spáchal sebevraždu, ale na místo sebeobětování píše o tom, že se jednalo o protest. Spitz to dokládá tvrzením, že Palach měl život rád a chtěl si ho plnými doušky užívat. Jeho citlivá duše však nedokázala snášet utrpení rodné země a nesvobodu.²¹⁸

Jako sebeobětování hodnotí Palachův čin i Jiří Lederer. Podle něj se Palach obětoval z obavy o ohrožení nejvyšší hodnoty, kterou je v evropské kultuře lidský život a sám za tyto hodnoty aktivně zápasil. Právě k záchraně těchto hodnot pak obětoval tu nejvyšší, aby zachránil celek pro jiné lidi a pro své bližní.

Lederer je toho názoru, že Palach neproklamoval věrnost těmto hodnotám, ale aktivně se zasadil o jejich uchování.²¹⁹

Jako o mučedníkovi píše o Palachovi Hanz Maier. Ten v souvislosti s Palachem hovoří o individuální svědectví pravdě a spravedlnosti, univerzálním hodnotám a právům, jako jsou lidská práva a lidská důstojnost. Jde o osobní protest proti anonymní despotické moci, což považuje za splnění jedné z podmínek křesťanského mučednictví, to však Šrajger považuje za poněkud zjednodušené.²²⁰ Šrajger sám se sice přiklání k tomu, že se u Palacha nejednalo o sebevraždu hodnou odsouzení, ale zároveň je toho názoru, že se jeho čin nemá vyzdvihovat jako mučednictví.²²¹

Podle Šrajgera se v případě Palacha jedná o sebeobětování, které pro mnoho lidí představuje mravní výzvu, jakkoliv tento čin nelze následovat.²²²

Jsou i autoři, kteří se na Palachův čin dívají mnohem kritičtějším pohledem a zdůrazňují možná rizika, jaká sebeupálení pro společnost přináší.

Zejména psychiatr Pavel Tauerman tvrdí, že Palach sice na krátko zmobilizoval „vědomí národa,“ ale zároveň je jeho čin na hranici etické přijatelnosti a navazovat na něj v dnešní době je nepřijatelné a chybné.

²¹⁶ Chalupecký in Mazáčová, str. 61-63

²¹⁷ Zvěřina in Mazáčová, str. 57

²¹⁸ Spitz in Sádecký, str. 45

²¹⁹ Lederer in Blažek, Eichler, Jareš, str. 344

²²⁰ Maier in Šrajger, str. 203

²²¹ Šrajger, str. 211

²²² Šrajger, str. 210

Tauermann se domnívá, že dnešní případy sebeupálení mladých lidí mají kořeny právě v přehnaném obdivování Jana Palacha a mnohdy k takovému kroku sahají lidé, kteří za velkými slovy o morálních pohnutkách a protestu proti špatnostem světa skrývají svá vlastní selhání a touhu exhibovat. Často také mívají problémy se sebeuplatněním a uspokojuje je vyhlídka následné medializace.²²³

Mnohem méně radikální, i když také spíše kritické stanovisko zastává doktorand historie Jakub Mareš, jeden z iniciátorů a autorů studentské publikace, vydané ke 40. výročí Palachovy smrti. Podle něj si česká společnost stále s Palachem tak trochu neví rady, už proto, že lidský život má v naší kultuře absolutní hodnotu, jak už jsem zmínila v první polovině této podkapitoly.

Sám Mareš přiznává, že má rovněž k Palachovi komplikovaný vztah. Nevnímá ho jako vzor a hrdinu, ale zároveň je pro něj velmi důležitý.

Mareš Palacha vnímá především jako obyčejného, průměrného chlapce s výjimečně vyvinutým smyslem pro spravedlnost a citem pro dodržování slov a závazků. V určitém smyslu se pak pro něj tyto vlastnosti staly důležitějšími než život. To je podle Mareše memento, protože život není absolutní hodnotou bez ohledu na to, jak se žije.

Mareš nicméně upozorňuje na to, že dosud byla nabídka knih, které by se věnovaly Palachovi poměrně dost malá, a proto se také rozhodl sám přispět ke zpracování tohoto tématu.²²⁴

Tauermann a Mareš sice přímo nehovoří o tom, že by se v případě Jana Palacha nejednalo o sebeobětování, ale zároveň odmítají přílišné obdivování a vyzdvihování této formy protestu.

Proti pojmu sebeobětování se jednoznačně staví historik Martin Putna. Ten hodnotí Jana Palacha poměrně přísně a tvrdí, že pokud se o něm hovoří jako o člověku, který se sebeobětoval, či jako o mučedníkovi, pak ani jedno z toho neplatí.

Svůj postoj pak vysvětluje tím, že oběť má smysl tehdy, pokud je život položen za někoho jiného. Palach se však sám chtěl svévolně mučedníkem stát.

Putna sice nepopírá, že v roce 1969 stál Palach nepochybně na straně svobody a pravdy, ale jeho čin není hodný následování a ani není dobrý, protože sám Putna přiznává, že pro něj jako morální memento nefunguje.²²⁵

²²³ <http://ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=3887&PHPSESSID=9c01640d005f3075c3330900cf5faed2>

²²⁴ <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

²²⁵ <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

Zároveň je však třeba dodat, že pro mnoho jiných Palachův čin mementem je, což se zejména projevilo po listopadu 1989, kdy se řada významných osobností veřejného života odvolávala právě na potřebu naplnit Palachův odkaz a nikdy již znovu nedopustit obnovení komunistického bezpráví. Navíc je otázkou zda je možné jednoznačně říct, že Palach nepokládal svůj život za život ostatních. Bezprostředně sice ne, nevytáhal nikoho z ohně, nepokoušel se odvrátit žádný aktuálně hrozící útok, ale nepochybně se zde určitá nadosobní motivace vyskytovala.

Přesto se ale v jeho činu vyskytují některé sporné momenty. Především je třeba ptát se, zda měl vůbec právo vnímat sám sebe tak, aby pohnul celým národem.

Podobně jako Putna hodnotí Palacha také doktorantka bohemistiky Michaela Benešová. Ta dává jednoznačně přednost tomu, aby si dnešní studenti dokázali na Palacha zformulovat své vlastní názory na základě individuálního osobního význam, který pro ně jeho čin má.

Benešová se přiklání k tomu, že není nutné pěstovat kult, neboť se jedná o čin tak komplikovaný, že ho nelze vykládat z jednoho úhlu pohledu.

Jde tedy o to, aby se na základě odlišných názorů odkrývala minulost a aby se tak veřejnost lépe přiblížila pochopení toho, proč Palach udělal to, co udělal, a proč na to společnost zareagovala tak, jak zareagovala.²²⁶

Závěrem této kapitoly je možné říci, že názory soudobých i dnešních autorů na to, zda šlo u Jana Palacha o sebeobětování nejsou jednoznačné.

Většinou tak jde spíše o záležitost subjektivního hodnocení na základě individuálních zkušeností a osobních významů.

V zásadě je ale možné říci, že autoři, kteří pokládají Palachův čin za sebeobětování přidávají spíše pozitivní morální hodnocení a upozorňují na řadu kladných vlastností.

Těmi jsou především láska k životu, k lidským právům, svobodě a schopnost odhodlaně vzdorovat útlaku a bezpráví.

Autoři, kteří naopak sebeobětování odmítají sice přímo nehovoří o tom, že by Palach spáchal sebevraždu, ale zároveň připojují spíše negativní morální hodnocení.

Upozorňují hlavně na neadekvátnost sebeupálení jako formy protestu, nebezpečí jeho následování a možnou ztrátu objektivního náhledu na tyto historické události.

²²⁶ <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

Osobně se stejně jako Šrajér domnívám, že Palachův čin rozhodně není hoden následování a už vůbec ne nadměrného uctívání, a sama mám k Palachovi, podobně jako Mareš dosti komplikovaný vztah.

Na jednu stranu nepopírám, že jeho čin mohl do jisté míry vyburcovat občany z letargie a pasivity, i když osobně je pro mě taková forma protestu spíše nepřijatelná a nemohu opominout některé závažné etické důsledky, které s sebou přináší a o kterých se blíže zmíním v poslední kapitole své práce. Z těchto důvodů je mi velmi blízký názor Benešové o tom, že je třeba tyto události vykládat na základě různých úhlů pohledu a ponechat v dnešní společnosti prostor i pro pochybnosti, zda byl, či nebyl Palachův čin adekvátní odpovědí na politickou a společenskou situaci.

6.3. Ohlasy církevních představitelů

V minulé podkapitole jsem se věnovala otázce, jak Jana Palacha vnímali soudobí i dnešní autoři odborné literatury, a zda je pro ně jeho sebeupálení spíše sebevraždou, nebo sebeobětováním a jaká etická hodnocení z těchto pojmů plynou.

Tyto otázky budou předmětem i v této podkapitole, s tím rozdílem, že je budu zkoumat na základě ohlasů některých představitelů církve. Zároveň se také pokusím odpovědět na otázku, zda v jejich hodnocení existuje větší názorová shoda.

Podle Šrajera se v případě katolické církve snaží její představitelé, stejně jako většina těch, kteří se Palachovým činem zaobírají, reflektovat jednak ideál, pro který nasadil vlastní život, stejně jako motivaci, dopad, odkaz a formu tohoto činu.²²⁷

V této souvislosti Šrajer zmiňuje zejména proslov papeže Pavla IV., pronesený v neděli 26.1.1969.

Podle papeže Palachův čin, i přes neakceptovatelnost jeho tragické formy, dosvědčuje novým, nesrovnatelným způsobem trvalou přítomnost hodnot, jakými jsou svoboda, pravda a demokracie. V projevu říká toto: „*Jistě nemůžeme schvalovat tragickou formu, již se toto svědectví projevilo, ale můžeme si vážit jeho hodnoty, protože klade na nejvyšší stupeň obět sebe a lásku k druhým.*“²²⁸

Papež tedy neschvaluje tragickou formu, ale zároveň vyzdvihuje hodnotu svědectví, kterého je třeba si vážit, navíc pozitivně hodnotí dopad jeho činu, neboť umožnil, aby se lidé na základě společné bolesti vzájemně smířili.²²⁹

K Palachově činu se také vyjádřil biskup Štěpán Trochta ve společném prohlášení československých biskupů. Trochta v tomto prohlášení vyjadřuje zásadní význam Palachova odkazu těmito slovy:

„*Vy, kdož jste se snad rozhodli jít za ním na smrt, pro velké lidské ideály, jděte s nimi, s těmito ideály do života a neste Janovu pochodeň života!*“²³⁰

Trochta zároveň v prohlášení hovoří za všechny jeho spolutvůrce a dodává, že oni všichni, nikoliv však bez veřejnosti, chtějí uskutečňovat a naplňovat lidskou tvář tohoto světa. To podle něj nelze dokázat dobrovolným odchodem, ale životem, který považuje za velký dar živého Boha. Také v textu zmiňuje důraznou připomínku svatého Pavla, který říká: „*Nikdo zajisté z nás nežije pro sebe a neumírá pro sebe!*“

²²⁷ Šrajer, str. 197

²²⁸ Šrajer, str. 198

²²⁹ Šrajer, str. 198

²³⁰ Trochta in Sádecký, str. 30

Trochta dále doplňuje, že každý nese odpovědnost za tento velký dar Boží, za život a proto vyjadřuje odhodlání českých katolíků, zapojit se do celonárodního hnutí, které zesnulý Jan Palach vyvolal, a vyjadřuje odhodlanost usilovněji pracovat a obětovat se pro společné dobro lidu.²³¹

Šrajger k tomuto prohlášení dodává, že se z výše uvedených slov můžeme domnívat, že Trochta nepřímou vyslovuje otázku k Janu Palachovi, aniž by jeho čin odsuzoval, zda nebyl jeho čin ukvapený a v dané situaci neadekvátní.²³²

Podle Šrajgera, ve zmíněných výrociích, i přes obsažené výzvy a možné otázky, převažuje kladné hodnocení Palachova činu a je mu připisována jednoznačně pozitivní motivace.

O Palachově činu také hovoří biskup Václav Malý, který v době Palachovy smrti právě vstupoval do kněžského semináře.

Malý přiznává, že jeho úmrtí, stejně jako související události, vnímal velmi intenzivně. Palachovu smrt pak pokládá za oběť pro pravdu, danou z vyšších pohnutek, a za výkřik, který měl zásadní osobní význam. Malý zdůrazňuje, že pro něj tento čin dodnes znamená oběť, nikoliv hrubou sebevraždu.²³³

K Palachovi se také obšírněji vyjadřuje Tomáš Halík, který naznačuje, jakou pro něj tento čin znamenal osobní inspiraci.

Halík vzpomíná, že ho Palachova smrt přivedla k odhodlání zůstat se svým národem, ať se děje cokoli a sám se pak zúčastnil následné stávkové i Palachova pohřbu.

Palachův čin pak vnímal, stejně jako řada ostatních, jako protest proti tomu, že národ začíná ochabovat a smiřovat se s okupací a proti nárůstu kolaborace.

Pro Halíka je Jan Palach především oživením křesťanského archetypu bojovníka, který nebojuje silou zbraně, ale silou svého charakteru a obětí vlastního života. Současně s tím také přiznává, že se našli i věřící, kteří Palacha považovali za sebevraha a sám si na tuto otázku, odpověděl tak, že sebevrah na rozdíl od mučedníka pohrdá životem.²³⁴

Halík pak dodává, že si Palacha sám zařadil mezi své svaté, kteří vybočují ze zažitých stereotypů.²³⁵

Ohlasy na Palachův čin však pochopitelně nepřicházely a nepřicházejí jen ze strany katolické církve.

²³¹ Trochta in Sádecký, str. 30

²³² Šrajger, str. 200

²³³ <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

²³⁴ srov. Zvěřina in Mazáčová, str. 57, Spitz in Sádecký, str. 45

²³⁵ <http://www.halik.cz/ukazky/kap12.php>

Za významného církevního představitele, který se zabývá touto problematikou, je třeba jmenovat také proděkana Evangelické teologické fakulty UK Jakuba Trojana, který byl v osobním kontaktu jak se samotným Palachem, tak s jeho rodinou a později Palacha také pohřbíval.

Trojan především poukazuje na to, že taková forma protestu, jakou je sebeupálení, bývá v moderní Evropě naprosto neobvyklá. Palachův čin pak nepovažoval za sebevraždu, ale za sebeobět s ušlechtilým záměrem, která měla vyburcovat ve chvíli, kdy už se zdálo, že se lidé začínají pomalu přizpůsobovat a zároveň šlo o hlubokou lidskou výzvu, co udělat se svým životem, když člověk žije nesvobodně.²³⁶

Jak tedy tyto ohlasy závěrem zhodnotit?

Mezi uvedenými představiteli církve, zejména jsem zde zmiňovala katolickou, ale částečně také evangelickou, panuje větší názorová shoda v tom, že šlo v případě Jana Palacha o sebeobětování a nikoliv o sebevraždu.

Rovněž se také zdá, že je tomuto pojetí připisováno pozitivní morální hodnocení.²³⁷

Šrajner však v této souvislosti poukazuje na to, že při vyjádření této domněnky je nutná i určitá zdrženlivost, protože Palachovo rozhodnutí je natolik těžké a mimořádné, že se vymyká nejen z hlediska lidského osudu, ale i z hlediska víry.

Uvedené reakce tak podle Šrajnera v jistém smyslu korespondují s postoji biblických autorů, kteří referují o sebevražedných činnostech.

Nikde sice není Palachův čin výslovně odsouzen, pouze je vyjádřen nesouhlas s jeho formou. Představitelé církve ho tedy nepodrobují kategorickému soudu, protože ten je v konečném důsledku přenechán Bohu a zdůrazňují tak pouze postoje zastávané křesťanskou tradicí: Život je dar, člověku Bohem svěřený, za který má odpovědnost, což ovšem nevylučuje možnost obětovat ho pro vyšší hodnoty.²³⁸

Výše zmíněnou úvahou tedy uzavírám svou podkapitolu, věnovanou ohlasům církevních představitelů a v následující podkapitole se budu věnovat obecnějším etickým otázkám, které s sebou problematika sebeupálení přináší.

²³⁶ <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

²³⁷ srov. Šrajner, str. 201

²³⁸ Šrajner, str. 201

6.4. Kritická úvaha k problematice sebeupálení

V podkapitole věnované ohlasům autorů odborné literatury jsem zmínila určité pochybnosti o adekvátnosti a přijatelnosti Palachova činu, které bych v této kapitole ráda obsáhleji rozvedla a zároveň také uvedla některé obecnější poznatky, které se k problematice sebeupálení jako radikální formě protestu vztahují.

Sebeupálení patří, jak jsem již v předchozích kapitolách naznačila k jedné z nejradikálnějších forem protestu a Jan Palach zdaleka nebyl jedinou osobou, která tuto formu zvolila.

Kromě už zmiňovaného Jana Zajíce či Evžena Plocka a Josefa Hlavatého existují také případy mimo Československo.²³⁹

Již v září 1968 se například v Polské lidové republice upálil Ryszard Siwiec, v lednu 1969 se pak o smrt upálením pokusil lotyšský student Ilja Rips, v únoru 1970 zemřel na následky upálení rumunský Maďar, básník Márton Moyses, v roce 1972 se upálil Litevec Romas Kalanta a v září 1972 zvolil stejnou smrt také Polák József Dolak.

V Německé demokratické republice se na protest proti stávajícím společenským poměrům upálili dva duchovní, v srpnu 1976 Oskar Brüsewitz a o dva roky později pastor Rolf Günter. Dalšími byly například ukrajinský disident Oleksa Hirnyk, krymský Tatar Musa Mamut, Polák Valenta Badylak či rumunský malíř a sochař Liviu Babes.

Všichni tito lidé byli odhodláni bojovat tímto způsobem proti potlačování lidských práv a svobod v rámci východní Evropy.

Oficiální političtí představitelé daných zemí se pochopitelně snažili tyto případy většinou utajit a vykládali je jako důsledek duševního onemocnění.

Některé z těchto případů jsou v médiích či odborných publikacích zmiňovány častěji, například Jan Zajíc, o dalších se však publikuje poměrně málo. To může být zapříčiněno i tím, že o nich chybí relevantní dokumentace, jako třeba v případě životního příběhu Ryszarda Siwiece.²⁴⁰

Osobně zastávám, jak jsem již dříve naznačila, k Palachově činu spíše kritické stanovisko.

Záměrně bych zde zdůraznila slovo spíše, neboť jsem se kdysi ve svém nejbližším okolí setkala i s argumentem, že nemohu nikdy význam Palachova protestu docenit.

²³⁹ Blažek, Eichler, Jareš, str. 115-137

²⁴⁰ Kamiński in Blažek, Eichler, Jareš, st. 116

Důvodem je to, že jsem nezažila atmosféru beznaděje a porážky společenských ideálů roku 1968. Tuto skutečnost se tedy snažím brát na vědomí a proto se při svém hodnocení Palachova činu pokouším vyvarovat zcela jednoznačného odsouzení.

Na druhou stranu ale nemohu tento způsob protestu nikdy bez výhrad přijmout a to především z následujících důvodů:

Nejsem proti sebeobětování v případě, kdy se jedná o bezprostřední záchranu zdraví nebo života jiné osoby. Souhlasím s názorem Martina Putny, že se u Jana Palacha o takovou situaci nejednalo, i když bych na rozdíl od něj řadila Palachův čin spíše do kategorie sebeobětování, vzhledem k možnosti nadosobní motivace.

Jsem si vědoma toho, že poměřovat velikost některých forem boje proti totalitnímu režimu by bylo nesprávné a zavádějící, ale přesto považuji za větší nositele naděje, optimismu a víry v lidskou solidaritu ty činy, které umožňují záchranu lidského života, než ty, které ho odnímají.

Domnívám se také, že nelze opominout ani skutečnost, že pokud někdo takový čin spáchá, může to jeho rodině i blízkým přinést velké utrpení nad ztrátou milované osoby, jakkoliv mohou v některých případech dojít k názoru, že tato oběť měla smysl, což samozřejmě není vždycky nutnou podmínkou.

Otázkou také zůstává, na kolik byl Palachův čin svobodným rozhodnutím ve chvílích, kdy se rozhodoval v atmosféře společenského zoufalství, beznaděje a porušování základních práv.

Kromě otázky je rovněž třeba ptát se i na to, kam vlastně sahá odpovědnost jedince za situaci ve společnosti a zda je vůbec eticky přijatelné, aby jeden člověk vykonal tak radikální morální apel. Touto otázkou se zabývá zejména Šrajer, který shrnuje názory Tomáše Halíka a Jakuba Trojana.²⁴¹

Halík je toho názoru, že ten kdo je sám odpovědný za celý svět, nemá odpovědnost vůči žádné vyšší instanci. Má tím na mysli určitou bohorovnost, která charakterizuje sekularismus. Jde tedy o situaci, kdy se člověk snaží za každou cenu vyrovnat Bohu.

Zároveň však zdůrazňuje, že odpovědnost z pohledu křesťanské teologie znamená realizovat Boží vůli.

Boží vůle se automaticky neotiskuje do lidského vědění. Bůh nás dopředu neinformuje o svých záměrech v konkrétních záležitostech našeho světa, a proto nás také vybavil rozumem, svědomím a svobodou.

²⁴¹ Šrajer, str. 178-179

S těmito dary je podle něj nutné zacházet moudře a není možné delegovat vlastní odpovědnost na žádnou světskou ani církevní autoritu.

Podle Halíka jistě existuje určitá hranice lidské odpovědnosti, ale v případě Jana Palacha však tyto hranice nepovažuje za překročené, neboť skutečnost, že byl Palach nábožensky založený je pro něj dostatečnou zárukou toho, že neusiloval o sekularizovanou bohorovnost.

S Halíkem souhlasí také Trojan, podle kterého je třeba vzít v úvahu i celkový Palachův morální profil. Trojan vnímá Palachův čin hlavně jako akt vlastního uvažování a přemýšlení a potřebu vztyčit určité znamení a zachovat věrnost vlastnímu svědomí.

Věrnost vlastnímu svědomí a snahu o zachování osobní integrity lze hodnotit pozitivně a respektovat ji, i kdyby se ve svém rozhodnutí mýlil, což ovšem nevylučuje možnost hodnotit jeho čin z hlediska objektivních mravních norem morální teologie a neschvalovat ho.

Negativní stanovisko k dopadu morálního apelu zastává například Milan Drápala, podle kterého měla taková absolutní oběť spíše demoralizující účinek. Tato demoralizace spočívá hlavně v tom, že Palachova oběť vytyčila lidem měřítko, z jejichž perspektivy se každý jiný čin jevil jako nedostatečný.²⁴²

Vladimír Línek se domnívá, že pokud člověk dojde, na základě vlastního uvažování, k tomu, že je nutné podstoupit takovou oběť, je obdivuhodné, pokud tak skutečně učiní. Línek bere v úvahu i možnost omylu a přehlédnutí nějaké smysluplnější cesty. Zároveň se ale domnívá, že mýlit se je lidské a pokud člověk zvážil všechny varianty, pak jistě činí to nejlepší, čeho je schopen. Rovněž předpokládá, že ti kteří takového činu sami schopni nejsou budou spíše dotyčného pomlout a hledat jiné cesty.²⁴³

Línek se tak názorově rozchází s Filipem Sklenářem.

Sklenář se vyjadřuje k otázce morální ospravedlnitelnosti sebeobětování a ptá se, zda jsme vůbec schopni stanovit klíč k posouzení takového činu.

Podle Sklenáře toto není možné ospravedlnit žádným ideálem. Sklenář svůj názor dokládá tím, že v historii došlo mnohdy ke zneužití výchozích ideálů ke zločinům a masakrům a zásadně odmítá ospravedlňování „vyšším mravním principem.“

Sklenář považuje výroky o tom, že se někdo obětoval za hříchy všech za zcela nesrozumitelné. Naopak pozitivně hodnotí situaci, kdy někdo zemře ve snaze zachránit zdraví nebo život druhého.

²⁴² Drápala in Šrajfer, str. 183-184

²⁴³ <http://blisty.cz/art/21804.html>

Kultické uctívání mučedníků je pro Sklenáře nepřijatelné a zároveň poukazuje na to, že v lidské společnosti existuje mnoho profesí, jejíž příslušníci riskují vlastní životy, například hasiči, lékaři, pyrotechnici, policisté apod.²⁴⁴

Takové hodnocení však Línek odmítá a vidí v něm subjektivismus a nedostatečnou schopnost objektivně hodnotit jednotlivé případy sebeobětování.²⁴⁵

Podle mého názoru je třeba vyhnout se při hodnocení Palachova jednání přílišné mytizaci a uctívání. Zároveň ale nejsem ani pro to, aby byl tento čin podrobován jednoznačnému odsouzení.

Palacha pokládám za člověka, kterému nebyla lhostejná celková společenská situace a problémy v Československu se ho dotýkaly natolik, že již neviděl jinou možnost než zvolit tuto radiální formu protestu.

Osobně nedokážu odpovědět na otázku, zda má jedinec právo vzít na sebe tak závažný morální apel. Na jednu stranu souhlasím s Línkem, že jde o projev mimořádné odvahy, i když bych rozhodně raději viděla jiné formy protestu než je tato.

²⁴⁴ <http://blisty.cz/art/21753.html>

²⁴⁵ <http://blisty.cz/art/21804.html>

Závěr

Cílem této práce bylo vymezit a analyzovat pojmy sebevraždy a sebeobětování a odpovědět na otázku, jak se od sebe liší.

V obou případech jde o sebedestruktivní činy, které lze vymezit jako extrémní formy jednání, vyjadřující tragickým způsobem možnost člověka dokumentovat vědomým zničením určitý hodnotový postoj. Existuje však základní charakteristika, která tyto dva pojmy odlišuje:

Sebevraždy bývá zpravidla definována vědomostí, záměrností jednání a úmyslem zemřít.

Sebevraždy může být chápána také jako egoistické a méně konstruktivní jednání než sebeobětování a jako řešení nepříznivé osobní situace, které není vedenou snahou o záchranu druhých. I zde se však mohou vyskytovat výjimky, kdy člověk raději volí smrt, aby nezpůsobil zátěž okolí.

Sebevraždy je možné pojímat rovněž jako důsledek zbabělosti, nemoudrosti, nemravnosti, jako výsledek nedostatečného zapojení jedince do společnosti nebo jako neschopnost snášet subjektivní zátěž.

Sebevraždy však také může být chápána i pozitivně, ve smyslu odvahy rozhodnout o vlastním životě, díky které se člověk vyhne většímu utrpení.

Sebeobětování se naproti tomu vyznačuje určitou nadosobní motivací.

V případě sebeobětování se vyskytují hodnoty, které člověk považuje za důležitější než vlastní život. Těmito hodnotami jsou například právo na život, svoboda myšlení, svědomí, náboženství, vyjadřování, svoboda pohybu, svoboda od strachu a pronásledování apod.

Z tohoto důvodu bývá sebeobětování hodnoceno příznivěji, jako altruističtější a konstruktivnější čin, než sebevraždy. Jako projev lásky a otevřenosti k životu, jako snaha zajistit důstojnost a dodržování lidských práv druhým lidem.

Mučedník je zde pojímán jako člověk, který si přeje život ve svobodě, život v důstojných podmínkách pro druhé a to i za cenu zničení vlastní existence.

Dále je sebeobětování charakterizováno jako protest proti stávajícím společenským podmínkám, jako pokus vyburcovat veřejnost z letargie a jako úsilí pojmenovat a ochromit společného nepřítele, který ohrožuje základní lidská práva a hodnoty. Sebeobětování bývá také příznivěji hodnoceno z hlediska historického vývoje, kdy bylo v některých obdobích vyzdvižováno a obdivováno, například z důvodů ochrany základních lidských práv a svobod nebo jako snaha přiblížit se trpícímu Kristu.

Základní otázkou zůstává, proč se lidé dopouštějí sebevraždy a sebeobětování.

V případě sebevraždy i sebeobětování se vyskytují jak příčiny, tak motivy, které k tomuto jednání vedou. Hlavní rozdíl v morálním hodnocení však zakládají cíle takového jednání a daný společenský i kulturní kontext.

U obou forem jednání lze nalézt jak vnější, tak vnitřní příčiny.

V případě vnitřních příčin sebevraždy se jedná například o duševní, či tělesné onemocnění, stavy těžkého zoufalství, intoxikace, silnou touhu člověka po změně, přenesení agrese nebo osobnostní predispozice, vedoucí ke zvýšené zranitelnosti. Z vnějších příčin pak můžeme jmenovat například školní nebo pracovní neúspěch, problémy v partnerských vztazích, sociální izolaci, finanční problémy, nedostatečné uspokojení lidských vášní,²⁴⁶ politickou nestabilitu, sociální problémy a nadměrné zatížení, vyplývající z nároků dané profese.

V případě sebeobětování jsou vnitřními příčinami rysy osobnosti dotyčného, vykazující některé mimořádné vlastnosti. Těmi jsou například odvaha, mimořádná citlivost na porušování lidských práv a altruismus, ve smyslu zvýšeného zájmu o blaho druhých.

Z vnějších příčin lze jmenovat nepříznivé společenské a politické poměry, projevující se porušováním základních práv a svobod, zastrasováním, pronásledováním apod.

Vnitřní a vnější příčiny pak propojuje společná dynamika, která vede k jejich vzájemnému prolínání a k vytváření motivace, ústící v sebedestruktivní jednání.

Z výsledků práce vyplynulo, že z hlediska vnitřních příčin bývá příznivěji hodnocena sebevražda v důsledku strachu ze stárí, nemoci a závislosti.

Tyto faktory se vyskytovaly napříč jednotlivými kulturami i historickými obdobími a dokumentují, jak je pro člověka i společnost důležitá lidská důstojnost, nezávislost a plnění společenských rolí a očekávání.

Intenzita tlaku na plnění společenských rolí a očekávání se pak liší z hlediska jednotlivých kultur. Větší tlak bývá vyvíjen například v Japonsku a Číně.

Z vnějších příčin pak bývá v České společnosti nejhůře hodnocena sebevražda v důsledku finančních problémů. Možným důvodem je obecně větší tolerance k úvěrům a půjčkám.

Při hodnocení sebevraždy a sebeobětování je rozhodující otázka jakou hodnotu má lidský život. Odpověď na tuto otázku se liší z hlediska jednotlivých oborů, které dokumentují čtyři základní dimenze člověka.

²⁴⁶ Fromm, str. 191

Medicínské pojetí vychází z předpokladu, že lidský život je třeba zachovat a je povinností lékaře, zabránit za každou cenu sebevražednému jednání. Neřeší však dopodrobna otázku, proč je lidský život hodnotou.

Psychologické pojetí se pak více zabývá vztahem lidské psychiky a okolí a tím, jak se vnitřní a vnější příčiny sebevražedného jednání vzájemně ovlivňují a rovněž příliš nezkoumá, proč je lidský život hodnotou.

Sociologické pojetí pak klade důraz hlavně na významnost lidských vztahů a sociálních opor, k sebevraždám zastává spíše neutrální stanovisko a nezkoumá detailněji hodnotu lidského života.

Z výše uvedených důvodů se literatura z oblasti medicíny, psychologie a sociologie zabývá spíše pojmem sebevražda, než sebeobětování.

Termín sebeobětování pak více rozpracovává oblast teologie, neboť ta se, na rozdíl od zmíněných oborů, pokouší nalézt co nejkonkrétnější odpověď na to, co zakládá hodnotu lidského života.

Podle teologického pojetí spočívá hodnota lidského života v tom, že jsme jako lidé součástí Božího stvoření a proto rozhodování o našem životě náleží pouze Bohu.

Z tohoto důvodu je sebevražda vnímána jako eticky nepřijatelná.

V současné době však v oficiálním učení katolické církve zaznívají i liberálnější postoje. Ty vycházejí z předpokladu, že v případě závažných vnitřních motivů, jako je duševní onemocnění nebo stavy těžkého zoufalství, je odpovědnost suicidianta menší.

Do jaké míry je možné lidský život považovat za hodnotu, určuje například kultura, dané historické období i náboženství, ve kterém žijeme.

Nedá se při tom říci, že by některé hodnoty, závisující na daném společenském systému, byly správné nebo mylné. Pouze odrážejí aktuální společenskou a historickou situaci.

Pokud je tedy etické hodnocení sebevraždy a sebeobětování rozdílné, jedná se vždy jen o předpoklady, které vytváří daná kultura a společnost. Proto je sebevraždu a sebeobětování možné hodnotit pouze z pozice morálky, která se odvíjí od konkrétní společnosti, kultury a úrovně poznání. Na základě morálního hodnocení pak můžeme určit některé kladné i záporné stránky sebevraždy a sebeobětování.

Kladnými stránkami sebevraždy může být odvaha, s jakou člověk řeší svou nepříznivou situaci, a svoboda, s jakou člověk k tomuto řešení přistupuje.

Otázkou ovšem zůstává, nakolik lze toto jednání považovat za svobodné v situaci, kdy se člověk rozhoduje pod tlakem vnitřních i vnějších okolností.

Opominout pak nelze ani možný traumatizující vliv takového činu na okolí suicidianta a následné výčitky, proč nešlo takovému jednání zabránit.

U sebeobětování může být vnímána pozitivně odhodlanost chránit zájmy a hodnoty, které jsou v dané společnosti považovány za důležité. Osobní odvaha, snaha o prosazení lepších životních podmínek pro druhé, ochota bojovat proti společnému nepříteli a zmaření jeho snahy o to, aby se lidé smířili s nepříznivou situací.

I v případě, že se tyto cíle nepodaří sebeobětováním naplnit, může mít toto jednání význam ve smyslu připomenutí základních lidských práv a svobod a snahy udržovat tato práva v paměti lidí, i když nejsou aktuálně dodržována. Může být také morálním apelem do budoucna tak, aby se společnost napříště vyhnula podpoře dalšího bezpráví.

Sebeobětování, stejně jako sebevražda, však zahrnuje také problematické stránky.

Těmi jsou například riziko přecenění osobní odpovědnosti jedince. Není jasné, zda má jeden člověk vůbec právo požadovat, aby se kvůli němu něco změnilo a aby tato změna zasáhla celý národ.

Mimo to je také důležité zhodnotit, zda má potencionální mučedník dostatečně promyšlenou pragmatickou rovinu svého jednání. Tím je myšleno hlavně to, jestli požívá takového společenského postavení a významu, aby tato změna byla vůbec reálně uskutečnitelná. Pro příklad lze uvést srovnání mezi Janem Palachem a Mahátmou Gándhím. Když se Gándhí rozhodl bojovat hladovkou proti porušování politických svobod v indii a rušení kurií pro jednotlivé indické komunity, byl již známou a společensky uznávanou osobou a to jak v Indii, tak i v dalších částech světa. Proto také nepochybně snadněji dosáhl svých zamýšlených cílů.

Jan Palach nebyl v době sebeupálení veřejně známý, byl pouze studentem, který pevně věřil vlastním ideálům a proto je otázkou, nakolik se z jeho strany nejednalo spíše o naivitu.

Dalším možným rizikem sebeobětování je přílišné zdůrazňování jedné formy protestu proti bezpráví před ostatními.

Osobně vnímám sebeobětování pouze jako jednu z možností odporu proti totalitní moci. Ne lepší, ne horší. Je to jedna z variant protestu, která může sloužit jako symbol a morální memento.

Kromě výše uvedených otázek, je třeba se také zamyslet nad tím, zda je sebeobětování hodno následování, pokud jsou jím chráněné hodnoty vnímány ve společnosti pozitivně. Dle mého názoru není následování takového jednání žádoucí. Časté opakování by totiž ztratilo význam morálního apelu a vedlo by spíše k demobilizaci veřejnosti.

Pokud by se totiž občané denně setkávali s případy sebeobětování, došlo by u nich nevyhnutelně k určité rezistenci a otupělosti a znehodnotil by se tím jedinečný význam sebeoběti.

Závěrem je tedy možné říci, že při veškerém hodnocení sebevraždy a sebeobětování je třeba brát ohled na to, že vždy existuje určitá nejistota a otevřenost otázek.

Případ Jana Palacha pak může být dobrou ilustrací k ověření aspektů v hodnocení sebeobětování.

Literatura

- AMÉRY, Jean. *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti*. Přel. D. Petříčková. 1. vyd. Praha: Prostor, 2010. 192 s. ISBN 978-80-7260-230-8.
- BONHOEFFER, Dietrich. *Etika*. Přel. B. Vik. 1. vyd. Praha: Kalich, 2007. 456 s. ISBN 978-80-7017-047-2.
- FLEK, Alexandr a kol., *Bible: překlad 21. stol.* 1. vyd. Praha: Biblion, 2009. 1564 s. ISBN 978-80-87282-02-1.
- EICHLER, Patrik a kol. *Jan Palach 69'* 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009. 637 s. ISBN 978-80-87258-03-3.
- FRANKEL, Bernard, FRANZOVÁ, Rachel. *O sebevraždách*. Přel. I. Lorenc. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 149 s. ISBN 80-7106-234-0.
- FROMM, Erich, *Anatomie lidské destruktivity*. Přel. B. Placák. Praha: Aurora 2007. 514 s. ISBN 978-80-7299-089-4.
- HILLMAN, James. *Duše a sebevražda*. Přel. R. Starý. 1. vyd. Praha: Sagittarius, 1997. 198 s. ISBN 80-901898-4-9.
- KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE. Přel. J. Koláček. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.
- KMUNÍČKOVÁ, Zdenka. *Poslední dny Jana Palacha*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2009. 95 s. ISBN 978-80-7425-010-1.
- KOUTEK, Jiří, KOCOURKOVÁ, Jana. *Sebevražedné chování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 127 s. ISBN 80-7178-732-9.
- LANDSBERG, Ludwig, Paul. *Zkušenost smrti: výběr studií*. Přel. L. Hejdánek, J. Sokol. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 202 s. ISBN 80-7021-054-0.
- LEDERER, Jiří. *Jan Palach: zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha: Novinář, 1990. 149 s. 80-7077-408-8.
- MASARYK, Garrigue Tomáš. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1998. 222 s. ISBN 80-901971-4-0.
- MAZÁČOVÁ, Barbara. *Ve jménu života vašeho...* 1. vyd. Praha: Karolinum, 1990. 72 s. ISBN 80-7066-276-X.
- MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd*. Přel. V. Čadský. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. 414 s. ISBN 80-903001-8-9.
- ONDOK, Petr, Josef. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005. 214 s. ISBN 80-7254-486-1.

REGAN, Tom, *Matters of life and death*. New Introductory Essays in Moral Philosophy. 2. vyd. McGraw-Hill: 1980. 437 s. ISBN 0-07-554732-5.

ŠÁDECKÝ, Josef. *Živé pochodně*. Zurich: Konfrontation, 1980. 112 s. ISBN 3-85770-073-4.

SÝKORA, Jaroslav. *Sebevražda*. Křesťanská revue, Oikumené: 1994, roč. 64 ,č. 2, s. 42-46.

ŠRAJER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví*. Praha: Triton, 2009. 235 s. ISBN 978-80-7387-291-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: rozšířené a přepracované vydání*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-4364-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

VIEWEGH, Josef. *Sebevražda a literatura*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996. 282 s. ISBN 80-85880-10-5.

ZVOLSKÝ, Petr. *Speciální psychiatrie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. 206 s. ISBN 80-7184-203-6.

Elektronické zdroje:

AKVINSKÝ, Tomáš. Teologická summa: Doslovný překlad. [online] Olomouc: Krystal 1937. Česká dominikánská provincie. 2002, [cit 2010-12-10]. Dostupný z [www: http://www.krystal.op.cz/sth/sth.php?&A=5](http://www.krystal.op.cz/sth/sth.php?&A=5)

ČRo Leonardo. Sklon k sebevraždě může být v genech. Zprávy.rozhlas.cz. [online] 2010, [2010-10-18] Dostupný z [www: http://www.rozhlas.cz/zpravy/clovek/_zprava/748126](http://www.rozhlas.cz/zpravy/clovek/_zprava/748126)

ČT24, 1978: Hromadná sebevražda příslušníků sekty Svatyně lidu v Guyaně. [online] 2008, [cit. 2011-01-08] Dostupný z [www: http://www.ct24.cz/kalendarium/36117-hromadna-sebevrazda-prislusniku-sekty-svatyne-lidu-v-guyane/](http://www.ct24.cz/kalendarium/36117-hromadna-sebevrazda-prislusniku-sekty-svatyne-lidu-v-guyane/)

DAŇKOVÁ, Šárka. Analýza: Metody používané při sebevražedném jednání. Demografický informační portál. [online]. 2006, [cit. 2010-20-11] Dostupný z [www: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=246](http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=246)

DĚJEPIS-SEŠIT-2008-1B. *roadeuweb.cz* [online]. 2008- [cit. 2010-12-16] Dostupný z www:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:E9yu1nPyTw4J:road.euweb.cz/dej/2008.odt+brahmaismus&cd=16&hl=cs&ct=clnk&gl=cz&lr=lang_cs

DRDA, Adam. Jan Palach- symbol i obětní beránek. *BBCZECH.com* [online]. 2004, [cit. 2010-10-12] Dostupný z www:

http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/01/040116_cz_palach_pckg.shtml

HALÍK, Tomáš, Ptal jsem se cest. [online] Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2008 [cit. 2011-01-04] Dostupný z www: <http://www.halik.cz/ukazky/kap12.php>

KAŠPARŮ, Jaroslav, Maxmilián. Jak to vidí Jaroslav Maxmilián Kašparů. *Český rozhlas 2* [online]. 2010, 1 cit. [cit. 2010-29-11] Dostupný z www:

<http://www.rozhlas.cz/portal/portal/>

KENNEDY, D. Thomas. Suicide and the Silence of Scripture. *Christianity Today magazine*. [online]. 2011, 07 [cit. 2010-12-20] Dostupný z www:

<http://www.christianitytoday.com/ct/2000/julyweb-only/42.0.html>

KOMÁREK, Michal, Důležitější než život. *Respekt* [online]. 2009, 01 [cit. 2011-01-26] Dostupný z www: <http://www.cuni.cz/IFORUM-6469.html>

KROPÁČEK, Luboš. Téma islám na podzim roku 2001. *Teologický sborník* [online]. 2001, 04 [cit. 2010-10-29] Dostupný z www:

<http://www.cdk.cz/ts/clanky/14/tema-islam-na-podzim-roku-2001/>

KROUPA, Mikuláš, FALTÝNEK, Vilém. Sebevražedné chování je volání o pomoc, tvrdí psychologové. *Český rozhlas* [online]. 2003, [cit. 2010-11-11] Dostupný z www:

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/ocem/sebevrazedne-upaleni-je-volani-o-pomoc-tvrdi-psychologove>

KRYLOVÁ, Irma. Sebevražedné chování: Signály, které by nás měli varovat. *iDnes.cz*. [online]. 2008, [cit. 2010-12-12] Dostupný z www:

http://ona.idnes.cz/vztahy-sex.aspx?c=A081015_113045_zdravi_bad

KULIJEVYČOVÁ, Marie, Biskup Václav Malý. *Xantypa* [online]. 2010, 04 [cit. 2010-11-16] Dostupný z www:

<http://www.xantypa.cz/rozhovory/1204-3/biskup-vaclav-maly>

LÍNEK, Vladimír. Ideál neospravedlňuje nic, motiv ano. *Britské listy* [online]. 2005, [cit. 2011-01-08] Dostupný z www: <http://blisty.cz/art/21804.html> ISSN 1213-1792.

PETERKOVÁ, Michaela. Sebevražda. *Psychoweb* [online]. 2008, [cit. 2010-10-17] Dostupný z www: <http://www.sebevrazda.psychoweb.cz/>

RAKUŠANOVÁ, Petra. Émile Durkheim (1858-1917) francouzský sociolog, filozof, pedagog a člověk. Socioweb, Sociologický webzin [online]. 2010, [cit. 2010-10-17] Dostupný z www: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=108&lst=107>

Sebevraždy. [online]. Madrid: FEAFES, 2006- [cit. 2010-10-22]. Dostupný z www: http://www.cmhcd.cz/dokumenty/brozury/amepra_brozura_03.pdf

SIMPSON, George. Emile Durkheim: Suicide. A study in sociology. [online]. New York: Macmillan Publishing. 1979, [cit. 2011-01-23] Dostupný z www: <http://books.google.cz/books?id=v23YleX1UskC&lpg=PA20&ots=sW0IC-mhZl&dq=Durkheim%20the%20study%20of%20suicide&pg=PA20#v=onepage&q&f=false>

SKLENÁŘ, Filip. Ideál neospravedlňuje nic. Britské listy [online]. 2005, [cit. 2011-01-08] Dostupný z www: <http://blisty.cz/art/21753.html> ISSN 1213-1792.

SKOPALOVÁ, Jitka, Sebevražda. [online]. Pedagog.ic.cz. 2010 [cit. 2010-11-23] Dostupný z www: http://www.pedagog.ic.cz/skopalova_dok/soubory/Sem.suicidalita.pdf

ŠLAJCHRTOVÁ, Leona. Škrtl sirkou a upálil se. Vietnamským buddhistům zažehl naději. *iDnes.cz*. [online]. 2010, [cit. 2011-01-12]. Dostupný z www: http://zpravy.idnes.cz/skrtl-sirkou-a-upalil-se-vietnamskym-buddhistum-zazehl-nadeji-p7c-/zahranicni.asp?c=A100719_135518_zahranicni_btw

ŠVANCAR, Radomil, Sebeupálení je osobním selháním. *Učitelské noviny* [online]. 2003, 15 [cit 2011-01-16] Dostupný z www: http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=15&rok=03&odkaz=sebe.html